

Selyem Zsuzsa
Erdei politika
publicisztikák

Selyem Zsuzsa

Erdei politika

publicisztikák

© Selyem Zsuzsa, 2009

© Koinónia, 2009

A kötet megjelenését a Communitas Alapítvány támogatta.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

SELYEM ZSUZSA

Erdei politika / Selyem Zsuzsa. - Cluj-Napoca :

Koinónia, 2009

ISBN 978-973-165-006-7

821.511.141-92

*... a politika mint szenvedély fordítottan arányos a
társadalomban meglévő szabadságmennyiséggel
(Petri György)*

A magyar nap

(Napnyugatról)

A nagy német író néhány napra Budapestre érkezett, a Népszövetség Szellemi Együtműködési Bizottságának („Coopération”) ülésére. Könyveit sokan olvasták Magyarországon, volt olyan műve, mely hamarabb jelent meg magyarul, mint németül. Az uralgó hatalom nem nagyon tudta, mit szabad kezdenie ezzel a látogatással (akkoriban már égették a német író könyveit Németországban), mindenesetre azt megtiltotta, hogy egy magyar költő a nyilvánosság előtt fölolvassa köszöntő versét.

A vers utolsó sora nem tetszett, az, hogy „fehérek között egy európai”.

A sajtó széltében-hosszában tárgyalta „az európai”, kikérték mindenről a véleményét, amit ő készségesen meg is osztott az érdeklődőkkel. Például: milyen benyomásokat szerzett a magyarságról, a magyar kultúráról és a magyar nép szociális helyzetéről?

Hallottam Bartók Bélát muzsikálni és láttam a magyar falut. Csütörtökön Boldog községben jártam, ebben a szép és érdekes magyar faluban. A parasztok éppen a templomból jöttek ki. Takaros nép, különösen az asszonyok színpompás, erede-

ti népviselete hatott rám lenyűgözően, kár, hogy borús idő volt, s nem sütött a magyar nap, amely még lángolóbbá tette volna ezt a képet. Engem különösen az ellentét fogott meg, hogy itt Budapestnek, ennek a kultúra magas fokán álló világvárosnak a közelében ilyen primitív sorsban élnek az emberek. Hangsúlyozom, a benyomásaim csak futólagosak, de úgy éreztem, hogy ezeknek a parasztnak kevés részük lehet boldogságban és vídamságban, és ez a hatalmas és kultúrától illetlen népréteg nagyon nehéz viszonyok és ősi vegetatív formák között él. [...] E két népréteg között nagyon nehéz a magyar író helyzete, amelynek se felfelé, se lefelé nincs meg a hatási lehetősége, a polgári osztály pedig, amelyre támaszkodhatna, hiányzik. Ilyen speciális viszonyok között a magyar szellem sorsa szomorú, de azért nem reménytelen. Egyrészt azért nem, mert fent is mutatkoznak bizonyos tendenciák a magasabb szellemiség felé, főként pedig azért nem, mert a magyar népben hatalmas szűzi erők szunnyadoznak, amelyek – jobb szociális viszonyok között – nagy-szerű népi kultúrává bontakozhatnak ki.

Az európai ember Budapest utcáin sétált, csodálta, mit adott ennek a városnak a természet, és mit vett el a művészet, a kontrár architektúra. Wagnerről adott elő, lángeszű műkedvelőkről beszélt, akik átvették a békevilág legszívtelegebb de egyszersmind legszolidabb szakembereinek a helyét. Talán jóhiszeműen cselekszenek, de – mondta – éppen ebben van valami veszedelem, mert legtöbbször fanatikusokról van szó, akikkel nemcsak hogy alkudni nem lehet, de az érveket sem hallják meg. Akkoriban már megjelent az *Európa, vigyázz!* című írása az „új világ gyermekeiről”, akik örök vakációra mennek az én iskolájából, és elhelyezkednek a kollektívumban, szentimentálisak és filozofikusak, a romantika zsargonját használják (nép, föld, vér), rossz helyen nevetnek Ibsen *Vadkacsáján*, az erőszakon kívül (mely roppant leegyszerűsíti a dolgokat, nem csoda, hogy a tömegek megértik), szóval az erőszakon kívül csak a hazugságban hisznek.

Az író néhány jellemzően budapesti ház előtt megállott, és mosolyogva csóválta a fejét.

(Napkeletről)

Két férfival utazom Kolozsvártól Budapestig. Elég hamar kiderül, osztálytársak voltak (nagyon régen lehetett) a Brassai-ban. Az egyik férfi magas és vézna, meleg barna szeme valamiféle arányérzéklet, kiegyensúlyozott kíváncsiságot sugároz. Azon tűnődik – meséli barátjának –, hogyan lehet ma kiváltani varázslói engedélyt. A másik férfi nem érti a kérdést, de nem is csodálkozik. Látott egy hirdetést az újságban – folytatja a barna szemű –, ha elküld az ember adott összeget Eszmeralda varázslónőnek, és ezt meg azt tesz, két héten belül nagy összeget nyer, meggyógyul, ilyenek. Azt nem érti – mondja –, vajon miféle hivatalos papírok kellhetnek egy varázslói engedélyhez. És hogy hova kell azokat beadni. Most, 2004-ben – magyarázza a barátjának, de az meg se rezdül. Közös ismerősökről, bal-esetekről, kirándulásokról kezdenek társalogni.

A *Dilema Veche* nevű bukaresti hetilap *Későn Európába* számát (2004. március 5–11.) lapozgatom. Komoly, tárgyyszerű összeállítás, interjúk Arie M. Oostlanderral, Jo Leinennel, Heather Grabbéval a 2007-es csatlakozás esélyeiről. Andrei Postelnicu, a *Financial Times* zszurnalisztája New Yorkból kommentálja a román kormány igyekezetét, miközben, szerinte, a népnek, a *románoknak*, fogalma sincs, mit jelent Európa, csak az

apanázásra számítanak, hiába. A Năstase-kormány viszont az-
zal akar a történelemben belépni, hogy ők *dugták be* Románi-
át az Unióba, fordítom, idézem: „mint serdülő fiú, feromonok-
tól ketyegve próbál megszabadulni szüzességétől, nem veszi
észre, hogy Európa kisasszony nem engedi magát elcsábítani”.
Megfordul a fejemben (a gyomrom), hogy írok a lapnak, vajon
miért beszél így rólam, mint román állampolgárról ez a pasi
itt New Yorkból. Postelnicu azt is tudja, totál mindegy a romá-
noknak, Európa vagy nem, életszínvonaluk ettől nem változik.
Gyerekeiket örökbe fogadtatják jó pénzért, például. Az anyját,
gondolom, aztán lapozok.

A lap főszerkesztője, Mircea Vasilescu az utolsó oldalon egy
másik örökbefogadásról ír, az Antena 1 *Figyelő* műsora indí-
totta *Fogadj örökbe egy kátyút*-akcióról. Bukarest utcáin annyi
van, hogy jut belőle mindenkinek. A szerkesztőség már-már
elhatározta, hogy örökbe fogadja az egész Constantin Daniel
utcát, kiszámították, kb. két kátyú per Kopf, de mire nekifog-
tak volna a gondozásnak, véget ért az akció.

Időközben utastársaimról is kiderül egy s más: a barna
szemű férfinak vadonatúj, címeres magyar igazolványa van,
a másiknak magyar letelepedési engedélye és valami vasúti
szelvényei – Püspökladányig vettek jegyet, onnan már jár ne-
kik a kedvezmény. Hosszabb időre jöhetnek, nehéz a csomag-

juk, mégsem hagyják a kupében, elindulhat a vonat, mielőtt ők megváltanák a jegyüket. Az én emberem már el is indult, a másik tétovázik, tudja, fordul felém, nekem nem szabad emelnem az infarktusom óta. Hagyja csak itt, ha elindulna mégis, kiadom az ablakon, válaszolom, de viszi.

A vonat legalább tíz percet áll még, miután ők visszajönnek. Többet soha nem csinálom ezt, inkább jövök autóbusszal – mondja a barna szemű. Még kiszámoljuk, mennyit spóroltak a jegy árán ezzel a manőverrel. Ezt, elszorult szívvel, útitársaim kedvéért minden utazáskor megteszem.

Valamelyik faluban tizenkét év körüli fiú száll fel. Iskolából jön? – kérdezem. Igen, Szolnokon lakom, de ide járok szak-középbe, rémes volt otthon, mindenféle zúrók, így legalább csak hétvégén megyek haza. És ön tanár? Igen, honnan jött rá? Csak tanárok és úriemberek szoktak engem magázni. Úriember, hm. Ezt még visszakapja. Infarktusos útitársam elkezdi a szokásos *felőtt-kérdez-gyereket* játékot, belemerülök Koselleckbe. Félfüllel azért hallom, hogy katona szeretne lenni, mire fölkapom a fejem: parancsolni szeret vagy engedelmeskedni? Vigyorog, naná. És jól lehet vele keresni. Aki Irakba megy, havi 300 000 forintot kap, ha megsebesül, azonnal hazajöhet, itt-hon meg apám hiába dolgozik, a hónap végén mindig kölcsön kell kérnie.

A *Nemzeti dal* a kedvenc verse, csak öt szakaszt kellett volna, de ő megtanulta végig. Ezért akart katona lenni, de mostanában már nem szereti annyira az irodalmat. Azzal lőtték el a magyarok, hogy keresztények lettek. Ahelyett, hogy harcoltak volna. A szülei is, meg a nagymama is azt mondja, jobb volt a szocializmusban, önök hogy gondolják? – kérdezi. Jobb volt, válaszol gyorsan az infarktos, minden embernek volt munkahelye, nem kellett félni, mi lesz holnap. Ma meg mindent a zsidók tartanak kézben, hiába próbál az ember becsülettel dolgozni. Valami érthetetlen szenvedély tartja meg gondolatmenetét a széteséstől, a barna szeműre nézek, megnyugszom. Vissza Koselleckhez:

Az ember – nem-ember, felsőbbrendű ember – alsóbbrendű ember oppozíciós kategóriák használata radikalizálta az ellenségességet, mégpedig oly módon, ahogyan korábban nyelviileg megragadhatatlan volt. A barbárt természeténél fogva vagy területi alapon határozták meg, a pogányokat vagy az eretnekeket pedig teológiai megfontolásból lehetett kirekeszteni. A hellének vagy kereszténynek megadatott, hogy önmeghatározás alapján identifikálja önmagát. [...] Az alsóbbrendű ember is teljességgel annak a tetszésére

van bízva, aki a másik tagadása révén saját magát
felsőbbrendű embernek akarja beállítani.

Itt mellettem éppen ezt produkálja a férfi a fiúnak. A zsidók, hiába olyan gazdagok, bűdösek – szóáradatában egy helység-név szerepel, Tusnád, valamilyen szálloda, hogy ott ő ezt megtapasztalta. Szolnokhoz közeledünk. Gyere velünk Budapestig, olyan jól beszélgetünk – mondja amúgy viccesen a férfi a fiúnak. Már kérték tőlem, egy idősebb, meg egy fiatalabb nő, olyanforma, mint maga – válaszol a fiú felém fordulva. Melyik volt olyan, mint én? – kérdem. Hát a fiatalabb. Úgy válaszolt, mint egy igazi gentleman – mondja a tanárnő, aztán már én nézem az ablakból, amint sporttáskával a vállán tanácstalanul körülnéz a peronon. Találkozik a tekintetünk, zavarban vagyok.

Tudja – és az infarktusos most már nekem mondja –, én is megpróbáltam, '92-ben alapítottam meg az építkezési vállalatot, de a jövedelem 70 százaléka elment az adóra, éjszaka telefonáltak, hogy siessek a vámhoz, se éjjelem nem volt, se nappalom, akkor kaptam infarktust, nem lehet Romániában tisztességesen dolgozni, na nem, mintha itt sokkal jobb lenne... Nem akarok nagyon odafigyelni, hiába sajnálom. Valamit megérez ebből? Nem áll le, míg el nem mond mindent, mindent, ami őt a „nem érdemes” életbölcességére vezette,

a történetében szóba jön egy hajdani párttitkár, aki ő volt, elvállalta, mert Muresán javasolta, Muresán volt az igazgató, az üzemi választáskor, valamikor a hetvenes években, ő volt az egyetlen jelölt, mégis hárman ellene szavaztak, csodálkozott, hogy ki, mert abban a hiszemben élt, hogy szeretik őt az emberek, aztán megnézte a szavazócédulákat, és felismerte Muresán kézírását, kérdezte is tőle, ha ő kérte, hogy legyen párttitkár, miért szavazott ellene, legyintett az a Muresán, hogy kell lennie ellenszavazatnak is, aztán a szekus szomszédja is mesélte, milyen rémesen nehéz egy szar taxisengedélyt kiváltani. Szekus? – kérdem – az nem volt rossz ember – nagyon siet a válasszal – az nem olyan fajta... Már kezd behúzni a vonatunk a Nyugati pályaudvarra. A megérkezésről nincsenek illúzióim, mégis jó lenne már leszállni.

Nem érdemes, csak a családjával törődjön, mert nem érdemes – hallom még. Mi az, hogy „csak”? A peronon, végre, táncstalanul körülnézek.

A Rumos Meggy Recept

Három magas és szép nő meggyet szed. Ugyanolyan magas a negyedik is élete első magassarkú szandáljában. A hármak alig ismerik föl, pedig más nem is más rajta. Hacsak a lélegzetvétele nem.

A lélegzetét lehalkítja, és megpróbál szóba elegyedni velük. De csakhamar csattan is a kérdés: Hol vannak a gyerekek? Ha két maszai férfi találkozik, így köszöntik egymást: Kasserian inkera!, ami azt jelenti: Hogy vannak a gyerekek? Hola hola fiú, a hegyekben, hola hola lány, nagymamánál, aki három műanyag babát vesz neki naponta. És, magyaráz tovább, mintha ezen múlna élete, mintha e három magas nő döntené el, mi is legyen vele, teríti ki szolgálatkészen lábaik elé lelkét, tessék, parancsoljanak: nem méltó egy gyerekhez, akit szeretnek, az az eldobható baba. Amit ráadásul – mosolyodik el kegyesen az első magas nő – a gyerekek nem is engednek eldobni, még a legvacakabb magokat is képesek volnának a végtelenségig őrizgetni. A mag az más – emeli fel suta fejét a negyedik –, azt talán érdemes is megtartani. Hosszú csend.

Nincs meggymagozód? – kérdezi a második magas nő az első magas nőtől. Á, én nem magolom ki – válaszolja, mosolyát pontosan a kérdezőre irányítva. Nekem szalicil kellene – csatlakozik hozzájuk a harmadik. Hát, azt bárhol vehetsz, még itt a sarkon is. Ha bejössz hozzám – szól az első – én akár adhatok is neked.

A negyedik álldogál, csak úgy álldogál ott, mintha nem is lenne. De ott van, és ez kínos. Ha kínos, legyen kínos, ő jött ide, ő menjen el. Csak nem fogjuk *mi* feloldani ezt a helyzetet? Valóban, a negyedik érzi, rajta a sor. És előkotorássza számtalan zsebeinek egyikéből a rumos meggy receptet. Nézzék kérem, tudom, hogy zavarom önöket, de talán mégis hasznukra lehetek: íme itt egy recept, egy férfitől kaptam, a Rumos Meggy Recept. Gondoltam, ha már így mind meggyet szednek, jól jöhet egy ilyen recept. A hármak türelmet erőltetnek szép arcukra. A meggyet, a meggyet a meggyet, először is leszeded, utána is megmosod, szépen megszáritod, nem sokáig, csak éppen hogy, a napon, befőttes üvegbe helyezed, cukrot teszel rá, egy sor meggy és egy sor cukor, egy sor meggy és egy sor cukor, egy sor meggy és egy sor cukor, egy sor meggy és egy sor cukor, egy sor meggy és egy sor cukor, egy sor meggy és egy sor cukor, egy sor meggy és egy sor cukor, egy sor meggy és egy sor cukor, egy sor meggy és egy sor cukor. A rumot, a rumot, a rumot az egészre rálocsolod, karácsonykor felbontod, óvakodva fogyasztod.

És majd ott úsznak a meggyek a rumban? – töri meg a véglegesnek tűnő csendet a második nő. Nem, nem, dehogyis, pedálozik a megmentő szalmaszál felé a negyedik, szorosan teszed a meggysemeket, és akkor alig fér valami kis rum a be-

főttesüvegbe. Rémlik, az apám is tett el így meggyet – mondja a harmadik nő – persze ez engem... Igen, a gyerekek ebből nem kaphatnak, én sem próbáltam a dolgot – vág szavába a negyedik, mielőtt még a visszavonhatatlan ítélet elhangzana. Magában arra gondol, magában.

És eljön az este, majd az éjszaka. A negyedik nő a városfal hűgyszagú tövében, összegörnyedve. A másik három rugdosa, ahol éri. Azt üvöltik: hát miről beszéljünk?! Erdélyről?!

Hajdú Győző, az Erdélyi Magic

– Laudáció az '56-os emlékérem átadása alkalmából! –

Jupitert bölcs kormányzásáért dicsérjük, Marsot harciasságáért magasztaljuk, Neptunuszt tengerek és óceánok fölötti uralmáért, Minervát a művészetért, Apollót orvostudományáért, Merkúrt ravaszságáért, Cerest termékenységeért, Bacchust mámoráért, Hajdú Győzöt '56-os forradalmi tetteiért.

Egedjék meg, hogy ezen ünnepi pillanatban fölidézzem Önöknek Hajdú Győző pályájának fontosabb állomásait. És lám, ami Babitsnak Szekszárd, Hajdú számára Székelykocsárd – Erdély e vasúti csomópontot jelentő állomásáról híres faluja, mely tulajdonképpen Földvár, a köztudatban mégis Székelykocsárd. Itt, nem Székelykocsárdon, hanem Székelykocsárdon született Hajdú Győző 1929. augusztus 3-án. Magyar nyelv és irodalom szakon végzett a Bolyai Tudományegyetemen 1952-ben, 1953-tól, az *Igaz Szó* indulásától mindvégig, 1989 decemberéig, az utolsó *Igaz Szó*ig a lap főszerkesztője. Kis túlzással élve, Hajdú Győző és az *Igaz Szó* egy. Életcélja, életműve a mindmáig egyetlen könyve, a *Műhely* című cikkgyűjteményé-

¹Elhangzott az újraindult *Éneklő Borz* hangos folyóirat első számában, Marosvásárhelyen, 2004. novemberében megjelent *A hét* 2004. november 18-i számában (<http://regi.ahet.ro/printbelso.php?action=cim&name=1001>). Az emlékérem átadását, mint akkoriban rebesgették, a 2004. évi '56-os emlékünnepekre tervezte az akkori magyar kormány. Mihelyt a hír kiszivárgott, néhányan, igaz, ez is csak amolyan hír, aláírásukkal tiltakozásukat fejezték ki Bodor Béla író, kritikus kezdeményezésére. Erről, utólag megtudtam, szó nem volt. (BB szíves közlése.) Igaz, még '89 előtt azt szivárogtatták, hogy a kolozsvári Szent Mihály-templom tornyának keresztjét kicserélték. Forgattuk a nyakunk, és morogtunk: hallatlan! már erre is képesek! De mit is lehetne mondani Hajdú Győző '56-os tetteiről? Ime.

nek bevezetője szerint a szerkesztés. Az elő- és utószavak, valamint az *Igaz Szó* szerkesztésén, az irodalomnak az osztályharcban betöltendő szerepét előirányzó cikkein kívül meg kell említenünk a felesége, Ádám Erzsébet színművésznő számára szervezett irodalmi összeállításokat, ahol is a József Attila-, Kriza János-, Móricz Zsigmond szövegekbe – mint az róla a Romániai Magyar Irodalmi Lexikonban olvasható – „saját mondanóját is beleszötte”. Önálló színműve a *Ne szólj közbe, hallgass végig!* című, Temesváron színre vitt darab a munkásosztály harcáról. És nem hallgathatom el ezen ünnepi pillanatban Hajdú „publicisztikai montázsdrámáját” sem, a *Van ilyen szerelmet*.

Olyan korban élt és alkotott, midőn az európai szellem, kultúra, művészet diktatúrák fojtó ölelésétől remegett – ki belehalt, ki elélezett.

Hajdú Győző '56-os emlékére mégsem a kitűnő irodalmár előtti főhajtás, hanem a magyar szabadságharcért mindenkor bátran, következetesen kiálló férfiú iránti tisztelet kifejezése. Mivel egyre kevesebben emlékeznek azokra a régi időkre, kedves kötelességemnek tartom földélni a hajdúi életmű és a magyar szabadságharc összefonódásának néhány jelentős pillanatát. Kezdeném mindjárt az *Igaz Szó* legelső számával, melyet a Román Népköztársaság Írószövetsége adott

ki, Marosvásárhelyen, a Sztálin tér 49. szám alatt, s melyet „a szerkesztőbizottság” szerkesztett. Igen, ez állt a lap kolofonjában: „a szerkesztésért felel a szerkesztőbizottság”. Figyeljék meg, kérem, a középkori szerzeteseket idéző anonimitásig elmenő szerénységet – merthogy a lap főszerkesztője, természetesen, frissen végzett bölcsészünk, a 24. életévét taposó Hajdú Győző volt. Nos, igen tisztelt ünneplő gyülekezet, már ebben a beköszöntő számban jelentkezik – a *Haladó hagyományok* rovatban! – ifjú barátunk egy figyelemreméltó írással, mely sokatmondóan azt a címet viseli: *A szó és a tett egysége*. A kezdőmondatok mindenkor kulcsfontosságúak, itt is komoly anticipatorikus funkciót bíz rá szerzője: „Hazai magyar irodalmunk, az új román irodalommal együtt, a felszabadulás utáni években azon a lenini-sztálini úton indult fejlődésnek, amely a szocialista irodalom kibontakozása érdekében – többek között – a múlt haladó kulturális hagyományainak pártos kritikai átvételére és felhasználására is ráirányította az írók figyelmét.” Figyeljék meg a mondatritmus lendületét, tartalom és forma (mondhatnám: szó és tett) harcias összhangját! És hadd jegyezzem meg itt, hogy Hajdú ezen első *Igaz Szóbeli* közlése második mondatában már nem éri be a lenini-sztálini út pusztá emlegetésével, hanem a fiatalság vakmerő nyíltságával idéz Vlagyimir Iljics irodalomról szóló útmutatá-

sából. Fogalmi precizitása döbbenetesen érett gondolkodóról árulkodik, elég, ha az idézett mondatban használt „pártos kritika” fogalmára utalok, vagy a későbbiekben előforduló „békepublicisztika”, „lángoló, harcos szív”, „békecikk”, „törhetetlen elvhűség”, „riportszerű írás”, „népi agitáció” és „művészi kivitelezés” igen pontosan definiálható kifejezésekre. Hajdúnak nem kenere a hízelgés, tántoríthatatlan következetessége arra kötelezi, hogy ne érje be a burzsoá esztéticizmus finomkodó bírálat-műfajával, hanem elől jár a korra oly jellemző „leleplezés”-*genre* meghonosításában.

Igen, mondhatják, akik emlékeznek, hogy Hajdú Győző éppenséggel a totalitárius hatalom által üldözött, betiltott irodalmi intézményeket és szerzőket leplezi le. Így igaz, idézem: „kritikai gyakorlatunkban gyakran utaltunk a konzervatív *Pásztortűz* és a revizionista-nacionalista *Helikon*-féle írói csoportosulásokra, nem egyszer lelepleztük a Nyírő–Tamási-féle székeleyeskedő irodalmi vonal sovinizmusát és a hitlerizmus irodalmi szálláscsinálójának szerepét betöltő helikonista burzsoá irodalom-politika népellenes voltát”. De illik méltányolni az üldözöket, a hatalom, a zsarnokság bátorságát is, főként ha ilyen konzisztens érvekre építi gondolatmenetét, mint a többszöri utalás önnön kritikai gyakorlatára.

Kéz a kézben haladt Hajdú Győző és az *Igaz Szó*, mígnem eljött az 1956-os esztendő, Magyarország történelmének fordulópontja, melyre a mindenkori magyar kormány nem szűnik meg büszkeséggel és fájdalommal emlékezni, s mely emlékezést ez évben Hajdú Győző érdemeinek elismerésével kívánt felejthetetlenné tenni. 1956 júniusában jelenik meg – mintegy forradalmi magatartásának előszeleként – *A pártos szellem erősítéséért irodalmunkban* című irányadó írása, melyben felszólít a burzsoá ideológia elleni harcra, a párt ügyének öntudatos szolgálatára, „*a kommunista pártosság zászlajának írók általi magasra tartására azon frontszakaszon, amelyiken a párt hívó szava felcsendül*”. [Kiemelés az eredetiben.]

És eljő a nagy pillanat: 1956 novemberében lát napvilágot² az az írás, melyben az 1956-os forradalom eszméiről bátran, egyenesen, férfiasan vall, s noha többen is aláírták ezt a manifesztumot, oly jeles személyiségei a kor erdélyi magyar kulturális életének, mint Gálfalvi Zsolt, Kemény János, Kovács György, Molter Károly, Nagy Pál, Oláh Tibor és Sütő András, Hajdú Győző döntő szerepét ez nem kisebbíti. A dicsőség, ha méltó és igaz, nem válik kevesebbé attól, hogy többen részesülnek benne.

²*Igaz Szó*, 1956. november. pp. 1648–1651.

A manifesztum címe: *Lelkiismeretünk parancsszava*, s mint a cím jelzi, érzelmekről és erkölcsről van szó benne, személyeségről, mely átlép az individuum szűkös határain, és olyan belső pszichikai és morális kérdéseket fejez ki, melyet nem csak az aláírókat kívánják jellemezni, de hatni kívánnak a kor általános „mi”-jére is. Ki ezen manifesztum tágabb „mi”-je? Az, akié a Párt, a Román Kommunista Párt, idézem a mondatot: „A kétség és reménység, a fájdalom és megdöbbenés változó hangulatában, *pártunknak* [kiemelés tőlem] már kezdetben világos értékelése alapján jutottunk el ahhoz a felismeréshez, hogy Magyarország dolgozó népének az ország politikai és gazdasági életében meglévő hibák felszámolására irányuló törekvéseit megnyergelte a sötét reakció, s a szocialista demokratizmust szolgáló tiszta szándékot, jóhiszemű tömegek félrevezetésével, elborította az ellenforradalom szennyes áradata.” Ellenforradalom – ez a kifejezés is csoportot jelöl; tiszta, egyértelmű állítás. Hajdú Győzőék „mi”-je nem köntörfalaz: az ’56-os szabadságharc mártírjait, a Corvin közti fiúkat, azokat, akiket éveken át kínoztak, börtönbe zártak, kényszerlakhelyre száműztek, „huligánok bandájának” nevezi, és precízen elhatárolja őket „a szocializmus ügyéhez hűséges magyar néptől” . „Aminek most tanúi vagyunk” – olvasható a manifesztumban – „az a párt vezette magyar munkásosztály, a dolgozó

parasztság, a szocializmus ügyét szívében hordozó értelmiség tizenkét esztendei verejtékes munkájának szétverését, a népi hatalom alapjainak felrobbantását jelenti, a teljes polgári restaurációt”. Ugyanez költőibben: „most az élet hídjának tartópilléreit fűrészeli a felülkerekedett reakció”. *Item* osztályharcosabban: „A földesúri zsellérsorsból szabadult egykori koldus parasztság elől szeretnék elvenni az egyetlen kivezető utat, hogy ismét grófok, hercegek bitangolják a Duna–Tisza táját”, és tovább: „a sötét klerikális reakció, a Horthy-fasiszta kegyetlenkedés, a kommunista üldözés, a népüldözés, a lincselés erői próbálnak most úrrá lenni Magyarország népén”.

Ne gondolják egy percig sem, hogy a manifesztum „mi”-jét pusztán negatív, az ellenségkép precíz leírásából kell kihámozni, nem, itt van a pozitív, értékek szerinti megközelítés is: „Mi, e nyilatkozat aláírói, lelkiismeretünk parancsszavára, egységesen álljuk körül pártunk, a Román Munkáspárt harcokban edzett Központi Vezetőségét, élén Gh. Gheorghiu-Dej elvtársal, s hisszük, hogy ebben az egységünkben egyek vagyunk a Román Népköztársaság irodalmának minden becsületes munkásával, egész dolgozó népünkkel. Ezekben a nehéz napokban a történelem újra leckét adott mindannyiunknak arról, hogy győzelmünk legfőbb záloga a marxi-lenini elvekre felépített szilárd egység, a pártos cselekvés egysége.”

A „pártos cselekvés egysége” kifejezésbe rejtett finom paradoxon összhangban van a cikk vallásos nyelvhasználatával, a Párt transzcendálásával és a pokol kirajzolásával. „Egységek vagyunk hitünkben, hogy ebben a szívünknek annyira drága hazánkban mi teremtjük meg, a mi pártunk teremti meg a boldogságot, a jobb életet”, ez a pozitív oldal – a negatív pedig: „Megdöbbenő az a fékevesztett uszítás és rágalomhadjárat, amelyet az emberiség söpredéke Magyarország népére zúdít. Ha van megbocsáthatatlan bűn, ha van letörölhetetlen gyalázat, ez az uszítás megbocsáthatatlan és letörölhetetlen.” Az ’56-os magyar forradalom itt „kísértet” és „pokol”, a kommunizmus, nyilván, „szent”: „A garázdálkodó nyilasok réme kísért Magyarország felett! A pokol szabadulhat rátok, ha most engedtek, ha nem véditek meg a szocialista Magyarország kommunistáinak pártját s a párt szent ügyét: a szocialista Magyarországot!”

Ki volna hát méltóbb az ’56-os emlékéremre, mint Hajdú Győző?

Meghatott elnémulásomat hadd kövesse néhány szó az utolsó, Hajdú Győző által 1989 novemberében szerkesztett lapszámról. Vörös betűkkel a tartalomjegyzék fölött az áll: „Köszöntjük a Román Kommunista Párt XIV. kongresszusát”, rögtön utána egy sokatmondó részlet Nicolae Ceaușescu elv-

társnak az RKP központi bizottsága júniusi plenáris ülésén elhangzott beszédéből. Ezt követi a *Nagy győzelmek kongresszusa* című beszámoló, a cikket jegyzi, nemes egyszerűséggel: Igaz Szó. Hajdú Győző *A hűség és a helytállás tisztessége* címmel közöl másfél oldalas írást, melyhez mottót az RKP XIV. kongresszusának téziseiből választ, amely kimondja, hogy a más nemzetiségű román állampolgároknak lehetőségük van saját anyanyelvük használatára (akkoriban, mint a tárgyalt lapszámban is látható, a helységneveket már megint tilos volt magyarul leírni, ha egy szövegben megjelent a Kolozsvár név, akkor azt gondos szerkesztők átjavították Cluj-Napocára), továbbá iskoláik és intézményeik vannak, valamint a nemzetiiségek vállvetve dolgoznak. Hajdú Horatiusra hivatkozva a helyes gondolkodást a helyes írás kútfejeként aposztrofálja, a helyes gondolkodást pedig a „sorsformáló” RKP XIV. kongresszusa irányozza elő. A lapszám *A béke hőse* című kövér betűkkel szedett idézetmontázssal zárul: Margaret Thatcher brit miniszterelnöktől kezdve Ram Naresh Trivedi indiai professzorig a világ minden tájáról Nicolae Ceaușescu méltatják.

Az *Igaz Szó* megszűnhetett 1989 decemberében, Hajdú Győző érdemei viszont, különösen '56 tekintetében, elévülhetetlenek.

Az 1956-os forradalom olyan történelmi esemény, amely Magyarország európai megítélésében döntő szerepet játszik, mint az a nemrégiben *Magyar Magic* címmel Angliában rendezett magyar kultúra hete kapcsán kiderült. Előtte a szervezők fölmérték, mi az a minimum, amit az angolok a magyarokról tudnak. Kiderült, még a klisék sincsenek meg: no puszta, no csikós, no paprika, az egyetlen támpont: 1956. Negyvenezen menekültek akkor Angliába „a szocialista Magyarország kommunistáinak pártja” megtorlásai elől. Mert a testvéri Magyarország hallgatott az Erdélyi Magic lelkiismeretének parancs-zavára. Hódolat és emlékérem illeti Őt ezért!

Bezárkózás az anakronizmusba

Irodalomtanítás ma

*Messziről halk térzene
rémlik, mintha vérzene
(Parti Nagy Lajos)*

(Messzi)

Hittem és szövegeltem róla, hogy a magyar szakot éppen elkezdő diákoknak ismerős, tehát könnyű lesz a kortárs magyar irodalomról szóló tárgy. Tánciskola – mondtam – ahhoz a komoly, nagy önfegyelmet elváró erőfeszítéshez képest, amely a régi magyar irodalom olvasásához kell. Legalább felszusszanthatnak kicsit az archaizmusok, latin szavak, nehéz könyvek, hideg könyvtárak után.

Hát nem: a kortárs magyar irodalom éppoly távol van, mint a régi magyar irodalom. Éppoly nehezen olvassák Garaczit, mint Pázmányt. Kivételek, az oktatási rendszerből levezethetetlen ragyogó tehetségek persze vannak. De ha egy harmincfős szemináriumi csoportban keressük a közös kódot, utalásrendszert, szerzői életműveket, amelyeket mindenki valamilyen módon el tud helyezni eddigi ismeretei között, ha egyáltalán valahol, akkor a romantikus nemzeti kánonnál kötünk ki. Nem mintha azt ismernék a maga mélységében, de arról vannak kész jelzős szerkezeteik, bármikor bevethető kliséik. Ha magyar irodalom, akkor valami Isten, haza, szerelem és önfeláldozás.

(„Végül is mi a szó? A szó közös emlékek jelképe.” (Borges))

A kolozsvári BBTE elsőéves magyar szakos diákjait (kétszer 30-30 hallgatót) arra kértem az első szemináriumon, hogy írják le egy papírra a következő szavak jelentését, illetve bármit, ami hirtelen eszükbe jut velük kapcsolatban: bagatell, bakacsin, underground, ordas, posztmodern, sprőd, nem, ügynök, fű, Gödel-tétel, nőies, bálvány, katarzis, gögös, cigányos, hübrisz, pop, szezám, grafitnesz, lombzsák, virtus, virtualitás, romantikus, ív. Azt is kértem, értékeljék a szavakat egytől öt csillagig.

Amihez a legtöbben semmit nem írtak: hübrisz, bakacsin, grafitnesz, lombzsák. (Na és a Gödel-tétel, de ez a legkevésbé meglepő.) Mondjuk a hübriszről meg a bakacsinról vagy halott az ember, vagy nem (kissé azért furcsa, hogy inkább nem), de miért van az, hogy Parti Nagy igazán könnyen levezethető neologizmusát, a grafitneszt meg sem próbálják valamivel kapcsolatba hozni, s ugyanígy Tóth Krisztina pontos kifejezését, a lombzsákot sem? Miért adják fel a gondolkodást startból valamivel szemben, amit talán először látnak, de két, abszolút köznapi, ismert szó kombinációjának eredménye?

Sejtettem, hogy a legmeglepőbb eredményt a szimpátia-teszt fogja adni. A média hozzászoktatta az embereket a tesz-

tekhez, rádiók, TV műsorok, újságok, internetes portálok naponta bombáznak toplistákkal, korunk egyik rítusa, mely akkor is működik, mert működtetjük, ha az adott listáról egyetlen tételt sem ismerünk igazán. A politikáról nem is beszélve: állampolgári jogainkkal élve szavazunk olyan dolgokról, amelyekről a legalapvetőbb információkat titkosítják.

Kis felmérésben a legtöbb ötcillagot, holtversenyben, három szó kapta: *nőies*, *katarzis* és *romantikus*. Vegyük sorra a három szót, a hozzájuk rendelt jelentéseket, és lássuk, mire következtethetünk:

Nőies – női jegyeket magán viselő; szép, kedves, bájos, érzéki; finomka, szép; bájos, kecses; kecses, karcsú, gyöngéd; a férfias ellentéte, a nők jellemzőit viseli magán, csinos, kedves, gyengéd, védelemre szorul; csinos, érzékeny, finom; magabiztos, csinos, sikkes; csinos, jól öltözött; szép, csinos, ízléses; szép, elegáns, ápolt; feminin; elegáns; nőkre jellemző, nőknél, nőikkel kapcsolatban megszokott; finom, kifinomult, érzékeny; csinos, vonzó; a nőkről alkotott sztereotípiák alapján öltözködik és viselkedik; a női nemhez kötődő; kecses; csinos, gömbölyű, szép, kecses, finom, érzékeny; szenzuális; csinos, formás; nőre jellemző

tulajdonságai vannak; gyenge, karcsú, törékeny; kecses, választékos; kacér, szép, vonzó; ginoid, finom, gyöngéd; melléknév, kecses, lágy, gyengéd; feminin; csinos, szép; szép, finomka, érzéki, gyengeségében hordozza szépségét; feminitás, gyöngéd, formás; minden, ami a nőkről megállapított sztereotípiákba tartozik; a női nem vonásait magában hordozó; feminin, kacér, elegáns, gyenge, giccs; érzéki; csinos, nőiességre jellemző dolgokat hordó nő; csinos, jólöltözött, divatos, ízléses, kedves, aranyos, csábító, „szexi”, szemet gyönyörködtető; szép, szenzuális, vonzó; „finom”, kecses, törékeny, ápoltság; a női nemmel kapcsolatos, finom, lágy vonalú stb; szép, finom, kecses, arrogáns, szelíd; csinos, szexi, modoros, jólnevelt; általában nőkre mondják; elegáns, érzékeny; a női „eszmenykép” megtestesítője; a női ideálnak megfelelő nő, személy, vagy épp tárgy.

A válaszok nagy vonalakban három csoportba oszthatók: 1. a test formájára vonatkozó tulajdonság, 2. a „gyengébb nemre” vonatkozó sztereotípiák, 3. leíró, olykor reflektált, máskor tautologikus válaszok.

A következő órán megbeszéltük. Nem volt nagy kunszt fölismerni, hogy a szépségipar által propagált testi jegyekkel, va-

lamint a passzivitás archetipikus toposzával találkozunk a leggyakrabban. Amikor felolvastam a Magyar Értelmező Kéziszótár (Akadémiai Kiadó, 1992.) „nőies” szócikkét – 1. nők között szokásos, nőkre jellemző. 2. férfiatlan – s akkor már megnéztük, a Szótár szerint mi a „férfias” – szilárd jellemű, határozott, tetterős –, hát, az „aha”-érzés azonnal bejött. Hogy miért „természetes”, hogy a nőiesség dekorativitást és passzivitást jelent. La donna e mobile. Az is logikus talán, hogy az önszavazat (hiszen a bölcsészhallgatók legalább 80 százaléka itt is, mint minden más egyetemen, nőnemű) összefügg a társadalmi konstrukciók öntudatlan elfogadásával és propagálásával. Az egyik legerősebb hajsza ugyanis napjainkban az önpromóra vonatkozik, még ha az látens parodisztikus vonásokat hordoz is (mint esetünkben).

A minta, amit korunk társadalma ezerrel kínál: nem tudom, honnan jöttem, mit akarok, és van-e mit mondanom egyáltalán, de azért rám figyeljeteK, és engem hallgassatok.

Kész csoda, hogy a *katarzis* is ugyanannyi ötcsillagot kapott, mint a *nőies*.

Katarzis – megtisztulás; lelki megtisztulás vagy újjászületés, extázis, elsöprő; a fenséges átélése, felemelő érzület; robbanás; összevisszaság; összevisszaság, egy másik önmagunk felfedezé-

se; egy állapot, melyben nem vagyunk önma-
gunk; valaminek a legfelsőbb csúcса; emelkedett
állapot, ami felemelő, máshoz nem hasonlítható;
megtisztulás a tragédia által; átszellemülés; em-
pátia; tévhit; önsanyargatás; önkívületi állapot;
nagy horderejű esemény által kiváltott állapot;
megtisztulás, tetőfok; összevisszaság; megtisztu-
lás, megértés, átélés; megvilágosodás, letisztulás-
elmélet, pl. irodalomban, ha nem történhet meg
a valóságban, megtörténhet a színpadon, Ariszto-
telész; egy állapot, amit egy előadás hoz ki; meg-
rázó.

Mivel esztétikai fogalom, vagyis nyilvánvalóan konstruált,
nem hordoz magán annyi előítéletet; aki ismeri a szót, elég
pontosan ismeri. (A válaszokban háromszor előforduló „össze-
visszaság” jelentés nyilvánvalóan a *káosz* szónak a *katarzishoz*
való viszonylagos hangzásbeli közelségének köszönhető, vala-
mint annak, hogy elég messziről nézve őket mindkettő valami
görög.)

A harmadik a toplista éléről a *romantikus*.

Romantikus – romantika korában keletkezett,
elszállós típus, érzelmes, szerelmes, kedve; érzel-

mileg túltelített, apró dolgokra is odafigyel, a szívére hallgat, megtalálja, meglátja mindenben a szépet, elképzelt, idilli; regényes, idilli, csöpögős; érzelmes, kalandos; érzélgős, érzellemmel teli; szerelmes, kedves; kedves, aranyos; érzelmes, jellemzője a regényesség; szerelmes, érzelmes, érzékeny; idealizált; egy művészeti stílus, meghitt, hangulatos; álmodozó; érzéki; regényes, kalandos, „nyálas”; érzelemdús; vadregényes, kalandos, szerelemhez kötődő; érzéki, érzélgős; regényes; érzelmes, ellentétes; érzélgős; XIX. századi, introvertált, érzelem-központú; szenvedélyes, gyengéd, érzéki; érzélgős; stílus, helyzetmeghatározás, jelző, romantikus jegyek; figyelmes, kiszámíthatatlanul kiszámítható; regényes, exotikus (sic!), hegyek, vörös szín; gyengéd, erős érzelmi töltetű; Sturm und Drang és realizmus közötti, érzélgős, érzékeny, mézes-mázás, szerelmes; vadregényes; gyengéd, lány, érzékeny személy vagy hely vagy zene; érzéki, túlfűtött, dinamikus; puha lelkű; érzelemdús, ellentétek csapongása; kedves-ség, regényesség, szeretet kinyilvánítása; egy ember lehet, vagy egy szerelmi filmre szokták mon-

dani; érzéki, megható; regényes, romantikus (érzelemdús) este; meghitt pillanat; érzelmes, szenvedélyes.

Néhány reflektált válaszon kívül a legtöbben a szó köznapi értelmét – szerelmes, regényes, kalandos, idilli, érzelmes – adták meg. Ami jelzi, hogy a 19. századi irodalom olvasása mintaként ugyan működhet, de az átlag a Vörösmarty, Petőfi, Jókai életműről sem tud mást, mint ami a mosópor-reklámok világképébe belefér. A romantika filozófiájának jellegzetes kifejezései, alapgondolatai teljességgel kimaradnak a válaszokból (Fichte, Schelling, Schleiermacher, Schlegel-fivérek, Jean Paul stb.), de olyan írók, költők, mint von Kleist, Hoffmann, Chamisso, Hölderlin, Coleridge, Byron, Blake vagy Puskin esztétikai, formai újításainak (irónia, individuum, töredék, például) nyomain sem találjuk.

Most pedig nézzük a Citrom-díjast. A legtöbb negatív értékelést magasan a *cigányos* kapta.

Cigányos – cigányzene, öltözet, viselkedés stb. jegyeit magán viselő; mocskos, túlcicomázott, ízléstelen; rendezetlen, mocskos; műveletlen – viselkedés, gondolkodás, beszéd szempontjából is, tisztátlan; kiccses (sic!), tarka, csillogó; szegény,

giccses, mocskos, csúnya, a cigány népre jellemző, eleven, táncoló kedvű; koszos, színes, közönséges; kirívó öltözködésű; kicicomázott, giccses (sic!); giccses; túldíszített, giccses; giccses; közönséges; cigány kultúrára jellemző; ruházat, beszéd, viselkedés; rendetlen; sötét a bőre, fekete a haja, giccsesek a ruhái; cigányra jellemző; giccses; ízléstelen, illetlen, túldíszített, giccses; 1 giccses, 2 „cigányos tánc” a roma néptánc hagyományára vonatkozik; túldíszített, ordinári (sic!); ízléstelen, csiricsáré, rikító; Tarza (?); csillogó, barna; színes, szenvedélyes, rozoga; nomád, be nem illeszkedő, szabályokat lazábban értelmező; csillogó, virító, élénk; romás, túldíszített; színes, túldíszített, hangozós; életerős, melankolikus, cifra, ékes; mocskos, roma kultúra része, sötét bőrű, ritmusos, elítélendő/elítelt, lenézendő/lenézett, kívülálló; túlszínezett, világos színek keveredése; giccses minták és színesek; giccs, cicomázott, csillogó, fényes, túldíszített; cifra, virágos, tarka-barka; színes, csillogó; úgy viselkedik, mint egy cigány; díszes, csiricsárés; kitaszított, elítélendő, illetlen, közönséges, túlcicomázott; úgy öltözködik, vagy úgy viselke-

dik; giccses, cicomázott; valami hangos, csillogó,
csiricsáré;

A leggyakrabban előforduló jelző nem a „mocskos”, amely a megszokott társadalmi előítéleteket tükrözné, nem, hanem a szituációhoz (mégiscsak szemináriumon vagyunk a bölcsész-karon) illendőnek vélt, szellemi, esztétikai felsőbbrendűséget kifejező „giccses” jelző, és annak elképesztő írásbeli változatai. Funkcionálisan viszont nem különbözik a „mocskostól”: a giccs mintegy a piszkos szép. A sok felsőbbrendűséget sugárzó válasz, valamint a magasan a legnegatívabb érzéseket kiváltó szónak járó helyezés megismételte azt, amit szociológiai felmérésekből ismerünk: a jelenkori társadalom nem akar és nem tud mit kezdeni a romák szociális hátrányaival és a velük szemben táplált előítéletekkel. Mivel a válaszadók közül sokan tanárok lesznek, a kérdést hosszabban megvitattuk. Az egyik lány, aki több éven át nyári táborokban cigány gyerekekkel foglalkozott, hatásosan, érvekkel tudta dekonstruálni a korábban természetesnek hitt álláspontokat.

Ergo, az iskolák olyan embereket nevelnek, akik teljesen kiszolgáltatottak az ideológiáknak, manipulációknak, előítéleteknek: öntudatlanul használják őket, alkalmazkodnak hozzájuk, és persze egy másik vonatkoztatási rendszerben: áldozataik. Kivételek, lázadók, független cinikusok és briliáns tehet-

ségek mindig vannak, de ez nem ok arra, hogy a jelenlegi oktatási rendszeren el ne gondolkodjunk. Bár más tárgyaknál is többé-kevésbé hasonló a helyzet, ezért is voltam a kolozsvári, Montessori reformpedagógiával működő iskola egyik alapító tagja, az a tapasztalatom, hogy ameddig a társadalom működését az előítélet, kritikátlan gondolkodás és az embereknek a piacorientált hajzában való tökéletes védtelensége dominálja, a reformpedagógiákkal elindított iskolák minduntalan visszahullanak a diák megfélemlítésére, a tanár (egyre száználmasabb) hatalmi helyzetére és a tantárgyaknak mint idegen, hasznavehetetlen, unalmas, fegyelmezési eszközként való szemléletére alapozott poroszos iskolarendszer szimptomái közé. Most viszont az irodalom oktatásának néhány kérdéséről lesz szó.

(Az *ÉS*-vita)

Kukorelly Endre indította, pontosan és határozottan. (Lil(l)a legyező. Kortárs irodalom és irodalomoktatás. *ÉS*, 2007. október 5. 9.) A lányok, akiknek a beszélgetését módjában volt kihallgatnia a hatos villamoson, arról beszéltek, hogy érettségi után végre túl lesznek a magyaron. Igen, nagyjából ez az általános diagnózis: a „magyar” egy unalmas tárgy, amihez élő ember-

nek semmi köze nincsen, azért tanítják, hogy legyen mivel a fiatalokat szívatni az érettségien. (A tanárok persze nem így gondolják, de hiába, ha a tanároknak sincsen köze ahhoz a világhoz, amelyben a tizenévesek élnek.) Kukorelly azt javasolja, hogy ne irodalomtörténetet tanítsanak az iskolákban, hanem kortársakat, mert a régi irodalom nem szólítja meg a diákokat, a kortárs viszont igen, mert róluk szól.

Bodor Béla válasza (Megy a juhász a gördeszván. Irod., okt., sat. *ÉS*, 2007. október 26. 16.) szintén pontos és határozott. Nem a régi irodalom – kortárs irodalom fölcserélése irányában érdemes keresgélni, írja, mert az naivitás, hogy minél közelebb van korban egy szerző, annál jobban érthető. Bodor álláspontját a magam (a huszadik század második felének magyar irodalmát és kortárs irodalmat tanítok a kolozsvári Bölcsészkaron) tapasztalataival csak megerősíthetem: hiába, hogy a kortárs irodalom foglalkozik azzal, hogy hol és miben élünk, ettől éppoly távol vagyunk, mint bármi mástól. Kortársnak lenni saját korunkkal nem adottság, hanem kemény munka.

„A mai iskola” – írja Bodor – „vagy aránylag elviselhető hely, ahol az ember barátokat szerez és nem tanul semmit, vagy testet-lelket-szellemet nyomorító papagájképző, ahol a gyerekek azt sajátítják el, hogy a nekik feltett kérdésben megtalálják azt a formulát, amit már tanultak, és felidézzék az erre

adandó helyes választ.” S ha ez így áll – és így áll az esetek elsöprő többségében – azt gondolhatnánk, hogy mi sem egyszerűbb, mint ezen változtatni: demokráciában élünk, az iskola is demokratikus intézmény, a tanárnak is, a diáknak is megvan az ésszerű jogai, ha pedig nincsenek meg, akkor harcolja ki, és nyerni fog, mert ma már ez alkotmányban rögzített jogunk, szóval elég, ha a tanár felkészült és nyitott, elég, ha nem adja meg, hogy egy kérdésre mi az egyetlen jó válasz, a diák gondolkodik, utána néz, és kész, mindenki jól járt. De itt jönnek be a tantervek, még inkább a homályos riogatás velük: hogy ezt meg ezt le kell darálni, nincs idő arra, hogy utána nézzenek, nincs idő arra, hogy a diákok keresgéljenek, esetleg rossz irányban, és kivárni, míg maguk jönnek rá a tévedésre, pláne nincs idő. A nadálynak két leánya van, addsz, addsz, ide az egyetlen helyes választ! Mire az egyetemre jutnak, a téves válaszokat megtoroló nyilvános megszégyenítés gyakorlatából kiindulva már nem mernek improvizálni, informálisan, a gondolkodás folyamatát jelző módon megszólalni. Gyakorlatilag tömönatokban beszélnek el a beléjük sulykolt társadalmi, esztétikai stb. előítéleteket.

Halmi Tamás hozzászólásában (Bohóc a katedrán. Az irodalomtanításról. *ÉS*, 2007. november 16. 14.) általánosabb problémaként írja le a helyzetet: „Olvasni tanítani, figyelem-

re és figyelmességre ösztönözni valakit, aki – és erről nyilván nem egyes személyek tehetnek, hanem a személytelen társadalmi berendezkedés – nem a beszélgetés kultúrájára szocializált; aki esetenként több televíziót talál otthon, mint könyvet; aki nem csak tanulni, hanem tanulni akarni is egyre kevésbé képes: szép nevelői feladat lenne, ha a dolog szépségét nem csorbítaná a jelenség életekről döntő könyörtelensége.” Az „iskola tiszteletre méltó anakronisztikus kondíciójáról” beszél, ahol a művészeti nevelés tulajdonképpen jelképes, heti egy ének- és rajzórában le van tudva, amihez még hozzátehetjük ezen tantárgyak pária-létét a tantárgyak kitaratóan létező, tökéletesen kontraproduktív hierarchiájában. A gimnázium első osztályától kezdve az állami, hagyományosnak mondott iskolákban ugyanis fokozatosan leszoktatják a gyerekeket arról, hogy szabadon megnyilvánuljanak, az éneket, a zenét, a rajzot, a játékot, a mozgást a minimumra redukálják, hogy a középiskolában, hacsak nem művészeti osztályokról van szó, teljesen meg is szüntessék.

(Az *Iskolakultúra*-vita)

Halmi Tamás indította egy provokatív kiáltvánnyal, *Műveltség nélküli nemzedékek?* címmel az *Iskolakultúra* 2002. augusztusi számában. Ami azonnal szembetűnik akkori és mostani írását összevetve, hogy míg korábban konkrét javaslatokkal állt elő a magyar irodalom oktatásának módjáról – kortárs irodalomra nagyobb hangsúlyt, a művészeti tárgyak összehangolása, a kortárs médiára való figyelem, filmek, reklámok, pop-kultúra elemzése –, öt évvel később a tanári munka anakronisztikus heroizmusáról beszél, arról, hogy a társadalom egyre inkább másról szól, mint amit az azóta is nagyjából változatlan irodalomoktatás művel.

Pedig a vita öt év távlatából nézve is komoly és színvonalas volt. Nem térek ki minden elemére, csupán az irányát próbálom meg jelezni. Halmi nagyívű javaslatával szemben, hogy az irodalmat más művészetek és a populáris regiszterek kontextusában volna érdemes tanítani, a vita során fokozatos elzárkózás figyelhető meg. Arató László így érvel: „ha ugyanis tantárgyunkat a gyakorlatias, kommunikációközpontú tantárgyfelfogás, a nyelvi-irodalmi integráció, a tág értelemben vett olvasás- és írástanítás irányába akarjuk elmozdítani (és Halmi utolsó, kilencedik pontja erre utal), akkor olyan irány-

ban nyitunk, mellyel a komplex művészeti nevelés vágya nehezen egyeztethető össze. Nem lehet egyszerre minden programnak minden irányban nyitnia. Úgy vélem, hogy aki mindenfele egyszerre akar frontot nyitni, az előre kalkulálhat a totális kudarccal: jogos rezignációval választhatja a tétlenség és a kesergés útját.”

A reflektálatlan monokulturális szemlélet is megfogalmazódik, melyet többen oszthatnak, mint ahányan ezt a nyilvánosság előtt kifejtik. Premisszája ezen diskurzusnak, mint minden monologikus szemléletnek, hogy az a kód, melyet ő használ, minden másnál különb. „Akciófilm-parafrázisokat, videoklip-élményeket nagyon nem szívesen hallgatnék az óráimon” – írja Baranyák Csaba –, javaslata pedig: „A mostani osztálykereteket a fentiekből következően irodalomórakon felbontanám, mivel mindenre alkalmasak, csak tanulószervezésre nem. Az egyik csoport – irodalmi szövegeket lassan, alaposan körüljárva – kiváltképp irodalmi látásmódot, formanyelvet, értelmezési technikákat tanulna; a másik az esztétikumot háttérbe tolva főként saját élet és élményvilágát (SMS, videó, popszövegek, akciófilmek, szappanoperák, reklámok, ifjúsági- és bulvársajtó, lektúr) dolgozná fel némileg terápiás jelleggel, természetesen a nemzeti kánon kardinális opusai mellett.”

A „terápiás” jelző elárulja, hogy e szemlélet szerint a legjobb indulattal is *betegnek* nevezhető az a gyerek, akit a legtöbb hatás az audiovizuális közegből ér. Az ilyen gyerekekről az irodalomtanár eleve lemond, kirekeszti őket azok közül, akiket érdemesnek tart arra, hogy „irodalmi látásmódra, formanyelvre, értelmezési technikákra” tanítsa. Hát, egyre nehezebben elképzelhető, honnan halássza elő ezeket az irodalomra érdemesíthető gyerekeket. Arról nem is beszélve, hogy a tanár előbb-utóbb önmagát is a „terápiás” csoportba rekesztheti. Az irodalom meg maradna mindenén kívül, a maga elérhetetlen fensőbbségességében, melyet az emberi lények valamiért, még egy ideig, rítusaik gyakorlásakor, ünnepeiken elővesznek, köszömlére állítanak, majd újra visszazárnak.

Bókay Antal *Posztkultúra és irodalomtanítás* című írásában (*Iskolakultúra*, 2002/11) a multimediális tapasztalatokból és a többféle, nem hierarchikusan elrendezett kánonokból indul ki. A kritikai kultúrakutatásra, valamint Koller posztmodern interkulturális pedagógiai koncepciójára hivatkozik, ami rendben is van, a gond viszont az, hogy innen nem látszik a jelenlegi magyartanítás kondíciója. Csak a szakadék, az látszik.

Végül Benkes Zsuzsa és Petőfi S. János *A fogalmi és a szimbolikus megismerés az irodalomtanításban* (*Iskolakultúra*, 2002/12) hozzászólására utalok, melyben Nemes Nagy Ágnes

Ekhnáton-ciklusának a gyakorlati tanításban mintának szánt megközelítését írják le, melyben a diákok asszociációit a vers-elemzés aktív részének fogják fel. Remek, meggyőző gondolatmenet, a költőnő vallomásai, Ferencz Győző értő és könnyen érthető sorai pompásak. Aztán beleképzeltem ezt egy még csak nem is külvárosi, hanem egy átlagos iskolába, tizenhét-tizennyolc éves fiúk és lányok közé. Persze, a tanártól sokminden függ, azt viszont nem tudtam elhárítani (képezetemben), hogy a költőnő vallomása és a bármily értő elemzés hidegen hagyja őket. A jövő társadalmá ott mobilizott a pad alatt. De miért nem mutatjuk meg nekik azt a felzaklató szépségű Nofretetét, akiről Nemes Nagy beszél? Miért nem kezdünk esetleg valamit azzal, hogy Nofretetének csak a fejét ismerjük? Mi változna, ha a testét is láthatnánk? Miért nem mutatjuk meg a Kis Varsó nevű kortárs képzőművészeti csoportnak – Gálik András és Havas Bálint – a 2003-as Velencei Biennáléra készített projektjét: Nofretete testét? Miért félünk annyira az anakronizmusoktól (vagy félelmünket miért palástoljuk megrongyolódott tekintélyünkre alapozott kinyilatkoztatásokra), hogy inkább anakronizmusba zárkózunk, mintsem beszéljünk róluk?

(Miénkittatér)

Tény, hogy más utakon jut ma el az információ hozzánk, mint amit a mai iskolarendszer feltételez és elvár. Az audiovizuális kultúra egészen másfajta tudást igényel, mint amivel a Gutenberg-galaxisban tájékozódunk. Ha erre az iskola nem készít fel, kitűnő és egyre reményvesztettebb tanárokat és tudósokat ugyan nevelhet, de a többség, akiről eleve lemondott, valójában teljesen védtelenül kerül be a kommunikáció terébe. Ebben a térben a kiváló magyartanár éppolyan artikulálatlan hangokat ad ki, mint a magára hagyott, *user*nek nevelt gyerek.

Szerintem a tanterv-reformnak sokkal radikálisabbnak kellene lennie: új tantárgyakat kellene fölépíteni, melyek megfelelnek a mai ismeretszerzési és világpercepciósi lehetőségeknek. Az irodalom csak egyik a művészetek közül, és nem tehetünk úgy, mintha nem látnánk, hogy éppolyan fontos tudni, mi a metafora, mint azt, hogy egy filmben milyen perspektívákhoz milyen jelentések társulhatnak. Hogy egy épület milyen jelentéseket hordoz. A mozdulatok árnyalatait ismerni, gyakorolni. A graffitik jelzéseit. Rock-történetet. S nem abbahagyni tanításukat a gimnázium végén, hiszen a legizgalmasabb dolgok 16 éven felülieknek szólnak.

Aranyos vitézi órák

*A Miért nem tud lábra kapni a könyvkiadói mesterség
Erdélyországban?-ciklusból*

Gondoltam, milyen jó, hogy nemrégiben (2002-ben) a Mentor Kiadónál jelent meg Kovács András Ferenc *Aranyos vitézi órák* verseskönyve, hiszen végre olyan jó könyvről beszélünk majd az iskolában (BBTE, Bölcsészkar, Magyar Irodalom Szak), melyet nem ilyen-olyan fénymásolatban olvasnak a hallgatók, mint rendszerint, hiszen olyan drágák az igényesebb kivitelezésű könyvek, hogy szóba sem jöhet, hogy azt megvásárolják, hanem a marosvásárhelyi kiadó jóvoltából elfogadható áron itt lesz nekik, kinek-kinek a maga *Aranyos vitézi órákja*, s akkor nyitja ki, amikor kedve támad, és nem akkor, mikor végre rákérül a sor a könyvtárban, még inkább lóhalálában vizsga előtt, aminek persze semmi haszna, de hát ez a gyakorlat, és nincs más, mert a diákoknak alig van esélye legalább néhány fontos könyvet tartalmazó magánkönyvtárat összegyűjteni. Az okok ismertek. A következmények is, nyilván, hogy azok a reménybeli magyartanárok, akik egyetemi éveik alatt xeroxokat böngésztek, aligha fogják vérüket hullatva éltetni a könyvkultúrát. No de mi történt? Annyi, hogy előadáson a hallgatók jelezték, hogy két héten át keresték Kolozsvár és Marosvásárhely könyvesboltjaiban KAF könyvét, mi több, az egyik lány a kiadót is felhívta, hátha onnan beszerezheti, s kiderült: sehol nincsen.

De ez miért így kell hogy kiderüljön? Új könyvről van szó, ismert szerzőről, elvileg ilyenkor a kiadó szerződésben felelősséget vállal, hogy mihelyt eladják az első 1000, 2000 (nem tudom, hány példányban jelent meg, mert ezt újabban nem tüntetik föl a könyveken, pedig jó volna tudni), 5000 példányt, azonnal újratyomatják. Gondolom.

Ennyicskét gondolni nem érdemes. Az órát elhalasztottam, a könyvtárba bevitettem a saját példányomat, mert azt mégsem lehet, hogy a KAF válogatta Goya metszeteket ne is lássák.

Nem megoldás ez, csak egzisztenciális lealibizés, „jobb-mintsemmi”-logika. Sem aranyos nem lesz, sem vitézi. Egy óra, hogy a „Porschevilág bús vengere, szómagyar!”-sornál valahogy asszociáljunk már a „Forr a világ bús tengere ó magyar!”-kezdetű versre, s ha valamiképpen sikerül kibarkochbáznai Berzsenyi Dániel nevét is, magyarabbak leszünk mint valaha.

Illetve még bekanyarodtam a Röser könyvesboltba, hátha mégis. És megtörtént: nincsen, természetesen, de mivel olyan szépen kértem, egy elrejtett példány, a régi időkre emlékeztetve, mégis előkerült, ezúttal is köszönöm, s én azon minütumban ki is fizettem érte a tényleg kevés 85 000 lejt, és boldogan adományoztam tanszéki könyvtárunknak. Utána meg beültem Balázs Mihály szegedi vendégprofesszor Bocaccio-

órájára, hadd járjon át tájékozatlanságom frusztráló érzése, s hogy bármennyire is pedálozik itthon az ember, olyasmik kötik le idejét, melyek messzire sodorják a komolyan vehető tudománytól. Na persze, Röser úrnál egyúttal megvettem Ligeti Ernő *Súly alatt a pálma* című munkáját is.

Gárdadivat Erdélyben

*you're gonna die, gonna die, gonna die for your
government, die for your country that's shit
(Antiflag)*

A '89-es nagy kelet-európai fordulat óta elszállt jó hosszú idő alatt a régió politikai elitjei néhány afféle bagatell kérdésre, mint hogy mi is volt ez a negyven-ötven év, ki hogyan járt hozzá, most miből fogunk élni stb. nem figyeltek oda. Romániában aztán különösen nagy volt és maradt a kuss. Húsz éven át, amikor mégiscsak ezt-azt lehetett volna tenni anélkül, hogy hirtelen kényszermunkán találtad volna magad a Duna csatornánál, dubiózus kultuszhelyek kialakítása volt az elsődleges társadalmi érdek. És lassacskán itt a szüret ideje: a tisztázatlan kérdések passzék lettek anélkül, hogy bármit is tisztáztunk volna, a bárgyú szoboravatásokat felváltják az egyre konkrétan fenyegetőző szónoklatok, a félelemgerjesztő felvonulások, a „ki tudja hol áll meg” (Arany János) önbíráskodó akciózások: a Magyar Gárda 2008. augusztus 6. és 10. között Erdélyben koncertezett.

A helyszín: Gyergyószentmiklós, a negyedik EMI (Erdélyi Magyar Ifjak) tábor. Mottója Wass Alberttől lett kiválasztva: „Legyen Erdély újra, ami volt!” Nem kérdés, hogy mi is legyen Erdély in concreto, „ami volt” – ez kellőképpen tág fogalom, persze a szerző életművének ismerete segítség volna a tisztázásban, ki is találtak erre egy Wass Albert-napot a szervezők, melyen Szakács István Péter „Wass Albert-díjas író és iro-

dalomtörténész” (<http://www.emitabor.hu/erdely/o=3>), a neves író tájszemléletéről beszélne, aztán a neves író fia arról, hogy édesapja nem volt antiszemita stb. stb. Mindezt viszont a délibábos homály fedi, mert a sajtóban megjelent beszámolóban egyetlen árva szót sem pazaroltak az irodalmi firlefrancra, a közvetlen beszámolókból – tizenéves ismerőseim jóvoltából – csupán arról értesülhettem, hogy milyen jó buli volt a Beatrice, a Kárpátia, a Knock Out, az Ossian, milyen barátságosak voltak az előadók, s mennyi szépet és jót zengtek rólunk, erdélyi magyarokról. Azt nemigen tudták, hogy Jókai Anna is megtisztelte jelenlétével e zúzós partit, még kevésbé, hogy ki is volna ő – de hát már azok a tizenévesek, akik a korábbi táborok igazán szerény rockfelhozatalán részt vettek, sem azért jártak és járnak el ebbe a táborba, hogy fárasztó előadásokat hallgassanak. Hanem hogy együtt bulizzanak, anélkül, hogy abba a kínos helyzetbe keverednének, hogy egy lila hajú franciának kelljen megmondaniuk, hol találja meg az elsősegély-sátrat.

Mert húsz év arra sem volt elég, hogy végre olyan iskoláink legyenek, ahol tanítanak is valamit. Ugyan mi mással magyarázható, hogy a tizenévesek többsége frusztrált, csoportkövető és gyanakvó az ismeretlennel szemben? Mikor még néhány éve, mielőtt az oktatási rendszer kezelésbe vette volna őket,

minden ismeretlent legszívesebben megkóstolt volna? Persze a szülők is olyan üzenettel jöhettek haza nap mint nap holtfáradtan a munkából, hogy gyerekeiket a külvilágtól leginkább elrettentsék. Unalmas, nem érdemes, nincs igazság – ha egy gyerek csak efféle jeleket kap, vajon nem áll-e oda az első alak mögé, aki, még ha azt nem is köti az orrára, hogy mire, de azt mondja: van megoldás?

Nézzük hát, mit is nem hallgattak meg – csak véletlenszerűen – a táborozó tizenévesek (forrás: www.emitabor.hu)

„Ha valamit meg lehet még javítani ebben a keserves életben, azt ezek a fiatalok fogják megtenni, jelentette ki Jókai Anna az Erdélyi Magyar Ifjak és az Egyesült Magyar Ifjúság táborában. A neves író Erkölc, haza, szerelem címmel tartott hatalmas sikert aratott előadást. Lyukas Magyarországon élünk, s a lyukakon folyik el belőlünk az érték. Már nem a közép, hanem a szélek tartják egyben ezt a nemzetet, de ha a belső kör nem tudja bestopolni a lyukakat, nem tud új életet teremteni, akkor ez a helyzet sem marad fenn tovább – elemezte a helyzetet Jókai Anna, aki így fogalmazott: »nincs más tennivalónk, mint magasabbra nőni, mint a gyom.«”

Nem mondom, nekem sem volna gyomrom arról hallgatni szónoklatokat, hogy „ebben a keserves életben”. No meg a gyomhoz még kevésbé volna: ez az ártatlan növényi hasonlat

ugyanarra a mintára működik, mint az oly sokat koptatott zoológiai, és az újabban szép pályát befutó genetikai. Csakhogy már rég nem széplelkű allegóriákról van szó. Hogy Jókai Anna mit tesz magával, amikor egy ilyen akcióhoz asszisztál, legyen az ő privát bánata – a tábor lényegéhez képest ő a legitimáló háttér, a szükséges ósdi unalom, mert hát a szervező fiatalok számára evidens, hogy a történelem nem ilyenformán érdekli őket, hanem pusztán néhány mondatban, zenei aláfestéssel.

Ki az ellenség, az a lényeg. Vona Gábor, a Magyar Gárda vezére szíveskedett megmondani: még a cigányokkal is össze lehet fogni, ha a románok ellen kell harcolni. Előadásában – melyen, gondolom koránál fogva is, jóval több tizenéves részt vett, legalábbis a honlapon megjelentetett és az onnan szóról szóra átvett más portálok nem túlváriált beszámolóit a „legnagyobb érdeklődésnek örvendő” enyhén germanista szerkezetű epiteton ornans-szal illették – az 1990-es márciusi marosvásárhelyi tömegverekedést állította például a fogékony fiatalok elé: „Vona Gábor megjegyezte a marosvásárhelyi pogromra utalva, hogy itt van előttünk a példa Erdélyben arra, hogy össze tud fogni a magyar és a cigány, ha közös az ellenség.”

Ellenségnek márpedig lennie kell. Ha nem más, akkor Tőkés. „Bagoly Zsolt alelnök, aki a moderátori szerepet töltötte be, annak véleményezésére kérte a jelenlévőket, hogy Tő-

kés László az erdélyi magyarság céljait eláruló RMDSZ-szel való közös indulásra kérte az MPP-t, ráadásul oly módon, hogy az gyakorlatilag az új párt RMDSZ-platformmá válását eredményezte volna, hiszen RMDSZ-színekben indultak volna anélkül, hogy saját belátásuk szerint szavazhassanak. Azt a markói alaptételt is megkérdőjelezte, mely szerint katasztrófát jelent, ha nincs magyar parlamenti képviselő Bukarestben.” Ahhoz képest, hogy a beszámolót maga Bagoly Zsolt írta, elég nehezen kapta el saját gondolatát. Nem egészen kristálytisza a megfogalmazás, és arról is hallgat, hogy végül Tőkés leáru-lózására vonatkozó indítványát elfogadták-e. A tizenéveseket ez hidegen hagyta, ám Vona nagyívű bejelentését, miszerint „ne várja Gyurcsány, hogy ez az fiatalság beérjen, mert akkor nem lesz keresnivalója a Kárpát-medencében” tapsvihar honorálta.

Nem részletezem tovább a programot, mindenki kedvére derülhet, ha elolvassa az említett honlapon, az *Áldás, népesség* mozgalmat viszont mégsem hagyhatom ki. A mozgalom atyja, Csép Sándor talán nem értesült arról, hogy a matek nem a náंबर wan tárgy a középiskolában, s eléggé el nem íté-lhető módon különféle számokról hablatyolt: hogy „a 24. óra utolsó perceiben vagyunk”, hogy „2200-ban eltemetik az utol-só magyart”, s ugyanúgy tette ezt, mint a szegény, agyonhaj-

szolt matektanárok többsége: ne akard tudni levezetni a dolgot, csak magold be a képletet.

Csakhogy veszélyes játszma ez – ahogy nem érteni a matematikát is veszélyes, csak nem szeretjük tudomásul venni. A táborban a polgárháború lehetősége többször is szóba jött: Eva Maria Bárki a koszovóiakkal példálózott, egy bizonyos Szentes Zöldi László újságíró mintegy anekdotaként osztotta meg hallgatóságával beszélgetését egy észak-írországi polgárral, aki, miután újságíróként „bemutatta az erdélyi magyarok jogfosztott helyzetét”, azt kérdezte: „és mióta tart a polgárháború?”.

És a tizenévesek egyik részének tényleg elege van abból a homályos, megmagyarázhatatlan stresszből, melyben közvetlen környezetük (felnöttek, iskola, a nyilvános tér szűkössége, kultikussága) részesíti őket. Hogy ebben a városban nincs egy jó hely, ahol ne kellene valamit fogyasztani. A tizenévesek másik részének semmi problémája nincs, csak egy jót akar bulizni a haverokkal. Ők viszont nem ragaszkodnának ahhoz, hogy valakik ellen bulizzanak. A homályos stressz viszont valós, ahogy valóság a kiábrándultan a tévére meredő szülők, a tudatlan, s emiatt tekintélyüket veszített tanárok, valóság a szakadék a reklámokban szükségletekként bemutatott luxuscikkek és a rendelkezésre álló pénzüsszeg között. Ami ezen a szakadékon átívelne – a történelmi tudás, az elemző- és kombinációs kész-

ség, a nem pár hangzatos szólamból összetákolt hagyomány, az önkifejezés és társadalombírálat korszerű művészi eszközei stb. –, hát azt a tizenévesek vagy összerakják valahogy maguknak, vagy semmi. Ha az iskolai oktatás humán téren leáll a huszadik század elején, és leáll, akkor bármit lehet hőzöngeni nekik történelem és irodalom ürügyén az „ellenségéről”. Hősökké kábulnak a gyerekek, s ehhez még csak heroin sem kell.

Hősképzés

Az erdélyi magyar közéletnek valamiért újra hősökre lett szüksége. Az igény hozza is magával a kontextust, amiben még megterem az efféle: „a templomot és az iskolát”. S hogy zavartalanul működhessen a hősképzés, annyira elmerül a nyilvános sajtó a múltban, hogy az emberi érzékenység minimumát is föladja – a józan észről már nem is beszélve. Így történetelt meg, hogy a tordai unitárius lelkész infarktuszát a *Krónika* című közéleti napilap *Emberéletet követelt az iskola ügye* címmel közölte, melyben egy ember nem erőszakos halálát összekapcsolja a tordai városi tanácsban történt valóban megengedhetetlen hangvételű vitával, ezt főcímben közli, és eszébe nem jutnak olyan írott és íratlan emberi törvények, mint a halottak iránti kegyelet mindenkori kötelezettsége. A hősképzés arra sincsen tekintettel, hogy ne használjon fel céljaira olyan embereket, akiknek már nincsen módjukban sem megerősíteni, sem pedig helyesbíteni az újságíró által tényeknek prezentált hipotéziseket.

(„Az iskola.”)

2005 októberétől a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem a hősképzés alibije. Kezdődött egy tüntetéssel az önálló Bolyai Egyetemért, folytatódott egy aláírásgyűjtéssel az egyetemen tanító magyar tanárok körében, majd ennek alapján

az egyetem szenátusához benyújtott beadvánnyal a BBTE-n belüli önálló magyar karok létrehozásáért, amire következett a szenátus elutasító döntése, ezzel szinte egyidőben Nobel-díjas tudósok nyílt levélben a Bolyai Egyetem visszaállítását kéri a román államtól, végül, de nyilvánvalóan nem a folyamat végeként március 2-án megvolt a magyar egyetemi oktatók első közgyűlése. Ahány elbeszélő, annyiféleképpen lehet ezeket az eseményeket elmondani. Ez rendben is volna, a gond akkor van, ha a kaotikus helyzetben egy értelmezés magának követeli az igazságot, és minden eltérést, az események higgadt, többszemponú elemzési kísérletét értelmiségi fanyalgásnak, tehetetlenségnek mondja, el egészen a paranoia ellenségképzésig, mely az elemző viszonyulást kollaborációnak nevezi.

Hősök természetesen nincsenek meg jól definiált ellenség nélkül.

Ellenségeket találni nem könnyű a mai társadalmi viszonyok között, amikor a folyamatok nem egy kétosztatú erőterben játszódnak. Ellenségeket csak úgy lehet találni, ha kapcsolja az ember az aktuális kérdésköröket, kapcsolja a múltba vonatkozó autoritatív történelemszemlélet észérvekkel visszautasíthatatlan kritikáját, és előre megadott ered-

ménnyel fordul a történelemhez, ahonnan győzedelmesen elő is bukkan a számára hasznosítható nagy elbeszéléssel.

Egy példa: ha beírjuk a google keresőprogramba a Bolyai Egyetem kifejezést, többek között találunk egy linket, melynek címe: Zaklatják a Bolyai Egyetem visszaállításáért fellépő tudósokat. Kattintunk, jönnek a flashek. Keress kávézót itt. Vásárolj izémizét ott. A cikk pedig mindössze néhány mondat a Nobel-díjasok nyílt leveléről, nevek és nevek, valamint a szenátus döntéséről. A *tovább* azt ígéri, majd jön a zaklatás-beszámoló az index.hu-n. Odakattintasz, újra azt olvasod, hogy Nobel-díjasok és szenátus, scroll, kiemelt alcím: „fenyegették a magyarokat”, hát itt van: a Bolyai Kezdeményező Bizottság (BKB) értékeli a helyzetet: a szenátus „megalázta a magyar oktatókat” és „durván megfenyegették” a magyar szenátustagokat. Ennyi. Semmi konkrétum. Ők nem szenátustagok, az index viszont csak őket juttatta kommunikációs fölülethez. És egyáltalán: mit jelent akadémiai közegben, hogy „megalázta”, és mit, hogy „durván megfenyegették”? Ki? Kiket? Ez nem derül ki. A cikk végén videokamerák és számítógépek reklámjai.

A Nobel-díjas tudósok és írók *The Times*ban közölt nyílt levelében a román államot kérik a magyar tannyelvű Bolyai Egyetem visszaállítására, melyet 1959-ben a Ceaușescu dikta-

túra erőszakosan egyesített a román tannyelvű Babeş Egyetemmel. Hasonló nyílt levelet már 1990-ben is közzétett Sir Michael Atiyah Abel-díjas matematikus. A frissen megbukott 40 évnyi diktatúra első lépései között teljesen ésszerű, jogos igény volt. Ugyan nem eléggé precíz, hiszen a tulajdon visszaállításának nyelvén lett megfogalmazva, mintha az egyetem valakinek is a tulajdona volna, mint egy kastély vagy egy régi hintaszék. Mindenki tökéletesen tisztában van azzal, hogy a „visszaállítás” nem visszaállítás, hiszen túl lényeges változások történtek 1959 és 1990 között az európai univerzitáskonceptióban ahhoz, hogy működőképes volna egy olyan egyetemi struktúra, melyet 1959 előtt építettek föl. Nem is vesztegetném a szót efféle, ha a mostani levél sem hagyná figyelmen kívül ezt a szempontot. Ami 1990-ben érthető retorikai fordulat volt, ma ignorancia.

A mai hősképzésben érdekelt erdélyi magyar médiában ha arról írok most, hogy a BBTE az 1990-es fordulatot követően olyan egyetempolitikát dolgozott ki, mely a legkorszerűbb egyetemi trendekkel próbál lépést tartani, akkor – hiába, hogy nincsenek táborok, kollaboránsok meg hun vannak, hun nincsenek stb. – pontosan elhelyezem magam a kollaboránsok táborában. Pedig a legkevésbé sem gondolom azt, hogy minden úgy van jól, ahogy van. Az egyetem deklarációk szintjén

teljesen up to date, konkrétan viszont ma is olyan professzorok vannak társadalomtudományi területeken, akik Nicolae Ceaușescu elvtárs filozófiai nézeteiből szerezték meg doktori címüket. Ha mindenkit, aki szakmai értelemben nem volt jogosult egyetemi oktatói állásra, kisöpörtek volna az egyetemről 1989 után, elég kevesen maradtak volna. Szegény ember vízzel főz, maradtak hát mai napig. Ez nyilván csak idő kérdése. Olyan idők járnak most a BBTE-n, ahol párhuzamosan működnek a diktatúra emberi relikviái, az intézményvezetés diktatórikus beidegződései és a korszerű kutatás; időnként világszerte elismert tudósok előadásait lehet meghallgatni angolul, franciául, németül stb. Magyar feliratok nincsenek. Nagyon sok új tanszék alakult 1990 óta, az egyetemnek jó külkapcsolatai vannak, része a Bologna-folyamatnak, stb. A magyar nyelvű oktatásnak nagyjából ugyanazok a gondjai, mint a román nyelvűnek: szakember-hiány, diktatórikus reflexekkel dolgozó vezetők, az átszerveződéssel járó kaotikus állapotok, az adminisztráció nehézkessége és az anyagi források szűkössége. Mivel a magyar nyelvű diákok és tanárok az egyetemen is, mint az országban, kisebbségben vannak, a megoldásokhoz is kicsit nehezebben férnek hozzá. Az egyetem fejlesztésekor nagyobb prioritást jelent, az elképesztő anyagi aránytalanságok mellett, a rektorátus autóparkjának fejlesztés-

tése, mint egy magyar nyelvű tanszék minimális számítógépparkja, nem beszélve arról, hogy a diákoknak – legyenek akár románok, akár magyarok – milyen kevés lehetőségük van korszerű körülmények között tanulni. A hatalmi – érvekkel nem bíbelődő – döntések egy diktatórikus rendszerben szocializált vezetőréteg politikáját tükrözik.

A BBTE reális problémája nem a tanítás nyelvének a kérdése, annak semmiféle külső akadálya nincsen, hogy egy megfelelő képzettségű tanár magyar nyelven tanítson. A problémát abban látom, hogy az egyetem ugyan folyamatosan próbálja korszerűsíteni struktúráját, de úgy, hogy a vezetők pozíciója és hegemonikus döntési joga jottányit se változzon. Caragiale Farfuridijának örök elve érvénysül most is: reformokat, de semmit se változtassunk.

A BKB, aki a médiaesemény-folyamatot elindította, s ezzel szinte osztatlan elismerést váltott ki, az egyetem működését tekintve elterelte a figyelmet a valóságos problémákról. Nem az a kérdés, hogy „a fiatalokként” emlegetett csoportosulás jóhiszeműen indította-e el az általa érzékelt problémákra való figyelemfelkeltési akcióit, vagy politikai uszítás a missziójuk. S talán nem az ő hibájuk, hogy a diktatúrában szocializált magyar egyetemi személyiségek fölismerték, hogy ezzel a konfliktussal mentesülnek a környező országokban jelenleg

végbemenő, a közéleti vagy köztisztéletben álló személyiségek diktatúrában betöltött szerepével való szembenézés alól. Míg a magyarországi sajtóban a tisztánlátást, a társadalom moralitását elősegítő hatalmas ügynök-vitákról olvashatunk, az erdélyi közéletben az 1990-ben egyetlen lapszám erejéig elindított és azonnal elfojtott „Udvari költők” akción túl (melyben fontos erdélyi magyar költők pártos propagandaverseit közölték újra és kommentálták) semmi nyoma annak, hogy valaki is foglalkozna kulturális intézményeinknek a diktatórikus hatalomhoz fűződő viszonyával. Olyan professzorok sorakoznak a kizárólagosan magyar nyelvű egyetem ügye mellé, akik 1989 előtt megtagadták a diákjaik által megfogalmazott, az akkori kihelyezéspolitikával szembeni tiltakozás aláírását. A Ceaușescu-féle erőszakos asszimilációs politika része volt ugyanis, hogy a frissen végzett magyar szakos tanárokat „kihelyezte” – büntetés terhe alatt kötelezően elfoglalandó állást jelölt ki számukra – lakhelyüktől olykor 16 órai vonatúttal elérhető, egyneműen román környezetbe, ahol különféle, nem végzettségüknek megfelelő tantárgyakat kellett tanítaniuk.

Amikor 1959-ben a Bolyai Egyetemet egyesítették a Babeș-sel, a diákok ezirányú igényére hivatkoztak. Totális diktatúrában a hatalom mondja meg, mit gondol a nép. Ha az a

cél, hogy a diktatúra történeteit elhallgassuk, akkor a legjobb egy olyan problémát vetni be a köztudatba, mely mindenkinek mindenre magyarázatot ad. Az erdélyi magyar közélet szerencsétlen módon a mai napig a román társadalomtól izoláltan működik. Kivételek vannak, de nem oly befolyások, mint az erdélyi magyar közéletet politikailag és financiálisan meghatározó erők. A romániai magyar nyelvű média nagy mértékben ignorálja a román nyelvű médiát, ami ropant megkönnyíti a bünbakképzés folyamatát: minden sikertelenségért „a románok” a felelősek, akikről nem sokat tudunk, de annyit igen, hogy legfőbb céljuk megszüntetni a romániai magyarságot. S egy ilyen céllal szemben már az is ellenállásnak számít, ha azáltal magyar valaki, hogy egy ügynök-jelentést magyar néven írt alá.

2006-ban már jónéhány olyan fiatal egyetemi oktató van, aki rangos egyetemeken tanult, benne van a nemzetközi tudományos életben – számukra sokkal nagyobb probléma például az, hogy olyan a tanrendje néhány magyar nyelvű tanszéknek, hogy egyetlen koncepciója a tanárok kötelező óraszámának biztosítása, és tárgyuk ilyen körülmények között elvesztődik az anakronisztikus diszciplínák között. Egy mai egyetemi hallgatónak rengeteg kötelező órát kell meghallgatnia, alig van ideje könyvtározásra, önálló kutatásra. Ezek volnának az alap-

vető gondok, vagyis nagyjából közösek a volt szocialistának nevezett államok egyetemlein. A politikumnak nyilván nemcsak olcsóbb, hanem még hasznot is hajt, ha ahelyett, hogy az egyetemi oktatás fejlesztését tennék lehetővé anélkül, hogy szakmai kérdésekbe beleszólnának, inkább a BKB által propagált, szokásos megosztás-logikát támogatja. Azt viszont látnunk kell, hogy ebben a „mi” és „ők” politikában a mindenkori hatalmak fenntartói és kiszolgálói érdekeltek. Akik kívülről, a politikumtól várják az egyetemi reformot, Kant szavaival élve, halálra ítélik az Egyetem szellemét magát. Ez a „heroikus beavatkozás” a heroikus orvoslás értelmében, mely a válságos állapotnak halállal vet véget.

A bátorság dicsérete

Susan Sontagról

Susan Sontag a késő modernitás ikonjainak egyike volt és marad. Hosszú fekete haj, benne széles fehér csikkal, figyelmes, néző szem, aki fütyül arra, nézik-e őt vagy sem, dús ajkak, *et cetera*, az egész testet le kellene írni – hiszen hányszor írt esszéiben arról, hogy a nyugati kultúra konvenciói mennyire elfelejtetik, hogy az embernek teste is van, „az arc a lélek tükré” szép állításból milyen gyorsan, lustán és rosszindulatúan szokás következtetni minimum arra, hogy a test nem számít („ne legyünk anyagiasak, kedvesem” – mondja a professzor a fiatal kezdő tanárnak), el egész addig, hogy a test a démonok tanyája. És még mindig Sontag kultúrakritikáját parafrázálva: az archoz metaforákat társítottak, ezen metaforák alapján osztályozni lehet az embereket, besorolni különféle kategóriákba, ezen kategóriákat rangsorolni, mely rangsor alapján a magas pozíciójuk legitimnek tarthatják az elnyomást.

Susan Sontag 1933-ban született New Yorkban, 15 évesen érettségizett, 20 évesen fia született, a Harvardon és az oxfordi Saint Anne's College-ben filozófiából, irodalomból és teológiából szerzett diplomát, írt négy regényt (*The Benefactor*, *Death Kit*, *The Volcano Lover*, *In America*), elbeszéléseket (melyek az amerikai irodalom reprezentatív antológiáiban szerepeltek, elbeszéléskötetének címe: *I, Etcetera*), paradigmát meghatározó esszéket, írt és rendezett négy filmet (Svédor-

szágban kettőt: *Duet for Cannibals*, 1969; *Brother Carl*, 1971; az 1973-as háború idején Izraelben a *Promised Lands*-ot; 1983-ban, Olaszországban az *Unguided Tour*-t), írt színdarabokat (*Alice in Bed*; *Lady from the Sea*), volt a nemzetközi írószervezet, a PEN amerikai elnöke (1987 és '89 között), több rangos díj kitüntetettje (2003-ban ő kapta Frankfurtban a német könyvkiadók Béke-díját), s mindvégig aktívan fellépett a hatalom elnyomó rendszere ellen, a kicsik, a szegények, a különféle kisebbségek, Hannah Arendt szavával: a páriák mellett. Amit tett, amiben részt vett, nem látszólag, nem félig-meddig tette – többen írják, hogy fölpezsdült körülötte a levegő, megszűnt a szellemi gravitáció formája, az unalom, s többnyire történt valami. Nem abban az értelemben történt, hogy ő így tervezte, így akarta, hanem intenzív figyelméből fakadt, hogy észrevétette másokkal is, hogy van valami, amit nem lehet elhallgatni, amihez viszonyulni kell. Míg a PEN elnöke volt, Salman Rushdie mellett gyűjtött aláírásokat, 1993 és '96 között, a boszniai háború idején nem ellátogatott a helyszínekre, hanem Szarajevóba költözött, ahol színdarabot rendezett. Beckett-től, *Godot-ra várva*.

Carlos Fuentes azt írta, hogy nem ismer még egy olyan világos gondolkodású értelmiségit, mint Susan Sontag, akinek hihetetlen képessége volt összekapcsolni, viszonyba hozni dol-

gokat. Ez ugyanúgy igaz gondolkodására, mint konkrét helyzetekre: esszéi, melyek talán legismertebb részei Sontag életművének, az aktualitás legégetőbb kérdéseit vetik fel a tradíció elmélyült ismeretében. A *betegség mint metaforában*, vagy az ennek folytatásaként írt *Az AIDS és metaforáiban* görög drámáktól kezdve középkori szövegeken át a romantika vagy a modernitás nagy regényeiig a különféle betegség-metaforákat mint a stigmatizáció eszközeit elemzi, úgy világítva meg korunk új problémáit, hogy rájövünk: a régi ostobasággal, a régi önzéssel, a régi hatalomakarással viszonyulunk hozzájuk. És hogy ez az ostobaság a legkevésbé sem kötelező. Sontag szerint: van más lehetőség. Konkrétan: A *betegség mint metaforát* akkor kezdte el írni, mikor megtudta, hogy rákos, és szembesülnie kellett mint beteg azzal az egészségügyi és persze társadalmi gyakorlattal, hogy stigmatizálják, hogy a beteget teszik felelőssé, hogy a ráknak a politikai nyelvhasználatra kiterjedően erősen negatív, mintegy démonizált jelentést tulajdonítanak, s a misztifikáció, ha nem teszünk ellene, elvonja a figyelmet, az erőt a gyógyulástól. Sontag betegségét 1970-ben diagnosztizálták, 2004. december 27-én halt meg, 71 évesen. A legkevésbé sem állítható, hogy 34 éven át a betegséggel küzdött volna: küzdött a háború ellen, a különféle (nem utolsósorban: az amerikai) nagyhatalmi és népi- és rezsi-

mek ellen, az előítéletek ellen – de olvasva őt és amit róla írtak, úgy tűnik, hogy a leginkább: élt.

2003-ban jelent meg a *Regarding the Pain of Others* (Mások szenvedését nézni) című esszékönyve a háborúk és természeti katasztrófák képi reprezentációjáról, 2004 májusában az iraki foglyok kínvallatásának képeiről ír (*Regarding the Torture of Others*) – nem a képi kultúra győzelme miatti jajveszélés hangján, nem a fölborzolt álerkölcsiség hangján, hanem újra: józanul, bölcsen, fölfedve az ideológiát a csúsztatás mögött, hogy legtöbben fölháborodnak a képeken, de magukon a tetteken, melyeket a képek megőriznek, nem. A metaforizáció mint hatalmi eszköz: az amerikai politikusok, a média sokáig nem kínvallatásnak (*torture*) nevezte a képeken látható döbbenetes jeleneteket, hanem „visszaélésnek” (*abuse*), „megalázásnak” (*humiliation*). A „finomabb”, „ártatlanabb” nyelvhasználat kiváló alibi arra, hogy ne kelljen szembenézni a dologgal a maga konkrétságában. Az Abu Graib-i képeken a kamerába vigyorgó amerikai tisztek tökéletesen ártatlanoknak reprezentálják magukat az általuk kreált „díszletek” között: kutyákat uszítanak lemeztelenített iraki foglyokra, a foglyokat egymás között orális szexre kényszerítik, amerikai katonanő pórázon vezet iraki foglyot, stb. S ezek a képek nem azért rémesek, mert rémes dolgokat ábrázolnak, hanem, írja Sontag,

mert a kínzók ártatlanságuk tudatában teszik, nyugodtak, hiszen megmondták nekik, hogy joguk van hozzá, hiszen a foglyok „alsóbbrendű” fajhoz, valláshoz tartoznak. És egyébként is, Amerikában a brutalitás elfogadása elképesztő méreteket öltött, számítógépes szoftverek, szórakozóhelyek, egész ipar él meg a brutalitásból, amit a leghétköznapibb, kiegyensúlyozott kispolgári életet élő emberek is simán elfogadnak, mint időtöltést, szórakozást, *fun*t. Bush kormánya a 2001. szeptember 11-ével kezdődő és jelenleg is érvényben lévő vállaltan brutális föllépést úgy kommunikálja, mint önvédelemhez való jogot, föltétlen szükségyszerűséget. Susan Sontag minden mondatával leleplezi ezt a hamis retorikát.

Mindig van lehetőség a distinkcióra, a türelemre, az együttérzésre – csak olyankor kell bátorság is hozzá, amikor mindenfelől az előítéletek, az önelégültség, a szűklátókörűség retorikája zúdul az emberre. Sontag a bátorságot az egyik fő erénynek tartotta. Jókora fölhördülést váltott ki, amikor méltányolta a szeptember 11-i terroristák bátorságát – persze ő nem azt írta, hogy a terrortámadás jogos volt, hanem azt, hogy összefüggésben áll az amerikai külpolitikával, s ez utóbbit kellene első lépésben fölülvizsgálni.

„A morális és az esztétikai egyensúlyát kereste egész életművében” – írja róla Leon Wieseltier, a *The New Republic* iro-

dalmi szerkesztője, Susan Sontag sok barátjának egyike. „Volt valami szokatlanul élénk az írásmódjában. Még ha sokan vitatták is nézeteit, abban megegyeztek, hogy termékenyítően hatott írásukra. Olyan dolgokra világított rá, melyeket nem vettél észre korábban; volt valamiféle újrakérdezési, újraproblematizálni stílusa. Mondták már róla, hogy eredeti és hogy kompilál, hogy naiv, meg azt is: szofisztikált, hogy könnyen megközelíthető, és hogy távolságtartó, zárkózott, hogy magasröptű, és persze populista, puritán, fényűző, őszinte, pózoló, aszketikus, hedonista, baloldali, jobboldali, mély, felszínes, dogmatikus, liberális, világos, ambivalens, korszerű, passzé, humoros, humortalan, civakodó, bölcs. Senki nem mondta, hogy unalmas.”

Terek, ahol emberek

A Squat-sztori

A távolságot nem lehet elfoglalni. Még át sem lehet menni rajta. Láthatatlan fal ez a távolság. Vagy végtelen metafora, végső jelölt nélkül. Most a példám legyen, példád legyen, nekem itt, neked ott: történet arról, hogyan válik egy tér láthatóvá: az emberek lakta városok részeként. A Squat-sztori. Messzire tőlem és talán messzire tőled is (amivel a legkevesbé sem akarom a köztünk lévő távolságot csökkenteni, csak annyit, hogy messzire vagyok, és talán te is messzire vagy ettől a történet-től, csak nyomok (szövegek és videofelvételek) állnak a rendelkezésünkre. Hogyan közelíthetnénk valamihez, aminek tétje a prezencia, a jelenlét, de ami a mostani jelenben nem történik? A nyelv felől próbálok. És máris ott tartok, hogy minél precízebb szeretnék lenni, annál messzebb kerülsz te is megkerülök én is attól, amiről szólni szeretnék, a Squat színháztól tehát, látod, éppen ezt teszem, ezekkel a szavakkal láthatóvá teszem a távolságot).

A szavak által láthatóvá tett távolság: elsősorban nyelvi kérdés. Ez a szöveg eredetileg angolul készült, legalábbis valamiféle angol nyelven lett elgondolva, bár aki elgondolta, annak anyanyelve a magyar, ahogy a Squat színházban is angol volt a szöveg – beszélni nem nagyon beszéltek, magnóról játszották be, amit mondani kellett. Kezdetben talán azért, mert még nem beszéltek jól angolul, habár nem is tudom, létezik-

e ekkora szerencse, a nem-tudás mint a színház újragondolásának egy újabb lehetősége: arc és maszk, a jelen mint illúzió további játékba hozása a hang eltolása révén (múltbeli hang visszajátszása a géppel a jelenben). A nyelvnél maradván: a Squat-sztori, ha elmondanám, elképzelhető úgy is mint elmozdulás az anyanyelvtől a másik nyelvéhez, a nyelv másikához, mely nem képzelem, hogy identikus önmagával: az időt és a gépet építi be mint önmagától távolító vehikulumot.

Az angol anyanyelvként például a hivatásos boszorkány, Kathleen Kendel előadásról előadásra változó (a nem-identikusságot így megjelenítő) rögtönzött válaszaiban jelenik meg, a válaszok az Andy Warholt játszó Bálint István rögzített és magnóról elhangzó kérdéseire vonatkoznak. „My involvement with Squat came about when my friend, Larry Solomon, asked me if I would accompany him to a play in Soho Bookstore that he was going to work on. The play was Pig, Child, Fire! and the players were a group of Hungarians (...) whose heavily accented English Larry was at pains to comprehend. He knew I had a good ear for accents.”³ Angol az anya-

³ „A Squathoz úgy kerültem, hogy barátom, Larry Solomon elhívott a Soho könyvesboltba egy előadásra, amelyen dolgozott. Az előadás a *Disznó, gyerek, tűz!* volt, a szereplők egy magyar csoport (...) akiknek az erős akcentussal beszélt angolját Larry nem nagyon értette. Tudta, hogy jó fülem van az akcentusokhoz.” (Részlet Kathleen Kendel leveléből. Buchmüller Éva–Koós Anna: *Squat Theatre*. Artists Space, New York, 1996. p. 146.)

nyelve annak a rendőrnek, aki lakossági följelentésre kiszáll a Squat színházhoz ellenőrizni, valóban közszemérem-sértés történt-e. „The production was staged by an extended family group of Jewish Hungarian refugees who fled from Hungary because they were about to be arrested for not conforming to the standards of Socialist Realism of the East Bloc nations.”⁴ A rendőr előadás-elemzése azzal zárul, hogy kihágás nem történt, a Squat egy „serious group of artists who came to this country seeking freedom of expression through innovative methods”.⁵ Kathleen Kendel levelében nyelvekről van szó (magyar, angol), a jelentésben országokról (Magyarország, A.E.Á.) Összeadva a kettőt: Magyarország mint olyan hely, ahol a művészeket letartóztatták nonkonformista előadásaikért, annak premisszája, hogy a magyar nyelv az angol nyelv egy akcentusává váljék. Valamiféle akcentussá.

⁴„A produkciót egy magyar zsidó nagy családi csoport hozta létre, akik azért menekültek el Magyarországról, mert otthon ki voltak téve annak, hogy letartóztassák őket, mivel nem alkalmazkodtak a keleti blokk nemzeteinek szocialista realista elvárásaihoz.” (Részlet Carl B. Weisbrod tisztii jelentéséből annak a lakossági bejelentésnek a kivizsgálásáról, miszerint a Squat színház Andy Warhol’s Last Love c. előadásán „egy 250 fontos meztelen nő – a boszorkány Kathleen Kendel – adott elő a Squat épületének kirakatában a 23. utca sarkán”. Buchmüller–Koós, 148.)

⁵„...komoly művészi csoport, mely azért jött ebbe az országba, hogy új módon, szabadon fejezhesse ki magát.”

(„Don't oppress, express yourself!”)

Budapest, 1969 – „Halász Péter, Koós Anna és Breznyik Péter miután kitiltják őket az Egyetemi Színpadról a Kassák Művelődési Ház (Uzsoki utca 57.) egy nem használt termében új csoportot alapítanak, melyet Kassák Lajosról neveznek el...”⁶, kezdjük talán itt a Squat-sztorit. A paraméterek: néhány ember, aki kilóg a színházcsinálás hivatalos standardjaiból (először is Halász Péter, Koós Anna és Breznyik Péter, majd Buchmüller Éva, Bálint István, Can Togay, Berg Péter és mások); egy város, Magyarország fővárosa (orosz rezsim alatt); az úgynevezett „puha diktatúra” éve; és a kiutasítás egy intézményből, egy terem elfoglalása egy másikban. Két év múlva újra kiteszik őket, 1972 januárjában eldöntik, hogy tovább dolgoznak Halász Péter nagymamájának Dohány utca 20. szám alatti lakásában, ahol ott lakott a nagymamán kívül Halász Péter, Koós Anna és gyermekük is. 1976-ban emigrálnak, előadnak Párizsban, Londonban, Düsseldorfban, Amszterdamban, Rotterdamban, Marseilles-ben, Nancy-ben, Baltimore-ban. 1977 júliusától New York 23. utcájában, a Chelsea hotel közelében laknak, ott alapítják meg a Squat Theatre-t. 1985-ben szétköltöznek, Halász Péter megalapítja a „Love Theatre”-t, Bálint István,

⁶Buchmüller–Koós, 206.

Buchmüller Éva és mások még egy ideig működtetik a Squatot, filmeket készítenek és koncerteket szerveznek a Squat Music Clubban. 1989, a rendszerváltás éve után Halász Péter és Bálint István visszatérnek Budapestre, Buchmüller Éva, Koós Anna New Yorkban maradnak.

Mindez néhány név (embereké, helyeké), néhány időpontot jelölő szám és néhány ige: kitiltják, alapítanak, kilóg, kitasít, elfoglal, kiteszik, dolgoznak, laknak, szétköltöznek. A sztori valamiféle kiüzetésről látszik szólni, rátalálás más helyekre azáltal, hogy a privát teret megnyitják egy (zártkörű) nyilvánosságnak (ez volt a „lakás-színház” Budapesten), vagy a mindennapi közlekedés terében hoznak létre színházat (a „kirakat-színházat” New Yorkban).

Színház valamiképpen mindig létezett. Például a kommunista diktatúrában, ahogy Halász András írta New Yorkban, 1996-ban, két formája volt: a megtúrt progresszív színház az úgynevezett „művelődési házakban”, és a nevelő színház minden színházi épületben. A „művelődési házak” programja meglehetősen változatos volt: repülőmodellézéstől kezdve főzőtanfolyamokon át angol nyelvről kezdve minden, amit az ember el tud képzelni.

(Volt akkoriban egy vicc: a *Népszabadság* egyik riportere kiszáll Bivalyöröcsögére. Egy lélek sincs a faluban, se az utcákon,

se a kocsmában, sehol. Végre rátalál egy öregemberre, meg is kérdezi: Hol vannak a népek, bácsikám? A kultúrotthonban, válaszolja az öreg. Mindenki? Mindenki. És mit csinálnak ott? Angolt tanulnak. És ki gyűjti be a répát? – kérdezi az újságíró. Az öreg: Maybe the students.)

A demokrácia diktatúrában azt jelenti, hogy a művészek nem azt csinálják, amihez értenek és amit akarnak, hanem egy valóságmániás utópikus esztétikai ideológia (konkrétan: giccs) abszurd következményeit „hajtják végre”. (A „demokrácia” kifejezés diktatúrában azt jelenti: diktatúra. Ehhez lásd még Illyés Gyula Hol zsarnokság van... kezdetű versét.) A színház iskola kellett hogy legyen, az iskola munkahely a gyermekek számára, és így tovább: szinte minden szó mást jelentett, mint szimpla szótári jelentése. Elég volt, hogy az ember kinyissa a száját, máris hazudott. Ez volt a „Halász színház” nyelvi meg társadalmi kontextusa, a valóság és a fikció manipulatív maszatolása. A „Halász színház” produkciói, anélkül hogy közvetlenül ez szándékuk lett volna, a maszatot tudatos átjárássá dolgozták, az abszurditást színházi eszközökkel megformálták, szabadon merítve-rombolva tiltott tradíciók szövegeit, rítusait és gesztusait. Grotowski színházkonceptiója egyfelől, Artaud-é másfelől, a haszid tradíció és a szürrealizmus, az expresszionizmus, a kísérleti színház, Hölderlin-, Blake-, Kafka-

és Csehov-átírások, szimultán akciók, a spontaneitás előidézése, az előadások kiszámíthatatlansága – mindez ingerelte a hatalmat, részint mert nem értette, részint mert kontrollálhatatlan volt.

(Az előbbire, a nemértésre volt megoldása: műértő besúgót dolgoztatott. „A Testvérballada első pillanattól meghatározott nézői számára egy, a tradicionális színháztól rendkívül messze eső atmoszférát. Ennek lényeges elemeként kell kiemelnünk a színész és a néző közötti közvetlen kölcsönhatást. Az aránylag kis terem, a nézők számának korlátozása (kb. a színészek számának 2-3-4-szerese), a technikai lehetőségeket teremtették meg ehhez. A darab effektusai azonban nagyban felfokozták ezeket a lehetőségeket. A közel 1 órán át, az elviselhetetlen zaj küszöbének szintjén tartott hanghatások, a hosszú szakaszokon keresztül egy-egy nézőre szegezett, el nem mozduló tekintetek azt az érzést keltsék a nézőben, hogy személy szerint vele történik valami.” – írja elemzésében a „Pécsi Zoltán” fedőnevű ügynök.⁷⁾

⁷⁾„Az együttes tevékenységének változása az 1969–73-as években”, 1974. január 10. A szöveg megtalálható: www.c3.hu/collection/tilos/240.html ill. [241.html](http://www.c3.hu/collection/tilos/241.html), idézi Varga Anikó Orsolya: A Squat Színház Budapest és New York között (1969–1985) című szakdolgozatában. Kézirat.

Mi történt a Kassák Művelődési Ház Halászcék által elfoglalt termében?⁸ Kívülről nézve: előadások a betiltás határán és meghívás Nancy-be, a Színházi Fesztiválra. Belülről: színházi rítusok: profanizáltak (Artaud) és szakralizáltak (Grotowski), film-effektusok (kiáltványukban Godard-ra hivatkoznak), a színház „lehetetlenségének” megformálása, a színész és a néző közötti határ átlépése, az előadás létrehozásában a különféle funkciók (író, színészek, rendező, személyzet stb.) cserélése egymás között, dehierarchizálás. Politikatörténeti szempontból nézve koncepciójuk a ’68-as diáklázadásokkal van kapcsolatban. (Ennek a kapcsolatnak a jelzése lesz az *Andy Warhol’s Last Love* című New York-i produkcióban az a jelenet, amelyben Ulrike Meinhof elmondja Andy Warholnak, halála szeretkezés volt egy más galaxisból jött „idegennel”. Andy Warhol azt kérdezi, ő volt-e az első, akinek ilyen tapasztalatban volt része? Nem. Az első Jan Pallach volt, aki felgyűjtotta magát 1968 őszén Prágában – válaszolja Ulrike Meinhof.)

A dehierarchizált viszonyok elvileg a kommunista ideológia „egyenlőség”-koncepciójának felelnének meg, a közösen létrehozott alkotások a „kollektivitásnak”. Elvileg a hatalom-

⁸1969–70 – *Testvérballada*. Írta Halász Péter. Szereplők: Halász Péter/Márton János, Can Togay/Breznyik Péter, Bácskay Dóra, Bajcsay Mária, Kovács László, Kovács Miklós, Virágh Csaba és Koós Anna. Rendezte: Halász Péter. A rendező munkatársa: Körmeny Mária.

nak is így kellett volna működnie. Mert beszélni erről beszélt. Csak éppen, mint írtam korábban, hazudott.⁹ A kollektivitást, testvériséget („liberté, egalité, fraternité”) komolyan venni a kommunista diktatúrában (például egy színházi előadás létrehozásakor) a hatalom szempontjából nézve – egyébként teljesen logikusan – lázadás volt. Anélkül, hogy erre a művészek a legkevésbé is törekedtek volna.

„Though our approach was nonpolitical, to ignore, not to participate; to find our freedom outside the status quo, our mere existence became political by the forces of our circumstances.”¹⁰

A Dohány utca 20. szám alatti száműzetésben az előadások újra, anélkül, hogy keresték volna a hatalmi ideológia leleplezésének módjait, a privát és a publikus szférákra kérdeztek rá. A totalitarizmus célja, hogy az embereknek ne legyen kontrollálhatatlan, irányíthatatlan pillanatuk, a privát szférát próbálják teljesen kiiktatni. Ahogy az expresszionista festők megmutatják, hogyan néz ki a háború, úgy a „Lakás-színház” meg-

⁹Esterházy megfogalmazásában a 20. század politikai nyelvhasználatát így néz ki: „A náciak megígérték, hogy kiirtják az emberiség egy részét. És kiirtották az emberiség egy részét. Ezzel szemben a kommunisták megígérték, hogy mindenki egyenlő lesz. És kiirtották az emberiség egy részét.” (A szavak csodálatos életéből. www.mindentudas.hu)

¹⁰„Annak ellenére, hogy megközelítéseink nem politikaiak voltak, nem vetjük figyelembe, nem vettünk részt a politikában, szabadságunkat a status quón kívül kerestük, a körülmények miatt már pusztán létezésünk politikáivá vált.” (Buchmüller-Koós, 100.)

mutatja, milyen az, amikor valóban minden pillanata az embernek a nyilvánosság előtt történik. A hitleri hatalom elégeti, megbélyegzi („elfajzott művészet”) azokat a képeket, amelyek arról mutatnak meg valamit, amit ők éppen propagálnak: a háborút. A hatalomnak azok a háborús képek tetszenek, amelyekben nem emberek szakadnak darabokra, hanem bátor hősök mosolyognak az impresszionisztikusan elkent harcmezőn. A (náci, kommunista) hatalom működési tünetei és a hatalom alá vetett szabad ember lehetőségei mintha mutatnának bizonyos közös jegyeket.

A „Lakás-színház” helyszínein (Halásznéknál, Konrád Györgynél, Kurtágéknál, Nádori Péteréknél) a privát tér megnyílt a nyilvánosság (igaz, és ez fontos, egy körülhatárolt, baráti nyilvánosság, melybe természetesen beletartozott az ügynök is) számára. „A Dohány utca 20.-ban minden színház volt. A konyhában üldögélni és zsíros kenyeret enni – az is színház volt. Mindig volt közönség.”¹¹ Ahol „minden színház”, ott nem lehet minden kiszolgáltatottság a hatalomnak. Ez a radikalitás, mely nem szembenállás, hanem valami egészen más, a konkrét körülményektől (intézményektől és ideológiáktól) való teljes függetlenség kísérlete a színházi kifejezési

¹¹Donáth Péter: A másság. *Színház*, 1991/10–11. 42. – idézi Varga Anikó Orsolya, i.m.

formákat is túllépte (ahogy minden erős művészet túllépi saját határait): egyszeri, megismételhetetlen előadásokkal, konkrét sebekkel (Breznyik Péter az egyik előadáson fölívta az ereit), olyan hétköznapi konkrét cselekvésekkel, mint Koós Anna mosogatása (csak éppen közben hallatszik a Kaddis ima), vagy amikor a Mikulás, áthasítva a papírból készült mennyezetet, valóban eljön a Halász színház tagjainak gyerekeihez.

To present your acts, your airs, your ideas – to see and conceive these as potential theater was an invitation for conversation or rejection, insult or cooperation from others. During many trials and thirty-six different performances in the apartment we came up with our own definition of theater. [...] For endless hours, weeks, even months we sat together throwing ideas around and finally discussing how a performance was going to happen, down to the most minute details – but never rehearsed. We were asked many times, why? [...] It was a gut feeling. Certain actions were simply not fit to rehearse, like drawing blood from an arm, setting a smoke bomb in the street or having dinner on stage. We knew one another, trusted

one another's range of possibilities, and considered one another's expressions to be authentic.¹²

Ami a budapesti lakás-színházban működött, Nyugat-Európában nem talált közönséget. Elsősorban azért, mert nem is közönséget keresett, hanem résztvevőket, és az, amiben a nyugati ember részt tudott venni a hetvenes évek végén, nem egyezett azzal, amiben a kelet-európai ember vett részt. Ez azért meglepő, mert Halászék színháza nem a kelet-európai színházi viszonyokból volt levezethető, a hatalom ideológiájával még csak szemben sem álltak, mégis, a társadalmi kontextus tett értelmezhetővé bizonyos jeleket, még ha csupán azáltal is, hogy nem azt jelentette (pl. a *Testvérballadában* a kisebbik testvért az örökségért megvakító nagyobbik testvér nem a Szovjetuniót szimbolizálta, elsősorban mert nem szimbólumokkal dolgoztak, a szimbólumokat sem szimbólumokként, hanem konkrét, megjelenített tárgyakként, figurákként, gesztusokként kezelték – és ez

¹² „Megmutatni tetteidet, kedvedet, gondolataidat – látni ezt és úgy felfogni, mint potenciális színházat, valójában meghívás volt beszélgetésre vagy visszautasításra, sértésre vagy együttműködésre. Sok vita és 36 különféle előadás után a lakásban kialakult saját színház-definíciónk. [...] Végeláthatatlan órákon, heteken, hónapokon át ültünk együtt és mondtuk egymásnak a gondolatainkat, majd megbeszéltük a legapróbb részletekig a soron következő előadást – de soha nem próbáltunk. Sokszor kérdezték, miért? [...] Zsigerből ment. Volt olyasmi, amit egyszerűen nem lehetett próbálni, például egy csukló vérzését, egy füstbomba elhajítását az utcán vagy egy vacsorát a színpadon. Ismertük egymást, bízunk egymás képességeiben és hitelesnek tartottuk egymás kifejezéseit.” (Buchmüller-Koós, 100.)

szimbolikus cselekedetként is felfogható volt, a hatalom szempontjából legalábbis föltétlenül, s ez az előadás résztvevőinek is befolyásolta az értelmezését). Nyugat-Európában, majd New Yorkban a kirakatszínház lesz az előadások tere.¹³ Maga a „squat” azt jelenti: 1. leguggolni, 2. engedély nélkül letelepedni valahol. Az előadások helyszíne a kirakat, a nézők (akik jegyet váltottak) a színpad mögött, az utcára néző széksorokban ülnek, a járókelők pedig ha benéznek a kirakatba, részint nézőkké, részint az előadás részeivé válnak. Így maga a helyszín formálta az előadásokat, illetve az adott helyen véletlenszerűen megforduló emberek viselkedése. A véletlen fontos szerephez jutott. Az előadások megismételhetetlenek voltak. A performerek ezt a kiszolgáltatottságot részint föl-vállalták, részint mégis irányítani próbálták az eseményeket. Ez utóbbi viszont a nézőben a manipuláltság érzését okozta, joggal. Például az *Andy Warhol's Last Love*-ban mialatt bent megy az előadás, Buchmüller Éva a kirakat előtt, az utcán mikrofonnal a kezében kérdéseket tesz fel a járókelőknek, ezt fölveszik videóval, és a bent ülők egyenesben láthatják. A darabban ennek felel meg az a jelenet, ahol az Andy Warholt játszó Bálint István magnóról teszi fel kérdéseit Kathleen

¹³A Squat Színház 23. utcai épületében 4 előadást játszottak 8 év alatt: a *Három nővért* (ezt még a lakásszínházban kezdték el, a három nővér Halász Péter, Bálint István és Breznyik Péter volt, Koós Anna átéléssel súgta a szöveget, a férfiak monoton hangon mondták utána ki-ki a maga részét), a *Pig, Child, Fire!*-t, az *Andy Warhol's Last Love*-ot, és a *Mr. Dead and Mrs. Free*-t.

Kendelnek, aki viszont egyenesben (előadásról előadásra mást meg mást) és meztelenül válaszol. A realitás (a radikális filozófiák és művészetek felfogásának megfelelően) a fikció részévé válik.

The storefront had to have a large window and an entrance from a busy street. Our New York theater was located on 23rd Street – a cross-street in Manhattan with relentless traffic and throngs of people. Spectators took their seats in the back of the store facing the stage, which was in front of the window. They could see the street, which provided a permanent, live background. Presented in this context, fiction assumed the air of reality, as the common sight of the street beyond the stage could become very theatrical. The street was an integral part of the play, resetting the boundaries of fictional events. [...] Rituals and ceremonies, at their conception, had no scripts. Revolutions and spontaneous events in the life of individuals had no scripts either. Yet we considered all of these to be the origin of theater.¹⁴

¹⁴ „A kirakatnak hatalmas ablaka kellett hogy legyen, és bejárata egy forgalmas utcáról. New yorki színházunk a 23. utcában volt – egy manhattani keresztutca, szünet nélküli autós forgalommal és emberek tömegével. A nézők az üzlet

A vásárlás a 20. század végének egyik rítusa.¹⁵ A hidegháború éveiben (a Squat Színháznak ez volt a társadalmi kontextusa) ez a rítus volt az, aminek alapján az alapdualizmus, „a jó és a rossz” különbsége a köznapi gondolkodás számára felszínre került: „a jó” része a világnak akadálymentesen vett részt ezen a rítuson, a hely elő volt készítve a megfelelő módon („javakkal”, csillogással), a világ „jó felében” élő embereknek módjukban állt kellőképpen fölkészülni a rítuson való részvételre, a rítus papjai pedig a megfelelő öltözékben vezették őket; ezzel szemben a világ „rossz felében” üres és csúnya épületek álltak csupán a rítus rendelkezésére, az embereknek órákig kellett sorban állniuk, sokszor úgy kellett elhagyniuk a helyet, hogy semmiben sem vettek részt stb. A világ „rossz felében” élő emberek arról álmodoztak, hogy átjutnak a világ „jó felébe”.¹⁶ Legalábbis így volt működtetve. A Squat

hátsó részében ültek, szemben a kirakatban lévő színpaddal. Láthatták az utcát, mely állandó, élő háttérként működött. Ebben a környezetben a fikció fölvette a realitás hangulatát, míg a színpad mögötti utca látványa teátrálissá vált. Az utca része volt az előadásnak, újrahúzva a fikcionális események határait. [...] A rítusoknak és a szertartásoknak kezdetben nem volt forgatókönyve. A forradalmaknak és az egyéni életek spontán eseményeinek szintén nincs forgatókönyve. És mi ezeket tartottuk a színház eredeteinek. (Buchmüller–Koós, 100.)

¹⁵(1) meghatározott, körülhatárolt, „fölszentelt” helyen történik; (2) az emberek úgy vesznek részt benne, hogy nem tudják pontosan, mit fognak tenni; (3) anélkül teszik, hogy ez valamilyen vitális szükségletükből eredne; (4) a részvétel megerősíti a résztvevő társadalmi pozícióját.

¹⁶Egy barátóm a 80-as évek Romániájában azt álmodta, hogy nővére hazajön „Nyugat-Németországból”, és hozzák fel az autóból a „cuccokat”, és hozzák, és a „cuccoknak” soha nincs vége.

egy másik rítust, a színházét dolgozta ki a hazugság-rítuson, a társadalom-manipuláción belül. Ez a „másik rítus” szintén manipulatív volt, de ezt nemhogy nem rejtette el, hanem az emberi manipuláltságot a maga mindenre kiterjedő szintjeivel (férfi-nő-gyermek szerepek, élet-halál, eredetiség-másolat stb.) mutatta meg.

The dimly lit stage suggests rudimentary living quarters. A giant sculpture of a man is hanging upside down from the ceiling. From the groin of the sculpture, a man's head protrudes. A woman sits near the hanging man. A goat with a golden cherublike mask attached to his horns eats some cabbage. A four-year-old girl plays in the sand which covers the floor. Beyond the window the street is visible. Solemnity is broken when the first laugh from the audience, like a big sigh of relief, greets the incidental appearance of a pedestrian, a man coming close to the window, shielding his eyes to peek in.¹⁷

¹⁷„A homályosan megvilágított színpadon kezdetleges bútorok. Egy hatalmas szobor fejjel lefelé lóg a plafonról. A szobor ágyékából egy ember dugja ki a fejét. Egy nő ül a fölakasztott ember mellett. Egy aranymaszkos kecske káposztát eszik. A homokkal beszórt földön négyéves kislány játszik. A kirakatablak mögött látszik az utca. Az ünnepélyesség akkor szakad meg, amikor egy járókelő hunyorítva benéz a kirakaton, mire a közönségből felhangzanak az első nevetések.” (A *Pig, Child, Fire!* előadásról. Buchmüller-Koós, 59.)

Abban az előadásban, amelyről itt szó van: akasztott férfi, nő, gyerek, ablak, nevetés, Koós Anna videóval a szoknyája alatt fölveszi nemi szervének involuntáris mozgásait, miközben Artaud André Bretonhoz írt levelét olvassa föl. Artaud a 20. századi színházi formákat nagy mértékben meghatározó koncepciójában a színházi aktus az emberi testtel kezdődik, ezzel történik valami, ennek a fizikai és szervi változásai a döntőek. A színház nem parádé, ahol virtuálisan és szimbolikusan interpretálnak némely mítoszokat, nem pusztán egy másik, elképzelt, fikcionális hely, Artaud „szürrealizmusa” vissza-utasít minden képmutató rejtélyes menhelyet, tulajdonképpen azt jelenti: nincs hely a világnak ebben az állapotában. A Squat ezt a hely-nélküliséget a világ '70-es évekbeli állapotában jelenítette meg. A nem-hely volt például az az elhazudott „rejtély”, amelynek involuntáris mozgásait kivetítették a *Pig, Child, Fire!* előadáson, nem-hely volt a kirakat, az utca, a rutinos cselekvések, a beszélgetések. És van egy konkrét összefüggés a női nemi szerv és a kirakat között: Amszterdamban, a hidegháború éveiben a keletről valamiképpen nyugatra vetődött férfiak legnagyobb ámulatára, a prostituáltak kirakatban várják klienseiket. A Squat Színház – legalábbis így, nyomai-ban látva és utólag – a mindennapi élet kérdezetlen rutinjait mutatta fel fiktívként, botrányosként, manipuláltként.

A *Playboy* és a *Cosmo* posztkom verziói

(a. A frusztrált és a macho)

A multikulti alap, melyet Hugh Hefner 52 évvel ezelőtt lefektetett: a playboy sok szép nő, óra, autó, művészeti tárgy stb. birtokosa, aki mindebben örömet leli, cserélgeti őket, pontosan ismeri értéküket, szavatossági idejüket, és hajlandó áldozatot hozni értük (például diétázik). Az olvasónak havonta jár egy pucér nős poszter, a *playmate*. Augusztusban mind a magyar, mind a román verzióban amerikai csajszi pózol, de mégsem ugyanaz: a magyaroknak a Long Island-i születésű Courtnay Rachel Culkin, a románoknak a floridai Kara Monaco jutott. Ami közös bennük: hosszú, szőke haj, 22 év, 86-60-86-os méret, 50 kg. A románoknak 7 centivel magasabb. Ezen kívül Karáról kapnak három ruhás képet: az egyikén szobalány, a másikon playboy-nyuszi fehér, szárnyformájú fülekkel a feje búbján, a harmadikon elegáns hölgy bárshéken. Courtnay Rachelről *gyerekkori felvételeket* mellékelnek az éppen egy autótóba beszálló, zöld pettyes átlátszó esőkabátban, neonzöld vinilin csizmában és neonzöldtokos mobiltelefonba öltöztetett lány képe mellé.

Értelmezzünk egy kicsit, kedves olvasók! A román férfi azt díjazza, ha különféle szerepekben kiszolgálják? A magyaroknak a történelmi érzéke *ennyire* túldimenzionált?

Közös a két lapban: 1 nagyinterjú, 20 kérdésből álló kisinterjú, 50 tanács playboyoknak és válaszok szexuális bajba keveredett olvasóknak. A román nagyinterjú Tudor Chirilával készült, a Vama Veche rockzenekar tagjával mint szex-szimbólummal. A címhez és a riporter felvezetéséhez képest, hogy tudniillik alanya „régimódi divat-playboy”, aki ad a diszkrécióra, ám neki mégis sikerült ezt-azt kihúznia belőle, annyit tudunk meg, hogy sok nő hálás neki titoktartásáért, s bár volt idő, mikor sokat ivott, a tudatvesztésig nem jutott el. Ki nem (szokta ezt mondani)? – kérdezhetnénk, de ne gondoljuk, hogy ügyetlenségről van szó: azt az üzenetet juttatja el a lap az olvasóhoz, hogy bár lehet, semmi érdemleges nem történik veled az életben, azért te is lehetsz szex-szimbólum. Az interjú ilyen értelemben legfinomabb mondata: „Apám mondta nekem: »Tudorkám, Beethoven 3. szimfóniája csodálatos«”.

A magyar nagy beszélgetés magával Hugh Hefnerrel készült (átvétel a zamerikai zigazitól), a Playboy alapító szerkesztőjével. Ha akarunk, ezen is jól szórakozunk: kedvenc filmje a Casablanca, „mert rengeteg témát érint”. Vagy a musicalek „örök kedvencei” – s itt is van hivatkozás egy bölcs autorításra, bizonyos Ben Hectorra, aki azt mondta: „A zeneszámok nem csupán dallamok, hanem házikók, amelyekben a szí-

vünk lakott egyszer.” Házikók, na ja, hogy nem jutott ez eddig eszünkbe?

A magyar 20 kérdés a Sziget fesztivál főszervezőjéhez szól, ami lehetne színes is, de a kérdezőt jobban érdekli az, ami-ben Gerendai amatőr (a borászat). Ami a melójára vonatkozik, az..., na vajon? Nem tudom, mi van a magyar riporterekkel, de alig láttam olyan interjút, ahol a nagy kérdés, hogy honnan a pénz, és miért csak ennyi, el ne hangzana. A román verzió ezt a rovatot megússza, átvesz egy laza, vicces beszélgetést (és egy ravasz fotót) a nagybácsi laptól a 20 éves új filmsztár-ral, Scarlett Johanssonnal.

A román *playboy macho*, de rugalmas, mozgékony és vicces, a magyar kínkeservesen egyenrangúnak fogadja el a nőt, de erre el is ment minden energiája, maradék életében külön-féle használati tárgyakkal építi újra romokban heverő önképét. Látványosan jelenik meg ez a különbség a mágikus 50-es *playboy*-cikkek tekintetében: a román verzióban a nyár 50 kísértése szerepel, melyek elsősorban programok (a budapesti Sziget fesztivál, és vásárhelyi fele is benne van); a magyaroknak Papp Diána szerkesztőjük sorol fel kizárólag márkás tárgyakat, melyek a *playboy*-életformához nélkülözhetetlenek. Itt nyilván szó nincs pénzről (a CIB gold hitelkártya egyike a sok kelléknek, olyan tálalásban, mintha pusztán arany színe

miatt esett volna rá a választás), jöllehet a Yamaha jet-skit, a Bösendorfer hangfalat vagy a Maserati autót bizonyára nem bónuszként dobják az ember után mosópor-vásárláskor. Az egyetlen dolog, amelynél a „kissé borsos ár” említésre méltónak találtatik, Umberto Eco *A szépség története*, 8900 Ft, ami vicc minden más itt reklámozott cikkhez képest. Értelme: (1) a könyvrovatot egy szerencsétlen bölcsész írja, vagy (2) azt üzenik a nyájas olvasónak, hogy itt alaposan fontolja meg, valóban annyira elengedhetetlen-e hódító arzenáljához egy album, ahonnan esetleg önálló ízlésvilágot alakíthatna ki. A *playboy és a könyv* fészko viszonya ennél némiképp bájosabban alakul a román lapban: ott elmondják, hogy tavaly Dosz-tojevszkij volt, idén Proust a menő, s ajánlják is mindazoknak, akik nem adták fel a testépítést, bicepszük megháromszorozódott, s így alkalmassá vált arra, hogy az ibizai yachtjukra *Az eltűnt idő nyomában* első három kötetét fölhurcolják.

Jöllehet a *Playboy* image szerves része nem csak az a fordulat, hogy hány híres nő „vetközött le a lapnak”, hanem az is, hány híres író közölt már benne. Augusztusban a román *Playboy* beéri egy Pascal Bruckner–interjúval (nem nagy scalp, amúgy is Bukarestben járt, s fűnek-fának adott interjút, így például a júliusi *Tabu* című, Bukarestben szerkesztett női magazinnak), a magyar változat viszont ennél is haloványabb:

vagy azt mondjuk, nincs is benne szépirodalom, vagy Parakovács Imre butácska, önmagán kívül semmi mással kapcsolatba nem hozható írását kinevezzük annak. Persze ezzel nem oldottunk meg semmit.

Pedig gond az van. *Best of* olvasói levelek következnek: magyar nő írja, 24 éves partnere kitér a szex elől azzal, hogy túl fáradt, „nincs rá agykapacitása”. A *Playboy* szakértői válasz, megejtő metaforikával: „Vannak, akik nem is akarnak tüzet, csak öngyújtót. Ha megnyomják a gombot, legyen annyi kis lángocská, amennyi éppen kell.” Értelmezzünk, kedves olvasók.

A román gond: férfi írja, hogy szex közben tévét néz feleségével, ami jó is lenne, ha passzolna ízlésviláguk: a nő közben szappanoperára vágynak, a férfi meccsre, esetleg egy kis akciófilmre. Oda jutottak, hogy most már verekednek a telekomanderért. A válasz konkrét és egyszerű: ezentúl maszturbálnak külön szobában, külön tévé előtt. Hogy hol vannak ezek az életek a Hugh Hefnerétől? Messzi.

(b. A shopping, a nass, a pasik, s ha végképp nem jön be semmi – légy jó)

Lehet, hogy máskor csodálatos, s csak én fogtam ki egy olyan lapszámot, mely a szerkesztői kollektíva pillanatnyi nyűgölését árasztja magából, de hát ez van, már eldöntöttem, hogy szeptemberben a *Cosmopolitan* nemzeti változatait nézegetem meg. A globálisan vezérelt sikeres nő lokális változatait, hm. És ezt megírom lokalitásom két nyelvén, a hivataloson és az anyain. Csakhogy a lapokat kézbevéve azonnal kiderült: románul nem fog menni. Mert azt mégsem lehet, hogy megírom országunk egyetlen hivatalos nyelvén: a *Cosmo* román verziójába, bármily elszántan igyekszem, nem tudok belekötni, míg anyai *Cosmóm* minden ízében irritál. Szóval ez van szeptemberben – a többi csak hipotézis, még ha izgalmas is jó nagyokat általánosítani azokból a paraméterekből, melyek egy-egy folyóirat arculatát meghatározzák.

Például a főszerkesztő személyisége. Közvetlenül rendelkezésre áll belőle egy fotó, valamint a lap elején, mindjárt a reklámok, a reklámok és a reklámok után a főszerkesztői főszpícs; közvetetten meg rávall a lap felosztása különféle rovatokra, az állandó nyelvi elemek, a hangnem, a témák megközelítése, a stílus. Szabó Patrícia a lapban is promózott *Mango* kollek-

ció ingében ajakbiggyesztve mosolyog, Elena Francisc a leg-egyszerűbb – igaz, ami igaz: neonzöld – pólóban szelíden és okosan tekint olvasóira. Szabó szövege arról szól, hogy véletlenül, amint éppen egy „trendi kávézóban” borozgat, kihallgatja a szomszéd asztalnál ülő fiatal nők beszélgetését arról, hogy milyen pompás is az élet, mióta szakított a barátjával, mert újra *Cosmopolitan*-olvasó lett. Az állandó nyelvi elemek: trendi, csajok, akciós, beleváló (csajok), cég, szingli, dumcsizni – nem, nem sorolom tovább, tényleg ilyen élmélyítő. Az egyetlen nyelvileg pontos mondat gyanús is, mert teljesen kilóg a szövegkörnyezetből stréber jólfésültségével: „Újra *Cosmopolitan* olvasó lettem.” A szívnek meg kell, na igen, ráadásul azt a címet adta a kis műnek szerzője: „Csípős történet”. Miért csípős? Nem fogják kitalálni, egyszerűen azért, mert a legelső mondatban, a trendi kávézóban csípi a szúnyogok a főszerkesztőnöt. Ambivalencia nuku.

Na igen, nem csak választékosan él az ember, lám, ez a kis analízis szintén hemzseg a beszéltnyelvi fordulatoktól, és ez is a dolga egy szövegnek, hogy hemzseljen, mozgásban legyen – a magyar *Cosmopolitan*ben az az idegesítő, hogy a nyelv át akar verni: úgy tesz, mintha aktív volna, izgalmas, provokatív (ez volna egy efféle lap feladata), de nem: éppolyan langyosan statikus a szinte minden oldalon előforduló *pasi* kifejezés,

mint a legszárazabb *szakkifejezés*. Nem nagyon védhető a dolog azzal, hogy rossz passzban voltak, mert az ugyan megtörténhet, hogy nem jut adott ponton valakinek semmi igazán jó az eszébe, de hogy ezt a semmit hogyan mondja, az, ha más nem is, de képzettségét és önreflexiók készségét mindenképpen jellemzi. Magyarán: ha arra találok mentséget, hogy ebben a számban a sikeres autonóm nő egyetlen rovat erejéig jelenik meg munkát vállaló, karriert építő tudatos személyiségként, a lap további 98 százaléka viszont a szexről, a szépítőszerekről és az egészséges táplálkozásról szól, azt már nem tudom a pillanatnyi fáradtságra hivatkozva elnézni nekik, hogy miért ilyen lihegősen, irigykedve, törtetve és ironiamentesen közelítenek mindenhez. Miért dőlnek be feltételek nélkül a sztárgyáraknak. Miért mondják ingre, blúzra, pólóra, toptenre egyaránt, hogy *top*. Ha már cikket szentelnek annak, hogyan szerelje le a nyájas olvasó a barátnőjét, aki pont olyan frizurát akarna szegény, mint MAGA AZ OLVASÓ – Te! – miért tanácsolják karrierügyben, hogy Te, ha akarsz valamit az élettől, másold le főnököd stílusát, olvasd ugyanazokat a lapokat, s meglásd, szebben fog rád ragyogni a Főnök tekintete. Ilyen semmilyen volna a magyar sikeres nő? Az egyik legsúlyosabb pillanat, amikor a tesztre pillant az ember, melynek az a nagy dilemmája, hogy szókimondó-e az alany (1), ha kell, tud dip-

lomatikusan viselkedni (2), és utolsó puhány, aki mindig mások ajkáról próbálja leolvasni saját véleményét (3). (A *Cosmo* inventíven alliteráló nyelvén a három minőség így néz ki: „tisztára természetes”, „diszkrét dumás” és „kényszeres kedveskedő”.) A három lehetőséghez három szint rendel, s a kérdésekre a válaszok azzal a színnel vannak megjelölve, amelyik végeredményhez tartoznak. Szóval repülőből is látni, hogy melyiket válaszoljam ahhoz, hogy kedvemre való eredményt kapjak.

Amit a címben írtam, azt valóban képesek a magyar *Cosmo*-ban tanácsolni. Fájni fog, de idézem: „Jó lenne feldobni magad [régii allergiám előjön ettől a „feldobni”-tól, de így kell nekem, ha már önfegyelmézősképpen ebbe az életközeli kis sorozatba fogtam] valamivel, de már a nassolás sem segít? Vezess »hálanaplót«. Elsőre talán gyerekesen hangzik, de ha leírod, hogy mi mindenért vagy hálás (a pasidért, a barátaidért, a nyaralásért), rögtön félig telinek fogod látni a korábban félig üresnek érzékelt poharat. Ha még nagyobb lendületre van szükséged, mondj köszönetet egy olyan embernek, aki a közelmúltban jót tett veled.” Így megy ez. Azt is megmondják, a gyengébbek kedvéért, hogy miért hálás: pasi, naná, barát és nyaralás – c'est tout! A magyar *Cosmo*-nőről nemigen feltételezik, hogy valamit is tenne – miért is? – mondjuk így, egyszerűen: ezért a szép világért. Ha érdekei úgy hozzák, és a fo-

gyasztói társadalom már semmit nem tud kínálni neki, mert már mindent megevett, megivott, lediétázott, megvásárolt és kidobott, akkor, és csakis akkor mondjon köszönetet (ah, minő germanizmus!, mondaná TGM) annak, aki jót tett vele.

És tudják, amiért egy folyóirat azt találja ki magának (negyven éve már), hogy autonóm, sikeres nők lapja, ehhez ajánl különféle életstratégiákat, táplálékokat és mozgásformákat, önmagában még nem volna föltétlenül az izléstelenség melegágya. Nem volna neki muszáj szociálisan ily mértékben érzéketlennek lennie. A szeptemberi román *Cosmo* arról közöl riportot, hogy a hatvanas években indult lap hogyan változtatta meg a nők gondolkodásmódját (például az elsők között adott gyakorlati tanácsokat a fogamzásgátló tabletták használatáról): saját magukhoz, testükhöz való viszonyukat tette tudatossá, bátorította őket, hogy vállalják önmagukat, mindenhol. Ami mindkét nemnek, ahogy így elképzelem, nagyjából jót tett.

A szeptemberi román főszpícs minden felhajtás nélkül néhány okos mondatot tartalmaz, köztük meg nem más mondatok vannak, hanem bátran nincsen semmi. A két mottója elég jól érzékelteti, hogyan is van ez kitalálva – az egyik a jobbvágású közhelyek közül próbál magára egyet („A *Cosmo* nem arra tanít meg, hogy ignoráld, hanem hogy legyőzd a nehézsége-

ket”); a másikban meg mintha észrevenné magát, és az öniróniával kedvessé teszi a túlsminkelt képet. Ez utóbbi a *Cosmopolitan* alapítóanyjától, Helen Gurley Browntól származik, és így szól: „A szex a világ három legcsodásabb dolgának egyike. Hogy mi a másik kettő, nem tudom.” Igen, erre a két „nem tudom”-ra lehetett építeni negyvenkét országra terjedő lapbirodalmat.

Az úr konkrétan működik

Elfriede Jelinek *Kéj* című regényéről¹⁸

Hogy valaki ilyen életrevaló új nyelvet találjon ki egy fordítás során, mint amit Tandori Dezső teremtett, művelt és gondozott Elfriede Jelinek *Lust*, magyarul: *Kéj* című regényében, ha nem is előzmények nélküli, mindazonáltal elképesztően új a fordításkultúrájára méltán büszke magyar irodalomban. Előzményeit előszámlálni mégsem fogom, elég lesz megemlítenem Tandori költészetét és prózáját, s itt most egy rendkívül széles gesztust képzeljenek maguk elé, jelzem: sok, nagyon sok; versek, prózák, krimik, lóversenyek, verébbiográfikák, gombfocibajnokságok, fordítások a legváltozatosabb műfajból. És a rajzok! Az élet rövid, Tandori hosszú, igaz, de hogy ezen túl, kicsit pontosabban, mégis milyen az egyik, és milyen a másik, és ezt hogyan lehetne mégis érzékelhetővé tenni – magyarul: milyen lehetőségei vannak az irodalomnak arra, hogy valami másképpen ki nem fejezhetőnek formát találjon, ezt a huszadik század második felének magyar irodalmában Tandori egzisztenciál-poétikája, poétika-egzisztenciája tette igazán problémává, s teremtett ezáltal iskolát. A széles gesztus tehát részint sok könyvre utal (Radnóti Sándor állítólag mindet olvasta), részint egy törekeny emberre, aki jórészt fütyül (madaraival, ha azok tudnának, de hát a verebek nem tudnak fütyülni, így, nincs mese, más metaforát kell ideilleszteni

¹⁸Ab Ovo Kiadó, Budapest, 2005. Tandori Dezső fordítása.

nem: szarik) az ilyen-olyan elvárásokra, életét írással, madár-gondozással és lóversenyekkel tölti (a lovak neveit valamiféle evilági kabbalisztikával a magyar nyelv megújításaként hasznosítva), s hogy mégis megéljen, fordít, nagyon sokat fordít, németből, angolból.

Tandori klasszikus modernitást és neoavantgárdot egyaránt átformál. Nem valamit mond, hanem az a valami, ahogyan mondja. Kis dolgok: a vita brévisz.

Legfőbb ideje volna, úgy-e?, rátérnem recenzióm választott tárgyára, még ha jó is itt Tandoriról ötlelni-hatolni. Legyen: Elfriede Jelinek: *Kéj*. Fordította Tandori Dezső. A fordító neve nem ismeretlen a magyar irodalomban... Jó.

De hát ez az egész regény versben van! Tetőtől talpig versben! Ez azért meglepetés, mert úgy van megírva, hogy meglepetés legyen: semmiféle hivalkodás a pazar rímekkel, ott lapanganak a rendesen prózai mondatokban, a több mint prózai: pornográf jelenetekben, a vulgáris sztoriban. Szinte taláalomra: „A betegség egyengeti az Önök útját a meghittebb *ivarba*, uraim, ne jöjjenek *zavarba*, igen, honnét régebben csak menekültek volna.” (Kiemelések tőlem, S. Zs.) Ezt magyarul újramegcsinálni több mint bravúr. Az olyan olvasók számára persze, akik az irodalmat valamiféle múzeumnak, árnyékos semmittevésnek, az élet nehézségeit feledtető enyh-helynek

tekintik, bizonyára megbotránkoztató a mesterség ily mértékű tudásának keverése a közönséggel, a mindennapi brutalitással, a politikai szempontból is értelmezhető, nagyon is értelmezhető társadalomképpel. Mert addig látszólag minden rendben, ha az ember főállásban védi és őrzi – őrzővédő a lelkem! – a kultúrát, majd este a fotelban valami könnyű kis (nehéz nagy) pornóra kapcsol; de az már tarthatatlan, hogy a 16. századi spanyol misztikus, Keresztes Szent János versének részletét használva mottóként (*A lélek éneke*) a regény leginkább arról szól, miként gyakorolja feleségén a koitusz különféle módozatait egy osztrák papírgyár igazgatója. Másról alig is ír Jelinek, erről viszont sokat, változatosan, s mint említettem, rejtett rímekben. A férfi nemi szervre az ismert alaki hasonlóságon alapuló metaforákon kívül olyanokat is találni, mint: ivar, jogar, húskivonat, képmás, az alkalmazott, az ösztönök ösztökéje stb.

A régies kifejezések mellett a szórend is többnyire archaikus, amivel újra feszült viszonyt teremt téma (klasszikus, anális és orális szex, exkrementumok bevonása) és beszédmód között. Azt teszi, amit a nyugati keresztény teológia hosszú évszázadokon át, csak éppen fordítva: a konkrét dologtól való elvonatkoztatás begyakorlata helyett itt a nyelv elvonatkoztatás-rutinját töri meg azzal, hogy olyan szí-

tuációt ír le, melyben lehetetlen „átvitt értelemben” olvasni. Míg a keresztény egyházak arra tanítottak hosszú időn át, hogy a Mi Atyánkban a „mindennapi kenyerünket” ne konkrétan, kenyérként értsük, hanem mint „mennyei kenyeret, aki értünk megtöretett, a Jézus Krisztust”, Jelinek mondatában a „felfénylő férfilelek” a nemi izgalom csúcsa, és brutálisan semmi más: „A nő védekezik, de csak tessék-lássék, pofont kaphat még, többet is, ha a férfilelket tagadná, mikor az éppen felfénylő.”

A sztorit pedig úgy lehet elképzelni, mint az *Anna Kareninát* vagy a *Bovaryné*t. A különbség: ahol a tizenkilencedik századi nagyok elhallgattak, ott Jelinek szövegel, és ahol azok igen, ott Jelinek nem. A családok boldogtalanságáról van itt is szó, adott egy nő, egy férj, egy gyerek és a nő szeretője. A tizenkilencedik században már ezért az alapképletért bíróság elé idézték Flaubert-t. (Fölmentették). Ehhez képest a *Kéjben* a nő hűtlenné nem megmagyarázhatatlan, sorsszerű, transzcendens szerelmi találkozás következtében válik, mint Anna Karenina, még csak nem is regényekből ellesett izgalmas élet utáni vágya miatt, mint Bovaryné – ha egyáltalán ennek a sokáig még csak névvel sem rendelkező Gertinek valami ok ke-ringhet a fejében, de nem, semmi, nincs semmije ennek a nőnek az anyagi javakon kívül, csak a teste, mely testet nem ő

irányít, hanem a férje, és ebben a regényben ez a „házasság” kifejezés precíz jelentése –, hanem azért lesz szeretője, mert kívánja a fiatal férfi testét. Amellett tehát, hogy ebben a kortárs regényben a nyelv de-metaforizációként működik, vagyis az elvont, szimbolikus szóhasználatot a konkrétba viszi át (vagy viszi vissza), van egy másik új, provokatív vonása: míg Anna Karenina mindenképpen, de bizonyos mértékig Bovaryné is (Flaubert bosszúságára) az olvasóknál megértésre, rokonszenvre talált, alakjuk, személyiségük bonyolult bája arányos volt a tragédiával, amelynek áldozataivá lesznek – a *Kéjbeli igazgató-feleség* mintha nem is volna. Tragédia van, de nincs kivel együttérezni. Gertiben nyoma nincs a személyiségnek. Nincsen szó például a személyiségformálásnak a regényekben annyira kihasznált mindenkori lehetőségéről: a hős gyerekkoráról. Gertinek csak jelene van, mely jelenben még csak rossz szokásai sincsenek. Társadalmi pozíciójának szimpla eredője: a hatalom emberének, gazdag gyárosnak a felesége, ergo sok pénzt költ ruhákra, kozmetikumokra, frizurára, gyereke állandó ajándékigényére. Gyereke is pusztán társadalmi funkció számára, benne teljesedik a férfi elvárása, hogy hozzá hasonló ivadékot hozzon létre, a férfi elvárása pedig a reprodukció általános társadalmi rutinjának – miye is? –, igen, ez ennyire üresre van írva: *reprodukcója*.

Jelinek tulajdonságok nélküli figurái a középkori teológia „vektor-személyiségének” a konkrét verziói: míg ott az önzetlenség, az öнкиüresítés, a felebarát iránti mindenkori szolgálatkészség, a bánat, sérelem, fájdalom elszenvedése elvileg a szabadság lehetősége (a transzcendens hatalom erőt ad a társadalmi elnyomáson, különféle behatároltságokon való túllépésre), itt az úr konkrétan működik, és kizárólag önmagára van tekintettel. A munkásokat bármikor, ha érdekei úgy hozzák, elbocsátja, a feleségét bármikor koitálni kényszeríti, a gyereket elkergeti, ha az zavarja őt, s aztán a pénzével megold mindent. Ehhez jön még Jelinek szatirádája: a direktor úr kórust szervez a munkásokból, gyereket hegedülni taníttatja, és Bachot nyom be a CD-lejátszón, midőn feleségére nyomul.

(Most képzeljük el, hogyan mondaná el a férj a *Kéj* történetét.)

Az elbeszélő másképpen személytelen: valamiféle kímélet nélküli erős látás jellemzi, mely a kifényesített, villogóvá hazudott világot egyetlen pillantásával csupaszra vetkőzteti. Vegyük például „a gyerekeknek mindene megvan” szlogent. Jelinek megmutatja, kik és miért adnak meg „mindent”, mi is ez a „minden”, és milyenné válna a gyerek ezáltal. Kik: egy konkrét társadalmi réteg tagjai, miközben a munkásoknak – a munkanélküliekről is beszélve! – nyilván messze nem áll módjukban

a gyerekeknek ily mértékű nevelése; miért: azért, hogy a gyerekek nyugton hagyja a szülőket; s hogy mi ez a „minden”?

Jön a gyerek, vidám, sok ürességtől és tele víziótól. Nézett bele, mohó a bele, minden kellene most neki. Nem is minden, ezúttal tudja pontosan, mi legyen a vásárfia: hogy e szép világból kikicáz-hasson, gyors járgány, ha lehet, nem is egy, ezekhez illő ruházat. Mert a gyerek megint úszna az árral, bármi áron.

És miért van az, hogy a családi boldogtalanság toposzában a nő a hűtlen, a szerződésszegő, s nem a férfi? Tolsztojnál talán a *Genézis* történetére vezethető vissza, Flaubert, bár éppen eléggé illúziók nélkül tekint mindenre, a női nemet, ha lehet, még reménytelenebbnek látja, Jelineknél pedig a dolog úgy áll, hogy a férj, bár szívesen kipróbálna más nőket is, óvakodik az AIDS-től. „Ne lenne csak félelme ettől a legújabb nyavalyától, hogy az Úr műhelye nem nyughat már.” Őrzi, védi az emberi személyiség maradványát: egészségét. A nő: még egészsége sem övé (a férj adott ponton megtiltja neki a mosakodást, ha másként nem, hát így legyen változatosabb a szex). A nő részegen, pongyolában indul el otthonról, szó nincs arról, hogy miért, ráadásul tél van, amikor útjába akad Michael,

és ő „nyitva áll már egy nagy, reménytelen szerelemre, mint a nyúlketrec a vágás után”.

Az igazgatóné egy éjjel, miután férje újfent különféle pozitívumokban használta az ő nyílásait testmozgásaihoz, kiszökik fiatalemberéhez, de hiába: az a fiatalember nem engedi be hétvégi házába. A férj a felesége után megy, behúzza a Mercedesébe, és az ablakban álló szerető gyönyörűségére a kocsiban hátsó ülésén újra meg újra a nőbe hatol – ez már az utolsó fejezet, csak annyi van még, Jelinek páratlan modorában, hogy hazaérnek, ott újra, a nő bemegy alvó gyermekéhez – neve nem is volt ennek a gyereknek –, és megfojtja. Ölje veszi, majd húzza maga után a patakig.

Valami vigasz, bölcsesség kéne? Az, kérem, nincs. A régiek érvényüket veszítették, persze nem is ismerjük őket rendszeren. Jelinek (Tandori fordításában), hogy is mondhatnám?, néhány életre valót közülük, kortárs változatban, azért elénk tár: „Hát csüggünk a kín cölöpjein, de legjava kiszerelelésben” – ez a gazdagokról és szépekről. S általában: „Elemésztik az idő a kéjt, mely kölcsönös átjárónk, rikácsolásuk vica és verza, mert eljön a reggel, mikor egy böhom test szemétre kerül magunk mellől. De a fáradtak szőröstül-bőröstül emésztik maguk el. Azoknak viszont könnyebb is, nem kell karcsúnak lenniök, hajjuk fakíttatniok, sápatag fakírok eleve, a gépektől, melyekhez visszatérnek, hajlongva ott súrolókefélnek.”

Visky Ferenc könyvjelzői

Visky Ferenc református lelkész volt. Pietista, „rajongó”, mondták róla kissé sajnálkozva, vagy fenyegetőzve sajnálkozva, már amikor egyáltalán szóba merték hozni, értelemszerűen '89 után – előtte csend volt, vagy pártgyűlés-forgatókönyvbe írt kötelező elhatárolódás azok részéről, akiknek nem lehetett nem tudomást szerezni arról, hogy Visky Ferenc hogyan végzi munkáját, hogyan viszonyul az emberekhez, hogyan ítéli el 22 évre, utána, a kényszernyugdíjban, milyen elképesztően népszerű a fiatalok körében. Igen, pietista volt, egy rendkívül józan pietista. Rajongása nem jelentett elszálltságot, inkább valamiféle egyensúly volt személyiségében, hogy a dogmákra száradt, a szembenállás energiájával fűtött protestantizmusnak hitele legyen. Szeretni, szerelemmel szeretni a Törvényt, amit Isten adott – ezt érezte az ember a közelében. És nem beszélt sem a katolicizmus, sem bármilyen más vallás ellen. Ha valaki ellen beszélt, az csak saját maga lehetett: így lehetett megérteni valamit abból, hogy merre az igazság nincsen, az igazság mindig mozgásban van; tudásom az igazságról, ha ezt tudom, azonnal átvált nevetséges, pöffeszkedő ignoranciába. Naponta héberül, görögül, németül és magyarul olvasta a magának aznapra kitűzött részletet a Szentírásból. Dolgozószobájában áldott, általa pontosan átlátott rendetlenségben, a polcokon több sorban egymás mögött, alatt, fölött könyvek különféle nyelveken. Nem csak szó-

val szerette őket: könyveibe színes zsinórokból könyvjelzőket ragasztott.

Emlékszem, amikor egyszer az ortodox „szív imádságáról” beszélt valami különös csavarral: nem volt az hűségnyilatkozat sem az ortodoxiához, sem a protestantizmushoz, tulajdonképpen mindkettőnek kritikája volt, mégis hű volt egyszerre mindkettőhöz, de legfőképpen egy önreflexióval rendelkező kortárs emberhez. Azt mondta ugyanis (egy prédikációban): van úgy, hogy olyan gyengének érzi magát az ember, hogy nem tud imádkozni, ilyenkor én a szív imádságát mondom, amit az ortodox testvéreinktől tanultam: Jézus, könyörülj rajtam.

S micsoda humora volt!

Nagyon hiányzik.

Legalább a különbséget

A szerelem alkonyáról

„ensemble, mais pas encore”
(Maurice Blanchot)

Platón a kérdést egy lakoma keretében vázolta fel, beszélgetés, mértékletes borivás, könnyű testi érintések körében, Spinoza filozófiai traktátust írt ugyan róla, de tételek és bizonyítások lappangó erotikájával, Freud a pácienseinek álmait, féltelmeit és vágyait elemzi. Aurel Codoban *Amurgul iubirii* című könyve,¹⁹ mint azt olvasási tájékoztatójában írja, egyetemi előadássorozatának forgatókönyve.

Mintha a kérdésnek nem volna mindegy, milyen formában értekeznek róla, mintha a szerelem nem engedné meg, hogy tárgyiasítsák. Persze ez még ilyen hezitálva sem igaz, csak a fenti négy példánk csábít e kedvező (és cáfolható) következtetésre.

Ne következtess, hanem figyelj, érts meg – ezt például akár Platóntól, akár Freudtól is megtanulhatjuk, de eszünkbe juthat olykor (most) a Codoban által kétszer is idézett Spinoza-mondattal: „ne sírj, ne neved, ne háborodj fel, hanem érts meg”.

„En ce qui concerne les choses humaines, ne pas rire, ne pas pleurer, ne pas s’indigner, mais comprendre” – Simone Weil a társadalmi elnyomásról és az ellenállás lehetőségeiről szóló esszéjének, a *Réflexions sur les causes de la liberté*

¹⁹ Aurel Codoban: *Amurgul iubirii. De la iubirea pasiune la comunicarea corporală* [A szerelem alkonya. A szenvedélyes szerelemtől a testi kommunikációig]. Idea Design & Print, Kolozsvár, 2004.

et *l'oppression sociale*-nak mottójaként ugyanezt a (Talmudból származó) Spinoza-mondatot választja. Weil a cselekvés szükségességéről ír, arról, hogy az embernek, figyelembe véve és visszautasítva a társadalmi gépezetek hazugság-technikáit, önmagát kell folyamatosan megalkotnia.

A szociális érzékenység, az ellenállás különféle formái és a szerelem valamiben hasonlítanak egymásra: „a szerelmes ember volt az egyedül veszélyes ember, ő volt az, aki szintén megundorodván tőle, képtelenné vált a hazugságra [...] nem is arról van itt szó, hogy a szerelem volt maga a tökéletes szabadság, *the perfect freedom*, hanem hogy a szerelemben lett a legkibírhatatlanabb, ha az ember nem volt szabad”. (Krasznahorkai László)

Platón szümpozionján Pauszaniász érinti a szerelem társadalmi összefüggéseit: „lóniában viszont, és sok más helyen, ahol barbárok az urak, rút dolognak tartják a szerelmet. A barbárok ugyanis zsarnokságuk miatt tartják rútnak, mint ahogy a filozófiát és a testedzést is, gondolom azért, mert az uralkodóknak nem szolgálja érdekét, ha alárendeltjeikben egyszerű gondolatok támadnak, erős barátságok és szövetségek keletkeznek, mindezt pedig elsősorban Erósz alakítja ki az emberekben.” (*A lakoma*, 182b)

A zsarnokot bosszantja, ha monológjába beleszólnak, a szerelem (és a társadalmi ellenállás) pedig folyton közbevág. A *lakomán*, miután a fiúk hetet-havat összeabsztraktizáltak Erósz dicséretére (hogy ő volna a legősiabb és legdicsőbb isten, hogy meg kell különböztetni az égi és a földi Erószot, hogy ő volna az orvostudomány istene a harmónia és a ritmus révén, hogy a valamikor androgün ember vágyakozása lenne a másik fele után, s végül a legüresebb beszéd, az Agathóné: Erósz volna a legszebb, legjobb, legboldogabb, legmértékletesebb, legigazságosabb legsatöbbibb isten) – ergo, pompás beszédek lehet gyártani a szerelmet tárgyiasítva –, Szókratész kérdezgetve mondja el mindazt, amit a szerelemről Diotimától *beszélgetés formájában* tanult.

A közvetett közvetlenség megteremtéséről, érintésekről és érintettségéről van szó: még a legelvontabbnak, legmetafizikusabbnak tartott platóni szerelem-felfogás is a szöveg, a gondolkodásmód érzékiségét sugározza. Codoban ugyan mentegőzik előszavában, hogy könyve hol a szóbeli előadásmód esetlegességeit, hol a megformálás során elveszett, a fizikai jelenlét ajándékozta lehetőséget a könnyedségre fogja hiányolni, de, még ha fönnáll is a helyzet, ez nem veszély, hanem a témából adódó *stílus, kommunikációs keret*. Semmi mást nem akar elérni, írja Codoban bevezetőjében, sem valóságosan lé-

tező dolgokat nem kíván megragadni, sem hatékony módszertant kidolgozni – a szerelemről beszélve egyedül „egzisztenciális stílusra” törekszik. Mi lehet ez? A beszélgetés formája, a hangnemváltások, a figyelem a Másikra, a végtelen interpretációs folyamat, mely nem kíván következtetéssé merevülni.

A könyv szerkezete, vagy, ahogy Eco mondja *A stílus* című esszéjében, „a szöveg ideghálózata” a szerelem különféle koncepcióinak erotikus struktúrában való föltárása: az általa reprezentatívnak elgondolt három szerelem-teória, a platóni, a spinozai és a freudi, valamint negyedikként a szerelem kortársi *praxisa*: a testi kommunikáció bemutatását célzó fejezeteket praktikus-ironikus *exkúrsusokkal* töri meg. Az exkúrsusok részint az időben tőlünk távoli szerelem koncepciók mai, többnyire szimplifikált verzióinak leírása (például a szenvedélyes szerelem mai változatai a telenovellák), részint gyakorlati tanácsok a hallgatónak-olvasónak arra az esetre, ha mégis főnnálna a veszély, hogy hajdani formákba kívánjanak fixálódni, vagy késztetést éreznének a csábítás adta kétes hatalom megszerzésére. Codoban fölsorolja pontról pontra, mit tegyen az olvasó, ha már mindenáron ostobán (önzőn, figyelmetlenül, gyáván) akar viselkedni. Az exkúrsusok és a fejezetek közötti nagy feszítáv a struktúra erotikája, mint ahogy a fölülmúlhatatlan Platónnál az egész дума a szerelemről hár-

mas keretben, a lakomán, a lakomát fölelevenítő, attól időben távoli *sétán a város felé*, majd egy újabb vacsorán történik, amikor Apollodórosz meséli el barátainak, amit maga is csak közvetve, *egy bizonyos Arisztodémosz révén tud* (mely Arisztodémoszról Platón szükségét érzi megjegyezni, hogy „kicsiny, örökösen mezítláb járó emberke” 173b).

Codoban értelmezésében Platón a szerelmet a hiánnyal írja le, a vágy a „valóságos” életre, vagyis az Ideák világára irányul, a szerelem helyes elsajátítása a sok szép test megismerésétől a testi aszkézis felé vezet. Ez volna a *szenvedélyes szerelem*. A másik ember úgy van tekintve mint vehikulum, az „örök szerelem” instrumentuma, mint kellemetlen, de kikerülhetetlen fázisa az aszkézis beteljesülésének. Trisztán és Izolda történetét meséli el – a történetek szintén Codoban erotikus technikájához tartoznak –, egy olyan szerelmet, amelyben az őket egymásnak formáló bájital a lényeg. A példa csak részben feltethető meg a platóni szerelemtannak, amit Szókratész Diotimától tanult, sokkal közelebb van Foucault megközelítéséhez, mint ahhoz a Platónnál ironikusan prezentált, de a konszenzus szerint direktben értelmezett koncepcióhoz, amelyet a komédiáíró Arisztophanész prezentál – csuklások és tüszögések közepette – az „androgün-mitosz” fölelevenítésével. Codoban, összhangban a közmegegyezéssel, nem különbözteti

meg a „másik fél” utáni vágyat a folyamatos mozgással jellemezhető, kreatív szerelem-konceptiótól, amelyről Diotima beszél. Arisztophanész vicces androgün mítosza – melynek kardiális pontja az androgün közlekedés: „mint ahogy a bukfencezők feldobják egyenesen a lábukat, és hányják a kereket” – valószínűleg lefojtó, konzerváló hatása miatt lett kanonikusan komollyá értelmezve. Trisztán és Izolda csak egymásban lehetnének nyugalomra, aminek egyetlen oka, hogy összetartozóakká tette őket egy megföllebbezhetetlen korabeli társadalmi konvenció, történetesen a bájital.

Spinozánál a vágy tárgya nem az elvont szerelem, hanem az ember. *Etikája*, mely mint említettem, tétel és bizonyítás erotikájára épül, a hangnemváltásra és a rizikóvállalásra (vagyon be tudja-e ezt az állítását is bizonyítani?), a dualitások együttgondolása. Codoban arról beszél, hogy míg Platónnál csak a lélek jött be a képbe (ami csak az egyik értelmezési konszenzus szerint igaz), Spinoza lélek és test, lét és vágy szétválhatatlanságáról ír. A vágy nem valami többlet, amitől akarat vagy aszkézis révén megszabadulhatsz; maga az ember vágyakozó lény. Codoban a spinozai vágy-megközelítéssel, az immanencián alapuló *érzéki szerelemmel* jellemzi a modernitás szerelem-konceptóját. És elmeséli azt a (mint írja: talán a katolikus egyház által propagált) legendát, hogy Spinoza zsi-

dó létére spanyol nőbe lett szerelmes, kitagadták innen is, onnan is, és a társadalom perifériáján élte le rövid életét. Ez a rejtett emblémája a szerelemnek a modernitásban – a nyilvánvaló, amelyre Codoban is többször visszatér, az a Don Juan-i csábítás, a szerelem mint a hatalom formája. S ez már Hegel, míg a Spinoza-legenda Kant. Codoban szép mondatával a különbség: „saját hatalmad gyakorlása azt jelenti, hogy valakivel azért konfrontálódsz, hogy ráerőszakold igazságodat, míg a szerelem azt, hogy a másikban találsz meg igazságodat”.

A freudi vágy-fogalom annak a vágya, hogy vágyakozzának ránk. Itt minden a testből indul ki, a szerelem a transzgresszióra való titkos, tudattalan vágy. Míg Platónnál – Codoban narrációjában – „az én máshol van”, a modernitásban „az én – valaki más”, Freud szerint „A másik hozza létre az ént.” Elmondjuk szorongás-történeteinket, s (jó esetben) a pszichoanalitikus egy új, viszonylag kevésbé fájdalmas ént rak ki belőlük. A huszadik század elején elkezdődött történet ma is tart a nyugati társadalmakban (azzal együtt, hogy továbbélnék a szerelem archaikus formái); nem a történetet keresi, hanem azt, hogy mit is kezdjen túl sok történetével.

A szégyen eltörlésével, írja, az erotika nem nyer, hanem unalmassá válik. Hasonló ehhez Alain Finkielkraut megglátása: „az erotika a másik megerősokolhatatlanságának, vagy

még inkább: szemérmének tapasztalata”. (Mindketten sokat köszönhetnek Emmanuel Lévinas filozófiájának.)

Codoban, könyvének vége felé, egyszerre ironikusan és komolyan vehetően a testi kommunikáció formájában létező kortársi szerelem etikájáról beszél: „a szerelem új [!] kommunikatív morálja azt kéri, hogy ne sírj, ne neved, ne háborogj, hanem érts meg, de mindenek fölött őrizd meg, ha nem is a meggyöngült masszáodat, legalább a különbséget mely individuummá tesz”.

A TGM-paradigma, avagy miért nincs minden úgy jól, ahogy van

Nemzeti hiphop

(Kolozsvár, 2008)

Yo. Adott a hely, mondjuk tágan: Kelet-Európa, és adott a történelmi pillanat: poszt... mi is? A legelterjedtebb szóhasználat szerint: posztkommunizmus. Geopolitikai megközelítésben: a Vasfüggöny utáni. Euró-optimista megközelítésben és kicsit közelebről: az Európai Unióba való sikeres felvételi után. A lényeg: túl vagyunk valamin. Min?

Recently, két világpolitikai fordulaton vagyunk túl. Talán a kettő összefügg, bár még az első fordulatot, a '89-est sem látjuk tisztán, mondjuk a következményeiben élünk, de hát mindig is ismeretlen tettek és történések következményeiben élünk, ami nem indok és nem ürügy a kérdés feladására, igaz, feladni inkább harcot szoktak, de a harcról hadd beszéljek később, most, ha máris el nem kedvetlenítettek, folytatom a félbeszakadt gondolatot: a második fordulat persze a *nine eleven*, hát ott is nagyon vége lett valaminek, vagy elkezdődött valami, valami bezáródás, erősebb kontroll, merevebb szabályok, rugalmasabban (a nemzetközi nagyvállalatok előnyére, a kiszolgáltatottak hátrányára) értelmezett jogok, kialakult egy látványos siker-ideológia, amely a megbízható közép-

szer fogyasztói szokásait hivatott szítani, ennek ellentétéként meg a kudarc-ideológia megbélyegzést, bűnösséget, és egyre biológiaiabb metaforákkal kifejezett alkalmatlanságot propagál vérmesen. Ez a két idea – siker, kudarc – egészen biztosan összefügg, de egy-két szál a '89-es fordulat és a 2001. szeptember 11-i légitámadások között is húzódik.

Konkrét szálakról van szó. Például vegyük 1986-ot, a magyar prózafordulat évét: részint persze, a szépirodalom örülhetett a szabadság lehetetének, részint pedig (*prózaian*, mondanom sem kell) megszületik a magyar–amerikai megállapodás a McDonald's éttermek kialakításáról Magyarországon.²⁰ A Román Kommunista Párt főtitkárának, embereinek (úgy is mint: titkosszolgáinak) közismert olajügyleteire, svájci bankszámláira, császárhoz illő megalomániájára, romboló nacionalizmusára igazán nem kell emlékeztetnem senkit. Jó, ezek kirívó példák, az NDK vagy Lengyelország bonyolultabb ebből a szempontból, komolyabban voltak ott véve a kommunizmus

²⁰ Írtam ezt másutt is, nem győzők csodálkozni abbéli – teoretikusan megalapozott – naivitásomon, hogy az esztétikai teljesítményt függetlennek véltem a kor társadalmi-politikai viszonyaitól. Teoretikusan megalapozottnak azért mondható, mert a nyolcvanas évek irodalomtankönyveinek marxistának mondott (nem az volt) sekélyes irodalomképével szemben a hermeneutikai, dekonstrukciós elemzésekkel végre az irodalmi szövegről is megtudhattunk valamit. Viszont az is hozzátartozik ma már a történehez, hogy a kilencvenes évek felszabadítónak tűnő teoretikus megalapozottságának szintén gazdasági-társadalmi összefüggései voltak, s a kapitalizmus nyeresévesztés logikája szerint működött és működtetett, revelált és taszított vakságba.

eszméi (az előbbiben), illetve az emberi jogok (az utóbbiban), de most közvetlenül a román és a magyar viszonyok érintenek.

Másik szál: a hidegháború végével (van, aki korábbra, a hetvenes évekre teszi a jóléti társadalom megingását az első világban, a folyamatos elszegényedést a másodikban – a harmadik világ meg még mindig alig látható, csak félni lehet tőle és uszítani ellene) a jóléti kapitalista társadalom is elkezdte magát feloszlatni, erre vonatkozóan sokkal tisztábban lát az ember, miután olvasott itt-ott ezt-azt Tamás Gáspár Miklóstól,²¹ vagy belenézett, mondjuk, az *Idea* folyóirat neoliberaliz-

²¹A magyar közélet és közbeszéd alakulásának szempontjából az utóbbi tíz év mérhetetlen pazarlása, hogy az *Élet és Irodalom* 2002-ben megjelent kurtá könyvén kívül (TGM: A helyzet. *Élet és Irodalom*, 2002) nem jelent meg Tamás Gáspár Miklós esszéiből és publicisztikai írásaiból válogatott kötet. A hírlapokban közölt bármilyen alapos eszme-futtatások a publicisztikáknak kijáró rövidtávú, azonnali váltásokkal működő figyelemre számíthatnak, a folyóiratok publikációi sincsenek sokkal jobb helyzetben – lásd erről Takáts József: Irodalmi folyóiratok kortárs kánonai. <http://www.litera.hu/object.0085472f-b8b5-4447-bf53-df58f4755bf2.ivy> –, a szerzőnek a közmédiában való igen gyakori szereplése pedig – részint a magyar televíziózás siralmas felületessége miatt, részint a (közép)kelet-európai félféudális intézményi logikának megfelelően – a véleményformáló társadalmi csoportok számára igen könnyen megkerülhetővé tett egy valójában, korunk társadalmá megértésében megkerülhetetlen paradigmat. A jóléti társadalom foszlási folyamatáról itt-ott megjelentetett TGM-szólók közül néhány: A szakszervezeti kérdés a huszonegyedik században. In: TGM: *A helyzet*. Az Irodalom Kft kiadása, 2002, Lassú válasz Kis Jánosnak. *Népszabadság*, 2005. október 1., Az utak elváltak. *Népszabadság*, 2005. november 6., Szocializmusról a református ifjúságnak. *Tarfor* – marxista internet portál, http://www.tarfor.hu/index.php?option=com_content&task=view&id=41&Itemid=33, Pár szó a szocializmusról, *Népszabadság*, 2006. január 14., Egyszerű és nagyszerű kapitalizmus, *Eszmélet*, 2007. ősz, A jóléti állam kísérlete. *Eszmélet*, 2008. tavasz stb.

mus blokkjába, ahol Edward Saidtól, Pierre Bourdieu-tól, Michel Chossudovskytól talál alaposan kifejtett és dokumentált elemzéseket.²²

A két szál egymásba csavarodását Tamás Gáspár Miklós *A világ vége* című szövege alaposan bevilágítja:

Végül is maga a „zimmerwaldi baloldal” (már akit nem öltek meg szocialista elvtársai, mint Rosa Luxemburgot) is antifeudális forradalmat vívott, szocialista szemszögből tehát „polgári” forradalmat, amikor 1917 őszén lerombolta a cári monarchiát, elkergette a bojárokat, földet osztott, lemészárolta a tiszti kasztot, csődbe kergette a mezőgazdaságot és bekorbácsolta az iparba a parasztságot, kialakította a modern fegyelmet, rendet, szigort, pontosságot, mechanikus időbeosztást, tudományos technikai eljárásokat, számszerűséget, uniformizált, ám fölfokozott munka-intenzitást, a munka és a szorgalom, a fölhalmozási aszkézis kultuszát és kulturális uralmát, az érdemen (munkateljesítményen és „rátermettségén”) nyugvó, új típusú hierarchikus egyen-

²² Edward Said: Problems of Neoliberalism, Pierre Bourdieu: Esența neoliberalismului, *Idea* Michel Chossudovskytól Sărăcia globală la sfârșitul secolului al XX-lea. [A globális szegénység a XX. század végén] *Idea*, 2004. No. 18. 165–176.

lőtlenséget a dolgozók között, a manipulatív-hülyítő-giccses tömegkultúrán nyugvó ideológiai konformitást és hipermitológiai távközösséget – a bolsevizmus diadala épp olyan antifeudális-antiagrárius, rendszerező-homogenizáló „polgári” diadal volt, mint a legskandinávabb permisszív-életveg-aszkétikus szociáldemokráciában (szelektíven életveg és szelektíven aszkétikus, de intenzíven mindkettő). Ezt ma már világosan látjuk sokan, és már akkor is világosan látták kevesen.

Igen, csak hogy maguk a szervezett munkások nem úgy tudták, hogy nekik kell megvívniuk a polgárok helyett a polgári forradalmat, sőt: nekik kell vezetőikből polgárhelyettesítő kasztot maguk fölé emelniük. A szervezett munkások kísérletet tettek kommunista forradalomra, nem Oroszországban, hanem Németországban. Itt a szocialista forradalmat vívó szocialisták kerültek szembe a polgári forradalmat vívó szocialistákkal. Később a maga polgári forradalmát vívó, orosz vezetésű „Komintern” (amely nem volt soha internacionalista, csak az orosz forradalom orosz nacionalista védműve, bár a kommunista mozga-

lom vértanúi ezt nem tudták) árulta el és fojtotta meg a szocialista forradalmakat mindenütt, ahol tehetette. A Szovjetunió verte le Katalóniában a kommunista-anarchista forradalmat, nem Franco (még hozzá „Pedro”, azaz Gerő Ernő vezetésével). Ebben a Szovjetunió szövetségese a szociáldemokrácia volt és a haladó polgári pártok.²³

A volt államkapitalista országokban a '89-es fordulattal és az EU-csatlakozással a társadalmi élet sok tekintetben alaposan változott, és igen, van olyan perspektíva, ahonnan nézve jobb lett. Van nyilvánosság. Nincsen cenzúra. A különféle kisebbségek jogaiért lehet harcolni, anélkül, hogy az állami titkosrendőrség azonnal elszállítana. A nyilvánosság viszont erősen kontrollált, a társadalomkritika leginkább fölzaklató része létre sem jön (mert a legelnyomottabbak nem képesek megszólalni, vagy nem úgy, hogy az eljusson egy akkora nyilvánossághoz, hogy politikai döntést kényszerítsen ki). A politikai döntéseket pedig a gazdasági szempontok befolyásolják. A gazdasági szempontok viszont rövidtávú, a tulajdonosnak, befektetőnek maximális hasznot hajtó gazdasági szempontok – olyan korban élünk, amikor ez evidencia és a konszenzus szerint az

²³Tamás Gáspár Miklós: A világ vége. *ÉS*, 48. évf. 31. szám. <http://www.es.hu/pd/display.asp?channel=PUBLICISZTIKA0431&article=2004-0802-0955-23SHRT>

illogikus, ha gazdasági szempontokon az emberiség hosszútávú, közös érdekét érti valaki.²⁴ Mintha pusztán teoretikus lehetőség volna, hogy a Föld energiakészlete kimerül, a természeti katasztrófák meg soha nem látott méreteket öltenek. Mert a konszenzus szerint mindaz teoretikus lehetőség, ami nem engem személy szerint, közvetlenül érint – fikció (vagy semmi) a szomszédom élete is már, és persze: még mindig (Kelet-Európában nem is oly régi időkből boszorkányperek, vérvád stb.).

Mondjuk 2008 júliusának végén, amikor ezt írom, a CNN adón 14 millió afrikai éhező emberről, és meg nem számolt, éhhalál szélén lévő állatról szóltak a hírek, két éve nem esett ott az eső, s bár egészen kis összegű adományok is segíthetnének, a rendszer olyan, hogy a segélyek alig jutnak el a rászorultakhoz. Ugyanekkor Kelet-Európában a folyamatos esőzések miatt korábban elképzelhetetlen méretű áradások, halálos áldozatok, (takargatott) ökológiai katasztrófaveszély. A különféle krízishelyzetek pedig egyre gyakoribbak, miközben a média a mosolygós fogyasztás, a végtelenített szépség és

²⁴Illogikus, vagyis – ezúttal nem kelet-európai, hanem sajátosan magyar közmegegyezés szerint – „érzelmes”. Mintha az érzelem föltétlenül ésszerűtlenséget és haszontalanságot jelentene. Szépen ki volt dolgozva ez a szembeállítás a közvetlen közelmúlt magyar történelmében. De erről most nem. A humánus, egyetemes (univerzális) megközelítését a kérdésnek lásd Tamás Gáspár Miklós: *Miért tanuljunk érezni? Népszava*, 2008. július 19. valamint *Miért legyünk érzelmes filantrópok? Népszava*, 2008. augusztus 2.

egészség ideológiáját sugározza. A hihetetlen méretű célcsoport pedig minden további nélkül elhisz mindent neki, még itt, Kelet-Európában is, ahol a felnőtt lakosság nagy része elvileg tisztában lehetne a médiáknak a legkevésbé sem a közérdeket, antúl inkább a hatalmat szolgáló működési módjával.

A médiának viszont volt ideje annyira kirafinálódni, hogy még az öt bíráló radikális kritikát is felhasználja gazdái érdekeinek szolgálatára. Egyik kedvenc viccem a hidegháború idejéből: jelentik Reagannek, hogy a szovjetek festik át vörösre a holdat. Reagan legyint. Már félig átfestették. Legyint. Teljesen vörösre festették. Oké, fiúk, menjetek, fessetek rá egy fehér csíkot és írjátok oda: Coca-Cola. Visszatérve a médiára: az, hogy eljuthat hozzánk az információ a világ legkülönfélébb pontjairól, nyilván neki köszönhető. Az információhoz való jog alapvető emberi jog, és jogállamban élünk. Igen, megtudjuk, hogy mi történik Bombayban, mi Guatemalában, csak éppen úgy, hogy útközben ráfestettek egy fehér csíkot és odaírták azt is, hogy Coca-Cola.

A lakótelepünkön található élelmiszerbolt ajtaján az imént egy plakátra figyeltem fel, melyen nagybetűkkel körülbelül az állt, hogy „Semmit sem változott a világ. Ugyanúgy elnyomnak, mint eddig.” És enyhén retró stílusú rajzon pocakos úr fel-emelt karjában korbácsot tart, előtte csontsovány, lerongyoló-

dott alak behúzott nyakkal – oldalt pedig a „lancu” nevű, igen olcsó konyakféleség, égetett szesz, mintegy megoldásként a szegény embernek – és további jelentékeny profitként a gyártulajdonosnak és a reklámaparnak.

A Paraziții nevű bukaresti hiphopegyüttes Ombladon nevű tagjának van egy száma a máról, meghallgatni itt lehet: <http://www.youtube.com/watch?v=P9Qow3xulTE>, a szövege meg így hangzik:

Noapte bună, București²⁵

(Refr.)

Tu nu vezi, dacă închizi ochii te pierzi

Total se schimbă-n jurul tău pînă apuci să te-așezi

²⁵Magyarul kb. így: Jó éjszakát, Bukarest! (Refr.) Nem látod, ha behunyod szemed nem látod, és elveszel / Mire észbe kapnál, minden más, mint ezelőtt egy perccel / Ezen az életen is átmész, de csak egyetlenegyszer, / Úgyhogy nézz a lábad alá, és lépj, míg oda nem leszel // Szerencsétlen népek városzélei gettókban, / Gödrök az úton, garzonsorok blokkokban, / Nincs hogy értsed, csak lassan belefulladás / Míg a szélszentes sarkon homelessek beszívnak / Ablakokon rács, lerohadt bárok és lebujok / Kockára föltett és elherdált kiscsajok / Bűzlik a szegénység, az üres bádóg zörög / Vénájukat szurkálják a blokk mögött a kölykök / Nagy luxus, tudod, ha van hol laknod, / Mégis folyton szülnék az asszonyok / Nincs pénz, nincs pénz, de egyre csak az kell / Húzzák az üres üveget a pogány öregek / Maguk után, hogy belerakják / A keservüket, az idejük múlik persze / Te megvonod a vállad persze / Villamos húz be éjszakára / A lámpákat leoltják, hát jó éjszakát, Bukarest. // A blokk sarkánál alkik, fecskendők és szemét, / Elhasznált öregek, fények gyúlnak bling-bling / A gyerekek koldulnak, a felnőttek lopnak, / Lopott kocsikát semmi pénzért szórnak / Olyan itt, mint a ring: véd magad, / Mert az örök nem védnek, s a törvény vak / És vak a rendőr, ebben az országban / Mindenki vak, aki nem látja, / Hova tűnik minden hirtelen / Jó lesz hát ha vigyázol a zsebedre / A kocsi riasztója visít a blokkok közt, / Itt élsz vagy az utcán, ahol mindenki rád köpdös / A lakótelepről nem jutsz ki ép s##gel, / Viszed, amid marad, hideg tekinteted / Szóval vigyázz, merre lépsz, mert a kicsi / Párizs alszik, jó éjszakát, Bukarest! Refr. // Nem látod... Nem látod... (az én fordításom, S. Zs.)

și vezi, că prin viața asta doar o dată treci
Deci pe unde mergi profită pînă pleci

Oameni săraci ce-au încetat să spere
Gropi în asfalt, blocuri întregi de garsoniere
Totu-i de (???) ciudat care te îneacă încet
Mai colorează decorul bagabonții din colț
În rest gratii la geam, bodegi jechoase și baruri
Tîrfe jucate și pierdute la zaruri
Miroase-a sărăcie și foame în continuare
Puștani îi bagă-n vene bine-ascunși după betoane
E un lux să ai unde să stai și-o știi
Multe familii sărace toarnă copii ca proștii
Și continuă goana după lei
Bătrîni păgîni tîrăsc sticla de rom spurcat după ei
Ei sunt cei ce vor să-ncerce, amarul să înece
Timpul le trece, firește, te lasă rece
Tramvaiele jechoase se retrag în noapte
Deci luminile s-au stins... Noapte Bună București!

În colțuri de blocuri: drogați, seringi, gunoaie
Copii jechoși, bătrîni uzați de timp, s-aprind lumini...
bling-bling

Surprind copii cerșind
Mașini furate care se dau la prețuri de nimic
E ca în ring, tre' să stai în gardă,
Garda-i gata să te ardă
E caz de targă dacă te toarnă cu iarbă
E oarbă justiția, e oarbă poliția,
E oarbă orice privire ce nu vrea să vadă că în grabă
În București totul dispare (Cum oare?)
Atenție la buzunare și la alarma din parcare
Blocurile murdare azi sunt singura scăpare
Să nu sfîrșești în stradă călcat de alții în picioare
Sunt cartiere întregi din care nu mai poți să ieși
Cînd pleci ești în p##a goală, cu banii luați și ochii reci
Deci, ai grijă unde mergi, să te ferești
Micul Paris s-a stins... Noapte Bună București!

Refr.

Tu nu vezi...

Tu nu vezi...

Másképpen olvasod ezt, mint Mihai Eminescut, nem baj, csak az zavar kicsit, hogy formailag az egyik legmenőbb zeneipari műfaj, a valaha szubverzív, az Amerikában a feketéket sújtó társadalmi elnyomásnak hangot adó *rap* keretei között megy,

mely mára kommersszé vált, és a műfaj mainstream-je átállt a fogyasztói kultúra propagálására (szex+autók a klippek leggyakoribb szereplői). Mindenképpen érdekes azonban összevetni ezt a számot a Ceușescu-rezsim idején taroló Dan Spătaru *azonos című* slágerével, amelyben szó nincsen szegény emberekről, csak holdról, szentjánosbogarakról és csöndes éjszakáról. Elszorul a szívem, ha belegondolok, hogy a létminimum alatti szegénység, kilátástalanság és terror éveiben tényleg hittek az emberek a holdfényes éjszakában. Nyilvánvaló, hogy akkoriban az ezredrészét sem lehetett volna elzengeni annak, amit ma simán eldalolnak, a mostani kelet-európai szisztémák már nem tiltanak semmit, hiszen a rendszerkritika is a rendszert erősíti, mely bölcsesség kísértetiesen hasonlít ahhoz a gyakorlati tudnivalóhoz, hogy a rossz kritika is jó reklám. Ez volna a szabadság?

Ombladon itt nem turistaparadicsomként festi le Bukarestet, nem az újabban szakterminusként bevezetett idiotizmust, a „visitability” célját szolgálja,²⁶ s még csak nem is a holdról dalol: szegénységről, munkanélküliségről, utcagyerekekről, kábítószerezésről, szemétről, korrupt igazságszolgáltatásról, elzárt lakótelepekről – van valami az aktuális urbánus problémák közül, ami kimaradt volna? Ja igen, a nők mint sze-

²⁶György Pétert illeti a köszönet, hogy felhívta rá a figyelmemet.

xuális tárgyak, de az itt van (az eredetiben „*Tirfe jucate si pierdute la zaruri*”, szó szerint: kockára föltett és eljátszott kurvák).

És azt mondja nekem, hogy nem látom. Ez a refrén: „Tu nu vezi” – szó szerint: te nem látod. Azt mondja ezzel, hogy elmegyek mellette, hogy nem csinálok semmit, hogy mentem a bőröm.

A neoliberalizmus azt mondaná: mit patetizál a fazon, ezekre a problémákra vannak szakértők, akiknek az a dolguk, hogy felmérjék a helyzetet és megtalálják a megoldást, aztán meg éppen ő az, aki nem látja, hogy azok az emberek minden esélyt megkapnak, hogy normálisan éljenek, de ők lusták, nem képezik magukat, az ő döntésük, hogy így élnek, bizonyára élvezik is. Egyrészt. Másrészt meg mennyi pénzt is keres Omladon ezzel a számával, és mire is költi? Hát igen, mondja a neoliberalizmus, ezt látom.

Jó, válaszolom (ő ugyan már rég faképnél hagyott, de a *Levél a töprengőhöz*²⁷ jár az eszemben, és mégis megpróbálok akkor is érveket keresni a velem ellentétes nézeteket valló beszédpartnerem számára, amikor az már nincsen velem, ráadásul meg olyan ez az egész, mintha én volnék ő is), azt elfogadnám, hogy vannak szakértők, állami és civil szervezetek,

²⁷In Tamás Gáspár Miklós: *Törzsi viszonyok*. Atlantisz, 1999. II. kötet.

akiknek az a dolga, hogy megoldást találjanak ezekre a problémákra, de – a lakótelepeken zajló konkrét életformák mellett – azt is látom, hogy országainkban, itt, Kelet-Európában a nagyvállalkozók kedvét úgy keresik, hogy adjuk vagy semmi, vagy minimális, az államnak így nincsen pénze megfizetni a szakértőket (az államnak, ennek a reszketeg, önnön hatalma illúzióját féltő öregnek, aki topmodellek társaságában bájolog, hát ha valaki komolyan veszi, de senki, mert jóformán semmire sincsen pénze, teljesen eladósodott és ilyenformán kiszolgáltatott a nemzetközi kereskedelmet irányító cégeknek), a civil szervezetek meg vagy belehalnak a pénztelenségbe, vagy önkéntesen dolgoznak, és ha önkéntesek, akkor ne mondja senki róluk, hogy nem az ő dolguk, hanem a szakértőké. S ha az önkéntesség a terror formáit ölti, és ölti, mindhárom világban az önkéntesség a terror formáit ölti, akkor baj van, mert a rendszerben nem mutatkozik más megoldás, mint a biztonsági intézkedések, s ezzel az erőszak fokozása. A hajdanán a jóléti társadalom céljaira fordított pénz védelmi díjra megy el. A közhangulat a félelemből fakadó gyanakvás és gyűlölet skáláján vacog. Ez volna a szabadság?

Ha viszont (magamra maradván) azt kérdezem, milyen viszonyban van a jelenkori bukaresti peremvárosi valósággal ez a szöveg, akkor az a válasz, hogy pontos. Összevetve Dan Spă-

taru slágerével, megkapjuk a rendszerváltás okozta változás párlatát: míg '89 előtt, miközben halálra verték a rendszer kritikussait a börtönökben, munkatáborokban, a madárkákra és az ártatlan szerelmi pillantásokról szóltak a tánczeneipar termékei, '89 után viszont, mikor nincsenek koncepciók percek vagy munkatáborok az országban, pusztán a munkanélküliség, a lakásnélküliség és a félelem szedi az áldozatait, a zeneipari kereskedelem minden műfajban gazdag kínálattal áll elő: madárkák is vannak, rendszerkritika is.

Mi volt hát '89-ben?

Mindenesetre nem úgy nézünk ki, mint akik valóban megpróbálták az elnyomást megszüntetni. Ahogy a '89 előtti kelet-európai, szovjet rezsimű államokban – bár legitimációjukat arra alapozták – a legkevésbé sem szűnt meg a kiszákmányolás, ugyanúgy a jelenlegi szisztémában tovább mélyül a szakadék a döntéshozók és a döntésből kirekesztettek között, s aszerint, hogy valakinek (még) van munkája vagy nincsen, adott helyen született vagy bevándorló, a kulturális mainstreamhez tartozik vagy a perifériához stb., újabb szakadékok keletkeznek a társadalmi csoportok között. Legfőnnebb annyi változás történt itt, (Közép-)Kelet-Európában, hogy allergiások lettünk a múlt rendszer nyilvánvalóan hazugságot fedő axiómáira, mint például ez is: „megszűnt az ember em-

ber általi kizsákmányolása.” Láttuk, vagy olvastuk, vagy hallottunk róla, vagy filmen, mindegy, hogy nem volt olyan önmagát szocialistának nevező ország, melyben az ember általi kizsákmányolása ne öltött volna addig soha nem tapasztalt méreteket. Főként számokban kifejezve. Mégis simán elfogadjuk attól a rémes diktatúrától a nevet, amivel önmagát becézte: szocializmus, mely a kommunizmus felé halad. (Ugyanezzel az intellektuális művelettel elfogadhatnánk azt is, amit a terrortámadások vezetői állítanak magukról: hogy ezt egy igazságosabb világért teszik; elfogadhatnánk azt is, hogy az Egyesült Államok a saját népét védi, amikor mélyszeges szegénységben élő népeket bombáz le).

Az általános következtetés mindenesetre itt, Kelet-Európában az, hogy a kísérlet nem sikerült, ergo a hipotézis téves volt. Csakhogy, s most hadd hivatkozzam újra arra, amit a TGM-paradigma egyik lényeges összetevőjének tartok: mindazt, amit a *so called* kommunista rezsimek az emberiség egyetemes boldogulásának kétségkívül nemes és kívánatos megvalósításaként könyveltek el (munkához való általános jog, ingyenes és kötelező oktatási rendszer, ingyenes orvosi ellátás, a közlekedés kiépítése, a nők egyenjogúsága, a kultúra hozzáférhetővé tétele nem csak a kiválasztottak, hanem

mindenki számára, stb.) valójában a *kapitalista társadalmi rendszer* kialakításának feltételeihez járult hozzá.

The working-class culture which inspired so much heroism and self-abnegation is dead. That culture was modernist in the sense of taking aim at hierarchy and trying to achieve a secular, egalitarian and rights-based society. This the working class mistook for socialism. It is not. It is capitalism.²⁸

A „munkásosztály kultúrája” szókapcsolat persze inkább érvényes Angliára, Franciaországra, Németországra, mint az akkori magyarországi és romániai viszonyokra, itt ugyanis az önmagát kommunistának nevező párt direktívái egészen más hagyományokkal (túlélési technikákkal) ötvözödtek: a magyar munkásosztály ahelyett, hogy a marxi önfelszámolás útján tett volna meg lépéseket, homlokegyenest ellenkező irányba indult: önkéntesen egyre többet dolgozott (a kádári, ún. puha diktatúrában engedélyezték a másodállást, ezzel a plusz

²⁸A munkásosztály kultúrája, mely annyi hősiességet és önzetlenséget inspirált – mára halott. Az a kultúra modernista volt abban az értelemben, hogy egy szekuláris, egalitárius és jogon alapuló társadalom kialakítása céljából a hierarchiát kezdte ki. A munkásosztály ezt szocializmusnak vélte. Nem az. Hanem kapitalizmus. (az én fordításom, S. Zs.) – Tamás Gáspár Miklós: Telling the Truth about Class. *Socialist Register* 2006, http://www.gerlo.hu/kommunizmus-vita/tgm/telling_the_truth_about_class.pdf – letöltés dátuma: 2008. 07. 29.

jövedelemmel meg ki-ki ingó és ingatlan magántulajdonát gyarapította), a román laza (úgy is mint hiányos) intézményi viszonyok között pedig a lopás válhatott népszokássá (az államtól lopni, a gyárból, a földekről, innen-onnan ezt-azt hazavinni nem számított erkölcsi problémának, közjogi kérdést is csak akkor vetett fel, ha valaki emellett még a száját is jártatta).

Kelet-Európában évszázadok óta a hagyományok többnyire nem az építés, a jó élet technikái, az értékek továbbéltetése, újragondolása formájában nyilvánultak meg, hanem abban, hogy a többoldali elnyomást hogyan lehet kicselezni, hogyan lehet *mégis* élni. Ha meggondoljuk, ez adhat némi magyarázatot arra a paradoxonra, hogy ezek a kultúrák egyszerre negatvizstikusak és kritika-ellenesek. Hallgassunk most egy kis magyar hiphop paródiát a Bëlga együttestől:²⁹

(Refr.) Itt vannak a világon a legszebb lányok
 De szar itt élni
 Itt vannak a gyönyörű, sokféle tájak
 De szar itt élni
 Világhírű az ország borkultúrája
 De szar itt élni

²⁹ <http://www.youtube.com/watch?v=lqtHubfCo4w> – letöltés dátuma: 2008. 07. 29.

Messzeföldön híres a magyarok kajája
De szar itt élni

Na mi van itt, nézz körül
Aki valóban körülnéz, örül
Nagykörúton végigmegyek
Az isten szerelmére ó mennyi jó nő
Bizony mennyi jó nő, bizony mennyi jó nő
De vidéken is , whá, ugyanannyi jó nő

Dunakanyar, mediterrán Szeged
A Balatonon sem csak vitorlázni lehet
Van itt lepke, de nincs medve
A sasnak is itt van szaporodni kedve

Kerecsensólyom, tűzokmadár
A barátom is látott már tűzokmadárt
Fürdőben gyógyító hatású termál
Ha még nem voltál, egyszer menj el már

Kevés földrengés, hurrikán alig
Vagy vegyük például az asztali teniszt
A statisztika megnyert 25 BEK-et
Bizony még a Real-Madrid-nál is többet

Vízilabda, kajak-kenu, öttusa, vívás
Azt kell nézni, mi a fajta, nem azt, mi a szívás
Teljes joggal elvárom, hogy ne rinyáljon senki se,
Mer' a boldogsághoz több se kell ide

Mint szilvás gombóc, pontyhalászlé
Egy szép feleség és jó borból kis mennyiség
Ipari nagy mennyiség, pálinkából mennyiség
Gyönyörű tájakból, lányokból mennyiség

Refr.

Akinek ez nem tetszik, tényleg, menjen innen el
Na de barátom, nyugodtan, tényleg
Elmész, rájössz, visszajössz, haver vagy
Itt semmiből se csinálunk mi problémát
Szeretjük egymást mint a sárgarépat

Refr.

Ez sem Arany János, nem baj, mert legalább reflektál arra, hogy a tuti nemzeti vonatkozású szöveget egy amerikai mainstream műfajban mondja. Egymásnak ugratja azt, amit az egyre szélesebb magyarországi közvélekedés elhesseget ma-

gától, ti. a nemzeti hagyomány ápolásának igencsak önellentmondásos formáját. Hogy a nemzetközi kereskedelmi érdekeknek megfelelően, valójában nem túl régről kialakított nemzeti szimbólumokért száll síkra (pontosabban: szimbólumokat ad el). Ennek egyik legékesebb példája a '89 után oly felkapott (a Kárpátia nevű nemzeti popegyüttes által is dalolt) *Székely himnusz*, melynek szövegét Csanády György írta, zenéjét Mihalik Károly szerezte 1921-ben, amikor még a legkevésbé sem volt himnusz, hanem az „anyaországba” szakadt székelyek bánata – mert hát a székely himnusz nem 1921-ben, hanem kicsit korábban: 1320 táján keletkezett (Bartók Béla jegyezte le, kezdősorai: „Hej, én édes jó Istenem, / Oltalmazóm, segedelmem, / Vándorlásban reménységem, / Ínségemben légy kenyerem.”). Ugyanebbe a sorozatba tartozik Wass Albert kultikus szerepe a magyar közéletben az 1990-es évek-től kezdődően. Láthatóan semmi gondot nem okoz a kultiválóknak, hogy egy élete nagyobbik részét Amerikában leélt szcientista szerzőnek a magyar történelmi emlékezetből kiszakadt, zárványszerű, oppozíciókra épülő, formailag a hollywoodi gengszterfilmgyártás kereteibe illő életműve a nemzeti értékek példaképe.

Az illúzió-biznisz, amivel szemben a kelet-európai nacionalizmusok oly ősinek vélt erővel horgadnak fel, teljes pompájá-

ban nyilvánul meg az általuk „visszasírt” világ-elképzelésben. A nemzeti öntudat errefelé nem ismeri az önkritikát, s ha a történészek az illúzióknak ellentmondó szerepeket, helyzeteket tárnak fel a múltból, mindjárt a történész genealógiáját firtatják. Nincs is ebben semmi különös, a nacionalizmusok működés módjához ez hozzátartozik, ezért is tud olyan evidensen ironikus lenni a Bëlga:³⁰

Yo, mit kíván a magyar nemzet?

Magyar nemzeti hiphop rapped!

Mit kíván a magyar nemzet?

Hungaro-pannon-népi-nemzeti magyar rapped!

-pet, -pet...

Szevasztok!

(Várjá', várjá', várjá', várjá')

Yo, fülünket sérti, és szívünk nem érti

Hogy rádiónk éjjel mért van tele nyugati zenével,

Nem pedig nyugtató szép magyar rapped!

Javarészt külföldi folyik a médiából

Nem ezért jöttünk ide Levédiából!

Magyaros zenét! Magyar szavakat!

³⁰ <http://www.youtube.com/watch?v=nEklid-3pY5U> – letöltés dátuma: 2008. 07. 29.

Hazafias rappereket, hiphop-fiakat!
Szép szöveget, erkölcsi témát!
Ezeréves múlthoz hű magatartást!
Mert pornós, kábítószert hiphop nekünk nem kell,
Neveljünk etikus, hazafias rappelt!
Aki erkölcselent kiad, és dörzsöli a tenyerét,
nem érdemli meg a magyar rap kenyerét!
Húzd ki magad, mutass példát!
Igazat szólj, és egy ország büszke rád!
Sapkát ne vond le szemöldökig,
Bő gatyát ne húzd le szeméremig!
Magyar rapper nyílt tekintettel,
Pödört bajusszal, nem szőrzettel!
Magyar rapper bajsza, mint a magyar bika szarva:
Fölfelé áll, nem lekonyul,
körszakállhoz nem hasonul!

Hiphop...

Hungarian : hiphop...

Várjá', várjá', várjá', várjá'...

Magyar rapper ne viseljen baseballsapkát,
Mely eltakarja szép magyar homlokát!

Magyar rapper viseljen darutollas föveget,
Magyar nyelven szavaljon szép magyar szöveget!
Legények! Van nekünk Tisza sportcipő,
Nyugati márkát hordja csak a nyugati rappelő!
Ha te aztat mondod gangsta, én aztat mondom betyár,
De a betyár helyett aztat is mondhattam volna, hogy
zsivány.

Zsíros hajú suhancok majmolják az obszcén „usás”
rappet.

A TV ontja a nyugati szennyet.

Szép magyar hazánkról rap-dalok miért nem születtek?

Mikor vannak szép tájaink:

A végtelen Alföld,

Európában a túzok-madár már csak itt költ,

Gyönyörű Balaton: ez a magyar tenger,

Ezekről szóljatok, a magyar népnek ez kell

Ez Vazulnak, Koppánynak vére!

Idegenajkú rapperek, félre!

Kun Bélás rapperek, keletre menjete!

Clintonos rapperek, nyugaton a helyetek!

Ez Vazulnak, Koppánynak vére!

Idegenajkú rapperek, félre!

Kun Bélás rapperek, keletre menjetek!
Clintonos rapperek, nyugaton a helyetek!

Csángó breakesek – Szevasztok!
Székely deszkások – Szevasztok!
Vajdasági falfirkászok – Szevasztok!
Felvidéki zsványok – Szevasztok!
(...)

Az ellentét, látszólag, a globalizáló politika és a nemzeti értékekért az önkéntesség látszatával harcoló népakarat között húzódik. Viszont a Bëlga-szöveg szerint, akárcsak a politikai-gazdasági összefüggéseket figyelembe vevő elemzések szerint, semmiféle ellentét nincsen: a nacionalizmusban utazó pártok USA-beli PR-cégeket alkalmaznak kampánystratégiájuk megszervezésére (ráadásul, vicces, a romániai nackók és a magyarországiak ugyanazzal a céggel dolgoztatnak), az egészen fiatalokat ugyanúgy pólókkal, jelvényekkel és popzenével édesgetik magukhoz, mint azt bárhol a globalizált nagyvilágban, és persze a web 2.0-ban is ők a legaktívabbak, hiszen az információ-megosztásnak ez a módja a látványosság, a gyorsaság és a mennyiség szentháromságának kedvez: aki esetleg gondolkodna, utánanézne, összevetne, óhatatlanul kimarad a fórumokban zajló beszélgetésekből.

Az elvárt hozzáállás: nagyotmondás és felületesség. A gondolkodás a kelet-európai nacionalizmusok szemében már önmagában az idegenszívűség jele. Ami éppen a globalizált világ elsőszámú elvárása a fogyasztótól: el ne olvassa mit tartalmaz az adott üdítő (alkalmasint a teljes Mengyelejev táblázatot³¹), ne gondoljon bele, hogy egy év múlva hogy fog kinézni a vadiúj műanyag vödör, és arra sem, hogy hány év múlva bomlik föl (nagyjából 200 év), ne gondoljon arra sem, hogy naponta mennyi energiát használ el és ez hogyan hat a környezetre (katasztrófálisan), arra meg pláne ne gondoljon, hogy a kedvezményesnél kedvezményesebb bankhiteletet miből fogja visszafizetni (semmitől, vagy a szervezett bűnözés karolja fel, vagy utcára kerül, vagy mindkettő).

A mai társadalom alapellentéte, sokan írtak már erről, csak viszonylag kevesen olvassák őket, valójában a fogyasztók és a termelők között vannak. Kinek van joga, lehetősége dolgozni, eladni, kereskedni, alkotni, beszélni – és kinek szűkülnek le jogai a vásárlásra, hallgatásra, nézésre és kommentálásra. Ezt az ellentétet csavarintják át globalizáció és „nemzeti hagyományok” ellentétébe azok, akiknek csavarintani joguk és lehetőségük és elsőrendű érdekük.

³¹ A www.transindex.ro szerkesztőinek leleménye

És most, utolsó számként, hallgassuk meg az egyik legintelligensebben szubverzív román hiphop bandának, a *Paraziții*-nek (melynek Ombladon is – emlékszünk, a *Jó éjszakát, Bukarestet* ő nyomta – a tagja) egyik, rá igazán nem jellemző, aggasztó, új dalát, melynek címe: Üzenet Európának.³²

Mesaj pentru Europa

Nu suntem ciori
Nu stăm în corturi
Facem eforturi
Să ne elevăm
Și nu cîntăm
Pe străzi în Viena la acordeon
Noi nu cerșim cu handicap' la vedere
Să facem avere
și nu ghicim viitoru' u în palmă
în ghene mizere

Noi nu purtăm fuste înflorate
și nu furăm din buzunare
Nu emigrăm în Suedia cu 7 copii să ne dați ajutoare

³²<http://www.youtube.com/watch?v=3PLqzzVWROk&feature=related> – letöltés dátuma: 2008. 07.29.

Dați vina pe noi din Berlin în Pamplona
De'mi sare voma
Mîncamia'ți p**a n'o să găsiți un român în rulote la Roma

Noi înghețăm în săli clase de la 6–7 ani
6–7 ore pă zi fără căldură, mîncare și bani

Avem părinți săraci acasă
și un lucru e sigur
Ni se cultivă dorința de a reuși în viață
De unu' singur

Ne confruntăm cu legi noi
Date de boi
Dansează cu noi
Valsu' p**ii mele e un pas înainte doi, înapoi

Mă piș pe gay
și nu'i normal
Ca copii mei să vadă
Homosexuali care se ling în gură ostentativ pe stradă
E la modă să fim toleranți da nu reînviem Sodoma
Vă putem trimite bulangii în pachet la Barcelona
(...)

4x: Sunt inofensiv da' gîndu' meu e criminal
 (...)³³

A romákról alkotott, igen elterjedt sztereotípiákat evidenciáknak véve tiltakozik a dal a nyugati világ arroganciájával szemben, amellyel a románokat „összemossák” a cigányokkal. A szám a roma–román oppozícióra épül, a roma: fekete, zenész, koldul, vagyonokat szerez, tenyérből jósol, rongyos, virágos szoknyát hord, zsebtolvaj, sok gyereke van, segélyért kuncsorog, lakókocsiban lakik – a román: tanul, fázik, szegény, éhes, de becsületes, a szülei dolgoznak és becsületes munkára nevelik a gyerekeket (ezt már nem idéztem, de később az is van, hogy sorban állnak jegyért, hogy bejussanak a nyugati múzeumokba) stb. stb. Azt várná az ember, hogy egyszer csak átfordul a dolog, vagy lesz valami, de nem, a platonikus oppozíció test és szellem, sötét és világos között megy végig. Majdnem.

³³Nem vagyunk csókák / nem lakunk sátrokban / próbálunk / fejlődni / és nem tangóharmonikázunk Bécsben / mi nem koldulunk közszemlére téve fogyatékaink / hogy vagyont gyűjtsünk / rongyokban / nem jósolunk tenyérből. // Nem hordunk virágos szoknyát / és nem vagyunk zsebtolvajok / nem megyünk 7 gyerekkel Svédországba segélyért / minket ócsároltok Berlinton Pamplonáig / hogy hánynom kell / s a f#szom tele azzal / hogy románoknak mondjátok a Rómában dekkoló lakókocsisokat. // Mi 6–7 éven át osztálytermeinkben fagyoskodunk / napi 6–7 órát, pénz és étel nélkül // Szüleink szegények / de egy dolog biztos / hogy arra nevelnek / magunknak kell az életben / megdolgoznunk a helyünkért. // Új törvényekkel bombáznak / a marhák / táncoltatják velünk / az egy lépés előre, kettő hátra kib#szott valcerét. // Lesz#rom a gayeket / de az nem normális / hogy a gyerekeim lássák / ahogy látványosan egymás szájába nyalnak az utcán / divat a tolerancia, de nem kell Szodoma / csomagban küldjük el nektek Barcelonába a buzikat. // (...) 4x: Ártalmatlan vagyok, de gondolataim gyilkosak. (...) (az én fordításom, S. Zs.)

De az oppozíciózás nem áll meg, míg nem talál egy csoportot, mellyel szemben, ezt mondja, *jogosan lehet agresszív*, el egészen addig, hogy a „buzikat” csomagban küldené „vissza” Nyugatra (a „visszát” itt egy csellel időbeli értelemben is belinkeli a Szodomára utalással).

A baj gyökere: képtelenek vagyunk megakadályozni, hogy a kizsákmányoltak, elnyomottak, ki-rekesztettek bőrszín, tradíció, felekezet, nemzeti-ség, állampolgárság szerint megosztottan szem-beforduljanak egymással, és segítsenek fönntar-tani azokat az állapotokat, amelyektől szenved-nek. Képtelenek vagyunk rákényszeríteni az ál-lamunkat, hogy teljesítse a kötelességét – nem pusztán a neonácik vagy az alultáplált terménytol-vajok ellen, hanem – valamennyi honpolgár bizto-sított megélhetése, nyugalma és egyenlő méltósá-ga tekintetében. Ameddig ezt nem tesszük, addig jól táplált és jól öltözött honfitársaink ne prédikál-janak erkölcsöt a szenvedőknek.³⁴

El nem képzeljük, milyen sokakban borong ez a dallam: „Ár-talmatlan vagyok, de gondolataim gyilkosak.” Hogy milyen

³⁴Tamás Gáspár Miklós: Újra és újra a cigánykérdésről. *Népszabadság*, 2008. február 15.

gyorsan lehet eljutni a megalázott, szerencsétlen, reménytelen élettől oda, hogy pontosan tudni vélik, kik minden rossznak okozói. Hogy milyen sok ember adta fel a harcot, és csak a gyilkosságban hisz.

Nem könnyű ilyen adottságok között nem abbahagyni a gondolkodást, a szeretést. A harcot egy kibaszott, méltányosabb világért, melyben addig nem dőlök hátra kényelmes fotelomban, míg egyet is bántanak a kicsinyek közül. A TGM-paradigma ezt a nehéz utat választotta.

Broken

(afféle zsúfolt művészkávéház, füst, változatos székek és különféle tárgyak asztallá alakítva, a falakra rinocéroszok vannak pingálva)

(spanyolok asztala)

– Szia, oda ülj, az a te helyed. Bemutatlak a spanyoloknak. I would introduce you...

– Encantand...o?

– Encantandas!

– O, merci: encantandas.

– Milyen napod volt ma?

– Usual...

– Jó estét, tanárnő, mit hozhatok?

– Á, maga az... Nos, hogy áll a szillogizmusokkal?

– Hát, őszintén szólva...

– Jó, de utoljára magyarázom el: a szillogizmus magába foglalja először: a főtételt, másodszer a második, és végül a desszert: a konklúzió.

– Milyen konklúziót hozhatok?

– Fél deci Hungaria extra dry-t. And you, you never drink alcohol?

– No, and I don't smoke, and with the guys... so-so.

– Are you studying here?

– Only for three months, at medicine, you know, with Erasmus Grant.

– And how do you see the town and the people from here?

– We just talked about, how it looks as Madrid... let me see... one, two, three, four, five, six, seven, eight, nine, ten, eleven, twelve, thirteen, fourteen, fifteen, sixteen, seventeen, eighteen, nineteen, twenty – yes! Twenty years ago.

– In what respect?

– How? Oh, yeah, you know, all that stuff, the shiny, cheap bugs, little shabby houses with huge lighting ads on them, McDonald's and Humpty Dumpty.

– Do you mean Hungry Bunny?

– How did I say?

– Never mind, the end is quite the same.

(A többi asztalt, a vécére jövő-menő embereket kezdik nézni. Kortyintanak italukból, a spanyolok a szomszédos gyroszostól hozott shaormákat esznek, a magyarok cigarettáznak.)

– Tudod, ez a baszk lány, Aitziber az egyetlen, aki felfogja, hogy nem románok vagyunk.

– Mondtad a Trianont?

– Naná. De azt mondták, az rég volt.

(mobilosok asztala – haton vannak, mind a haton telefonoznak)

– Nem.

– Ugyanolyan a frizurája, mint máskor.

– Csak a szokásos egzisztenciaharcos fazon.

– Amikor láttam, hogy ez a film is tele van buzikkal, mondtam a csávónak, húzzunk innen. Sajnálta a kidobott zsozsót, de nem tört meg, nézte volna meg jobban, hova hív el.

– Nem hiszem el, hogy valaki ennyire hülye.

– Már unom a pizzát, mondtam neki, azt mondta, ő is unja, de ez van.

– Nem.

– Végy egy kört, mondd ki – körmondat lesz.

– Hát, ez nem fog menni, teljesen be vagyok táblázva.

– Az én házam az én váram, vagy ahogy az angol mondja: mea culpa, mea maxima.

– Itt vacakolok, szívi, a lerobbant géppel, legalább az alapinfókat tudjam kiszívni belőle, ahogy elnézem, még legalább három óra.

– Monday, Tuesday, Wednesday, Thursday, Friday, Saturday, Sunday.

– Majd küldünk képeslapot.

– Annyit eszem, amennyi jólesik, mégsem hízom.

- Mondtam már: nem.
- Nézzetek be, itt dekkolunk még egy ideig.
- Ehhez még nem elég öreg.
- Karez megivott két teát, evett két joghurtot és egy fél kiflit, és hizott három kilót.

(Az asztal több Singer varrógép összetolva. Csak lányok ülnek, rövid, cakkosra vágott haj, színes pólók, miniszoknyák, vagy nem, a varrásra koncentrálnak, pedáloznak, beigazítják a rongyot a gép tűi alá, föl sem néznek, ha néha szólnak egymáshoz. De olykor, szemük sarkából, a szomszéd asztalra pillantanak. Összevarrnak mindent, ami kezük ügyébe esik: sálakat, kabátujjakat, sapkákat – a varrógépek egy pillanatra sem állnak meg.)

- Neked mikor mondta meg?
- Hát, az első holdhónapom idején.
- S azóta minden rendben?
- Hát.
- Fonák egy dolog.
- Ezért egyre kevesebb a gólya.
- Valamit valamiért. Azt mégsem lehet, hogy állandóan gyerekünk legyen.
- Nem is.

- Aztán elment... ?
- El.
- És írt-e... ?
- Írt. Meg telefonált is.
- Igen?
- Hogy menjek én is.
- És?
- Nem is tudom.
- Hát én mennék.
- Én biztos nem.
- Én igen.
- Én nem.
- Én igen.
- Én nem.

(A „Székely rulett” asztal. F fiatal férfiak tolonganak egy majd-hogynem szabályos rulettasztal körül, annyi a különbség, hogy a számok helyett városok nevei vannak: Amszterdam, Ankara, Athén, Belgrád, Berlin, Bécs, Bratislava, Brüsszel, Buenos Aires, Chişinău, Koppenhága, Helsinki, Lisszabon, Ljubljana, London, Los Angeles, Madrid, Melbourne, Montréal, Moszkva, Oslo, Párizs, Prága, Róma, Sao Paolo, Szarajevó, Szófia, Stockholm, Tirana, Varsó, Zágráb. Krupié nincs, egymás kezébe adják a golyót,

kiabálnak, ki-ki magának gurít, a többiek cukkolják, a gurító lejegyzí egy cigisdobozra, gyufára, újságpapírszélre, ami éppen akad, a városnevet, sóhajt, erre már senki nem figyel, végül leül a bárpulthoz s kér egy deci Hungaria extra dry-t. Néhányszor megismétlődik a jelenet, egyre többen ülnek a bárpultnál, nézegetik, esetleg gyakorolhatják is magukban – sajátos kiejtéssel – a városnevet, ki-ki a magáét. A bejárat felől egyszer csak rövid, éles fütty hangzik, mire a fiúk feltapadnak a falra, hátulról magukhoz öelve egy-egy rinocéroszt. Idős, délceg férfi lép be, hosszú, ám lógó bajusz, cowboykalap, rövid irhabunda, székelyharisnya és csizma. Gyors oldalpillantás a magában rostokoló rulettre, két hüvelykjét nadrágkorcába akasztva körülnéz, fejét ingatva mondogatja: „esszevágglak, istenuccse esszevágglak”, s lassan, döngő léptekkel kiballag. A fiúk leugranak a rinocéroszokról, újra körülállják a rulettet, gurítanak, városneveket kiabálnak.)

(magyarok asztala)

– Ha valahol máshol történt volna mindez, más országban, s az ember csak úgy olvasná az újságban, akkor nyugodtan meg lehetne vitatni a dolgot, tanulmányozni a kérdést minden oldalról, tárgyilagosan le lehetne vonni a tanulságokat... akadémiás vitákat lehetne szervezni, meg lehetne hívni tu-

dósokat, írókat, jogászokat, művelt hölgyeket, művészeket... S egyszerű embereket is az utcáról, ez érdekes, izgalmas, tanulmányos lenne... De mikor mindez veled történik meg, mikor egyszerre csak ott állsz szemben a brutális tényekkel, akkor nem mondhatod, hogy semmi közöd hozzá, sokkal jobban megrendülsz, semhogy hidegvérrel tűrhesd. Engem ez megdöbönt, igenis megdöbönt! Nem térek magamhoz.

– Mindenki úgy szublimál, ahogy tud.

– Mi ezt megfigyeljük, tanulmányozzuk, ez a dolgunk, de érinteni nem érint.

– Természettudomány és demokrácia nem kompatibilisek.

– Engem is megdöböntett, akárcsak magát. De kezdek már hozzászokni.

– Magának jobb az idegei. Örüljön neki! De nem gondolja, hogy ez katasztrófa?

– Az utóbbi fél évben, kérem, öt európai fővárosban jártam.

– Egy szóval sem mondtam, hogy szerencse. Ne higgye, hogy én a rinocéroszok pártján vagyok...

– A történelmi tapasztalat azt mutatja, hogy a történelem nem aktuális.

– Kit szeretsz jobban: az anyukádat vagy az apukádat?

– Arról nem is beszélve, hogy itt még arról sem döntöttek a parlamentben, hogy a paraszolvenciát helyesnek vagy elítélendőnek kell tartanunk.

– Azért valamit nem értek. Miért közli az újság a halottak korát, és miért nem az újszülöttékét? Abszurdum!

*(hallásszerűltek asztala. Hárman vannak. Jelbeszéd.)*³⁵

(románok asztala)

- Sorry, crede-mă, n-am făcut-o intenționat.
- Ești feminist, mă?
- Șițiți bancul ăla cu balena la Satu Mare?
- Vero.

³⁵– Ha megkértek volna, hogy írjam alá, nem írtam volna alá.

– Pedig jó lett volna, ha megszavazzák... Persze így, utólag, szerintem is ostobaság volt.

– Előtte is lehetett tudni, mi lesz az eredmény. Nem értem, milyen szempontból eredmény, és persze főleg azt nem értem: kiknek eredmény az érvénytelen népszavazás. De aki csak egyszer is járt Magyarországon, utazott vonaton, vilamoson, buszon, az érezte, hogyan gondolkodnak ott az emberek. A kormány pénzkampánya szíven ütötte a legtöbb embert.

– Az a rossz, hogy az igen mellett egyetlen meggyőző érvet sem hoztak fel – csak lejárt, hiteltelen, szentimentális duma volt. Ami persze még mindig sokakat meghat, de az csak örvendetes, hogy nem eléggé sokakat.

– Volt valami elavult mindkét fél propagandájában. Ahogy beosztották magukat és egymást: az egyik fél csupa szív és lélek, a másik merő agy.

– Azt nem értem, hogy velem mi történt: eddig ha nem volt ingem, nem vettem magamra, most meg belémkarcol a határon túli magyarok minden ostoba csoportjellemzője. Hogy mind fideszesek, múltpártiak, bottal harangszóban közlekedő utolsó mohikánok, prédára leső vadak, na hagyjuk is. Persze láttam, hogy magam is kezdek hülyén működni, így gyakorlatilag belemenekültem a napi munkámba.

- Care balenă?
- Uită-te mă, ăștia nici nu-s rinoceri.
- Chiar? Feminist get beget? Ca-n anii '60?
- O balenă împăiată merge pe strada Boioi...
- Și pîn' la urmă, per che?
- Și se-ntîlnește cu o farfurie zburătoare. Unde te duci, baleno împăiată?
- Îmi stă fain. Uite că m-am tot uitat în oglindă, am încercat Bhagavad Ghita, am încercat grecii antici, Savonarola, Erasmus, marchizul de Sade, încercasem, încercasem de toate, de la xenofobie pîn'la ecologism, dar tot cu feminismul militant am rămas.
- Uite că bag pula, și mă duc în America, zise balena, și așa și o făcut.
- De de unde atîția rinoceri! Mistreți cu accesorii.

(A Székely Rulett. Fütty, a fiúk feltapadnak a rinocéroszokra. Belép a lógó bajusz, cowboykalap, csizma, stb. Gyors oldalpillantás, két hüvelyk nadrágkorcba, „esszevágglak, istenuccse esszevágglak”, lassú, döngő léptek. A fiúk leugranak a rinocéroszokról, újra körülállják a rulettet, gurítanak, városneveket kiabálnak.)

(chatroomosok asztala)

- Nyilván nem erre számítottunk.
- Unicumot kérek, mert az nem hazudik.
- Nem kell parázni, csak a virtuális identitás ér valamit.
- Ebben a sárló realitásban mind be vagyunk osztva.
- A videókölcsönzőben külön rekeszekben vannak a francia filmek, zárójelben föltüntetik: érzelmesek, szexisek, az olaszok (szociálisak), a spanyolok (dramatikusak), az oroszok (mélyek), a dánok (intellektuálisan érzékenyek), a németek (szőkék)...
- Ó, de édi: én egyszerre vagyok francia, olasz, spanyol, orosz, dán, német – ja, bocsika, félbeszakítottalak, volt még valami?
 - Film.
 - Legelszálltabb perceimben sem álmodtam volna, hogy ilyen könnyen tudunk helyszínt egyeztetni.
 - A csehországi az eretnek, s a polák mind tolvaj, ugyanúgy kapzsi szodomiták a firenzeiek, fennhájázók a velenceiek, a nápolyiak meg csak egyszerű paraszti munkákra jók.
 - S hogy csak ennyien leszünk, bár mind itt vagyunk.
 - A magyarok? Ivás közben szélesen hadonásznak, és furcsa, formátlan főfödőket viselnek. Az angol mosdatlan szájú, bírvágyó, korlátolt, bűdös, farkas varangy, a német meg

disznómód zabál és unalmasan társalog. A franciák második legnagyobb erénye, hogy olyan az éneklésük, mint mikor egy anyakecske katedrális ellik. A legnagyobb, hogy az Alpokon keresztül elvonultak...

- Nem tápolták túl őket feature-ökkel.
- A szerbek indulatosak, a horvátok sokkal jobbak.
- A normannok rosszak, a szaxonok jók. A normannok gyávák, a szaxonok bátrak.

(szerzetesek asztala)

- Még soha senki nem látta.
- Az unikornis olyan, mint a lángmadár, csak sokkal nagyobb, alakja is más persze, ám a színei ugyanazok: bíbor, sárga, lila, vörös és fekete. Csupán lábai otrombák, no meg a hangja, attól semmivé foszlik még az elefánt trombitálása is.
- A honvédeknek nem volt gépfegyverük, csak kereplőjük.
- A tükörállat fölveszi annak alakját és tulajdonságait, aki vel szemben áll. Lényegében soha nem pihenhet, csak ha valaki elalszik vele szemben. Ha meghal, meghal.
- Mauritánia elefántjai kivezérlik a boldogtalan utast a vadonból, mint Mózes.

– Ez semmi, látnátok a tojásállatot! Százévenként mozdul meg, akkor is pusztán azért, hogy példát mutasson az újjászületésről és állhatatosságról.

– Csak a tisztaszívűek láthatják.

– Tükör által tojásosan.

– Háznyi magas, csak osztrigát zabál és szüzek véréét issza. Az elefántot szarva egyetlen döfésével átszúrja, az oroslán feléje sem megy, és még Ktétiasz, a görög titán sem bírt vele. A szeretet viszont elnyomja benne a vadságot: ha megérzi, hogy szeretettel közelítenek felé, hanyatt dőlve rúgkapál örömeiben, vagy éppenhogy hátára kapja azt, aki szereti, és felszáll vele.

– Az Indiák seregei elefántok hátán hódítottak, mint a fáraó hadai, hogy vízbe füljanak.

– Az én kedvenc állatom a medve!

(újra a spanyolok asztala)

– The Austro-Hungarian Monarchy was as huge as a...
hogymondják, hogy bálna?

– Whale.

– Yes, as huge, as a whale. Nobody knew, how many...
hogymondják, hogy ember?

– Hát: man.

– Nem jó. Na mindegy, so nobody knew how many men lived there...

– Many men?

– Many. With different nationalities. But nobody knew. So, after the two world wars the Empire was broken to many little pieces, and a... cirkus? Circus, but a tiny one, wandered in the pieces of it, and showed a stuffed, very stinky whale to the poor towns and villages.

– But you, Hungarians, do you have literature?

– Tegnap mesélte, hogy a baszkoknak nincs írott kultúrájuk.

– Yes, I know, as it was with the Irish culture: they had to invent some culture, when they realised that theirs is different from the English one. But it isn't our case: we have a... hogy mondják az országnak?

– Country.

– Igen, igen, de magyarul hogy mondják: mi nekünk Magyarország?

– Anyaország?

– Ez az, szóval we have a country, where everybody is Hungarian. You see, full with Hungarian words, men!, culture, movies, literature...

– And are they translated into Spanish?

– Oh, yes, Esterházy, Nádas, Kertész, Márai – you didn't hear about them?

– No. They are good? Do you read them?

– Yes, yes, you see... hogy mondják angolul: pást?

– Passz. Tell to her your story with the egg.

– Oh, yes, but tell her you, I cannot in English.

– No, no, you tell so funny.

– So, it happened in Madrid. A woman went to the medicine? Yes, to the doctor. What is your problem, asked he. I cannot tell it. You have to tell, if you want me to cure you. Then, after a lot of hesitation, the woman took out from her pocket a little but a totally regular egg, and told him, she is very confused about it, but in every fourth month she produce this piece of egg. An egg, you know, in every fourth month! And I saw this egg put in formol at that doctor.

– And what did the doctor?

– Nothing, you can imagine, nothing! He just put the egg in formol.

Újra a délceg öregember, ezúttal viszont Humpty Dumptynak öltözve a mennyezettel együtt robban rá a fiúkra, akiknek így nem marad idejük rinocéroszokká válni. Az igazi, falra festett rinocéroszok is darabokban, olyan az egész kávéház, mint föld-

rengés után. A különféle asztaltársaságok – bár szét vannak szórva, se egy asztal, se egy szék nem maradt egészben, zavartalanul csevegnek, gesztikulálnak, isznak, esznek, cigarettáznak tovább. Az öreg mérgesen leporolja magát, benyúl tojásjelmeze alá, fejére illeszti a cowboykalapot, s a rulettasztal körül kászálózó fiúkra kiált:

– Adta vette teremtette, hazatakarodni ebben a minutumban!

A fiatal emberek kicsit kótyagosan, kicsit szégyenkezve néznek föl rá, de a cipzárok máris zárulnak, sapkáikat mélyen fejükbe húzzák, s araszolnak kifelé. Az öreg korbácsával megmeglegyinti egyiket-másikat, de megenyhülve mondja:

– Nosza, nosza, szaporábban hékás – s azzal eltűnnek. A többiek maradnak.

Tartalom

A magyar nap	6
A Rumos Meggy Recept	15
Hajdú Győző, az Erdélyi Magic – Laudáció az '56-os emlékérem átadása alkalmából –	18
Bezárkózás az anakronizmusba Irodalomtanítás ma	28
Aranyos vitézi órák <i>A Miért nem tud lábra kapni a könyvkiadói mes- terség Erdélyországban?</i> -ciklusból	47
Gárdadivat Erdélyben	50
Hősképzés	57
A bátorság dicsérete Susan Sontagról	66
Terek, ahol emberek A Squat-sztori	72
A <i>Playboy</i> és a <i>Cosmo</i> posztkom verziói	89
Az úr konkrétan működik Elfriede Jelinek <i>Kéj</i> című regényéről	100
Visky Ferenc könyvjelzői	108
Legalább a különbséget <i>A szerelem alkonyáról</i>	110

A TGM-paradigma, avagy miért nincs minden úgy jól, ahogy van? Nemzeti hip-hop	118
Broken	149

Felelős kiadó *Visky András*
Felelős szerkesztő *Varga Réka*
Műszaki vezető *James David Doepp*

Borítóterv *Szabó Péter Levente*

CE Koinónia Kiadó Kolozsvár
Levél- és rendelési cím
RO-400344 Cluj, str. Mărginașă 42.
00-40-264-450119
Email: office@koinonia.ro
www.koinonia.ro

ISBN 978-973-165-006-7

Ez a könyv a \LaTeX szövegforgalmazó rendszerrel készült